

915
NUMIZMATIKAI
KÖZLÖNY

A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

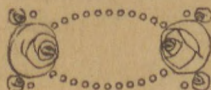
HUSZÁR LAJOS

XLII. ÉVFOLYAM

1943.

KIADJA

A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

BUDAPEST

STÁDIUM SAJTÓVÁLLALAT RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

1943.

TARTALOM:

H. L. Jeszenszky Géza	3
Tersztyánszky Jenő: A görög pénzverés hajnala a kisázsiai félszigeten	6
Alföldi András: A régi pénzek tanuvallomása a honfoglalás előtti Magyarország történetéről	14
Esze Tamás: Adatok a nagybányai pénzverőház személyzetéről	26
Kelényi B. Ottó: Hamis francia tallér forgalombahozatala Pesten 1800-ban	33
Szentgáli Károly: A magyar királyság hetedik centenáriumának érmei	39
Procopius Béla: Berán Lajos élete és művészete	47
Jancsó Elemér: Aranka György tevékenysége a régi pénzek gyűjtése terén	50
Leszih Andor: Római pénzleletek Miskolcon és Borsod megyében	57
Leszih Andor: A régi Muhi város romjainál kiasott éremleletek	57
Éles Géza: II. Rákóczi Ferenc kiadatlan négyolturás rézpénze	58
Esze Tamás: II. Rákóczi Ferenc ólompénze	60
Huszár Lajos: Temesvár visszavételére készült érem metszet-mintaképe	62
Leszih Andor: Iskolai signum 1832. évből	64
Faludi Géza: Adatok a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlései érmeinek történetéhez	64
Entz Géza: Mennyiért vette meg I. Lipót Draskovich Miklós éremgyűjteményét?	66
Az Országos Magyar Történeti Múzeum Éremtára jelentősebb új szerzeményei 1942-ben	67
Éremleletek	71
Irodalom	74
Társulati élet	85
Deutscher Auszug	88
Extraits Français	88

A végén 7 képestábla.

A közleményekben foglalt állításokért és az éremleírások helyességéért azok szerzői felelősek.

A Numizmatikai Közlöny közleményeinek úgy utánnyomása, mint fordítása, valamint a közölt képek utánnyomása, akár eredeti, akár változtatott nagyságban, tilos. Kéziratokat nem adunk vissza.

MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

Alakult 1901-ben a numizmatika tudományos művelésére és a hazai éremgyűjtés fejlesztésére.

A társulat folyóirata a

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

Szerkeszti Dr. HUSZÁR LAJOS, az Orsz. Magy. Történeti Múzeum őre
(Budapest, VIII., Múzeum-körút 14—16.)

A társulat tagjai tagságdíjuk fejében kapják a Közlönyt. A tagok kötelezettsége legalább 3 évre terjed. A fővárosban lakó tagok legalább 10 pengő, vidéken és külföldön lakó tagok legalább 6 pengő tagsági díjat fizetnek. Az alapító tagok legalább 100 pengőt fizetnek egyszer mindenkorra.

A Közlönybe szánt cikkek és közlemények kéziratai, úgyszintén tudományos ügyekben, továbbá leletek, gyűjtemények és numizmatikai irodalmi termékek dolgában való értesítések és kérések közvetlenül a szerkesztőhöz küldendők.

Társulati ügyekben és új tagok felvételét illetőleg, úgyszintén reklamációk dolgában is a társulati elnök, Zimmermann Lajos dr. intézkedik. Címe: Budapest, IV., Váci-utca 78—80. szám. Telefonja: 380-140. Hivatalos órákat tart a társulati helyiségben (VIII., Csepreghy-utca 4. sz., II. emelet 15.) esütőrtőkön este 6 és 8 óra között.

A társulati könyvtár és gyűjtemény a társulat helyiségében Korny Rezső dr. főkönyvtáros, továbbá Huszár Lajos dr. és Antony Béla könyvtárosok, valamint Szentgáli Károly főtitkár és a társulati gyűjtemény őre hivatalos órái alatt — esütőrtőkön este 6 és 8 óra között — áll a tagok rendelkezésére.

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

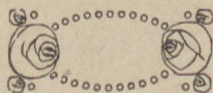
HUSZÁR LAJOS

XLII. ÉVFOLYAM

1943.

KIADJA

A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

BUDAPEST.

STÁDIUM SAJTÓVÁLLALAT RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

1943.

300714

TARTALOM:

H. L.: Jeszenszky Géza	3
Tersztyánszky Jenő: A görög pénzverés hajnala a kisázsiai félszigeten	6
Alföldi András: A régi pénzek tanuvallomása a honfoglalás előtti Magyarországtörténetéről	14
Esze Tamás: Adatok a nagybányai pénzverőház személyzetéről	26
Kelényi B. Ottó: Hamis francia tallér forgalombahozatala Pesten 1800-ban	33
Szentgáli Károly: A magyar királyság hetedik centenáriumának érmei	39
Procopius Béla: Berán Lajos élete és művészete	47
Jancsó Elemér: Aranka György tevékenysége a régi pénzek gyűjtése terén	50
Leszih Andor: Római pénzleletek Miskolcon és Borsod megyében	57
Leszih Andor: A régi Muhi város romjainál kiásott éremleletek	57
Éles Géza: II. Rákóczi Ferenc kiadatlan négyfoltos rézpénze	58
Esze Tamás: II. Rákóczi Ferenc ólompénze	60
Huszár Lajos: Temesvár visszavételére készült érem metszetmintaképe	62
Leszih Andor: Iskolai signum 1832. évből	64
Faludi Géza: Adatok a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlései érmeinek történetéhez	64
Entz Géza: Mennyiért vette meg I. Lipót Draskovich Miklós éremgyűjteményét?	66
Az Országos Magyar Történeti Múzeum Éremtára jelentősebb újszerzeményei 1942-ben	67
Éremleletek	68
Irodalom	71
Társulati élet	74
Deutscher Auszug	85
Extraits Français	88

A végén 7 képestábla.

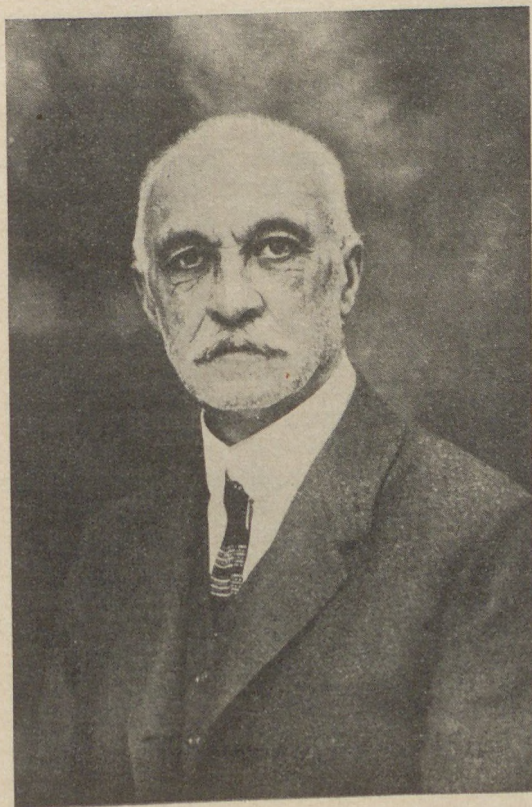
Felelős kiadó: Huszár Lajos.

Stádium Sajtóvállalat Rt., Budapest, V., Honvéd-utca 10. — Felelős: Győry Aladár igazgató.

JESZENSZKY GÉZA

1857—1942.

A letűnt év nyarán súlyos veszteség érte Társulatunkat Jeszenszky Géza elhúny-
tával, az ő emlékének szenteljük a következő sorokat. Könnyebb általában a megemlé-
kezés, ha körünkből már régebben eltávozott tagtársunkról van szó, kinek életét és gyűjtői
vagy tudományos tevékenységét a hosszú évek megszépítő, de mindenesetre higgadt és
tárgyilagos perspektíváján keresztül tudjuk felidézni, fájdalmas és lehangoló viszont, ha
a csapás közeli időben történt. Még fájdalmasabbnak tekinthetjük az emlékidézést abban
az esetben, ha az elhunyt tagtársunk egyben a legkedvesebb és mindenki által legjobban
szeretett barátunk volt. Ez az eset forog fenn most is, amidőn néhai Jeszenszky Géza,
Társulatunk tiszteletbeli és egyben alapító tagjának igyekszünk emléket állítani. Meg-

kíséreljük néhány mondatban felvázolni Jeszenszky Géza életét, gyűjtői tevékenységét,
tudományos munkásságát és emberi jellemvonásait. Ezen eredők együttesen — ha csak
halvány vonásokban, de valamennyire mégis megjelenítik az embert, úgy ahogyan lelki
szemeink előtt ma is feltűnik.

Jeszenszky Géza ősrégi turócmegyei magyar nemesi családból származott, mely
kisjeszeni előnévvel ma is közismert. 1857 nov. 20-án született a nyitramegyei Csejthén.
Atyja Jeszenszky Lajos ügyvéd, országgyűlési képviselő, a gróf Forgách-család ügyésze,
édesanyja Okolicsányi Jozefina volt. Iskoláit a szülői házban Csejthén és a pozsonyi ev.
lyceumban végezte és az érettségi bizonyítvány megszerzése után a magyaróvári Gazda-
sági Akadémiára járt és ott jeles képesítést nyert. Ezután átvette a patvaróci családi

birtok kezelését, de időközben eleget tett katonai szolgálatának és a boszniai okkupációt, mint honvéd hadnagy szolgálta végig. 1883-ban megnősült, házassága igen szerencsés volt és ötvenhárom évig élt együtt nejével, Kubiss Olgával. Életének jórészét Patvarócon töltötte, itt fejlődött ki benne az éremgyűjtési vágy és gyereke nem lévén, minden szabad idejét ennek szentelte. A környéken nemcsak jó szívről, példás gazdálkodásáról és törhetetlen magyarságáról volt ismert, hanem tevékeny részt vett az ev. egyház, a község és a vármegye életében is. Az 1914/18-i világháború idején nejével együtt a patvaróci birtokán kisegítő kórházat állított fel és az odautalt betegeket saját költségén ételmezte. Az összeomlás idején szlovák többségű faluja védte meg a nemzetiségi lázongásoktól. A cseh megszállás azonban elvette kedvét a további patvaróci tartózkodástól és a birtokát bérbeadva, 1921-ben Budapestre költözött. Itt élte tovább csendes, munkás életét. Az utolsó években azonban már előrehaladt kora miatt sokat betegeskedett és így érte el a halál 85 éves korában 1942 aug. 21-én.

Jeszenszky Géza gyűjtő volt a műgyűjtők legnemesebb fajtájából. Gyűjtési érdeklődése elsősorban az árpádházi pénzekre terjedt ki, de szórványosan elített minden magyar pénzt, úgyhogy idővel jelentős vegyesházi és Habsburg-kori sorozat is kialakult gyűjteményében. Majd speciálisan gyűjtötte a Lotharingiai Ferenc nevére Magyarországon vert pénzeket és az 1848/49-i szabadságharc eseményeire vonatkozó emlékérmeket. Gyűjteményének fénypontja azonban kétségkívül az árpádházi pénzek rendkívüli áldozattal, szorgalommal és szeretettel összehordott sorozata volt. Nála az éremgyűjtés nem öncél, hanem eszköz volt nemzeti multunk minél tökéletesebb megismeréséhez. Éppen ezért fordult rendkívüli érdeklődéssel az árpádházi pénzek felé, mert ez a kor az, melynek homályos kérdéseit sok esetben csak a pénzek által nyújtott adatokkal oldhatjuk meg. Itt látott a legtöbb lehetőséget a pénznek, mint történelmi emlékek eredményes felhasználására. Gyűjtési körének mindig ez maradt a tengelye, a többi gyűjtési ágakat csak később kezdte művelni, amikor a rendkívül gazdag árpádházi sorozathoz újabb példányok szerzése mind ritkábban vált lehetővé. A világháborút követő időben tudományunk szerint ő volt az egyetlen, aki az „árpádokat“ szíglák szerint gyűjtötte és gyűjteményének páráját csak a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában lehet megtalálni.

Politikával tevékenyen nem foglalkozott, de erős függetlenségi érzelmű volt. Talán ebben leli magyarázatát az az érdeklődés, mellyel a szabadságharc érememlékei felé fordult. Szívós munkával olyan gazdag és relatív teljes sorozatot hozott ebből össze, hogy amidőn pár évvel ezelőtt rászánta magát e sorozattól való megváltásra, ha azt megnyugtató módon tudja elhelyezni, a Fővárosi Múzeum örömmel kapott az alkalmon, hogy ezt a páratlan anyagot gyűjteménye számára megszerezze.

Jeszenszky Géza Társulatunknak 1901, azaz alapítása óta tagja volt. 1917-ben alapító tag lett, 1934-ben pedig a Társulat tiszteleti taggá választotta. Egyszóval a Társulattal kezdettől fogva kapcsolatban állott, de ez a kapcsolat igazán szorosra akkor vált, amidőn 1921-ben Budapestre költözött. Állandó látogatója volt minden társulati összejövetelnek és mindig az első között szerepelt, ha áldozatot kellett hozni a Társulattal, akár munka, akár anyagiak formájában. Ő volt a szellemi vezetője annak a mozgalomnak, mely a numizmatikai szakkifejezések magyarrá tételét célozta és munkájának eredménye írásban le is van fektetve. Sokszor láttuk őt a felolvasással mellett ülni és felolvasásait mindenki örömmel várta, mert egyszerű nyelven és tiszta, világos logikával a legbonyolultabb problémákat is mindenki számára érthetővé tette.

Ha a Társulatot második otthonának tekinthetjük, harmadik otthona bizonyosan a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára volt. Állandó látogatója volt az Éremtárnak, tanulmányozta az árpádházi pénzeket, majd pedig, amidőn évekkel ezelőtt az egész árpádházi gyűjtemény átrendezésére került a sor, önzetlen felajánlkozással segített ebben a fárasztó munkában. Ezt az önzetlen fáradozást honorálta a legfelsőbb hely is, amidőn 1932-ben tiszteletbeli múzeumi igazgatói címmel tüntette ki. Az Éremtár és a Társulat iránt érzett szeretete és ragaszkodása leginkább akkor jutott kifejezésre, midőn gyűjteményeinek jövődjéről határozott. Élete utolsó éveiben jutott arra a nemes elhatározásra, hogy gyűjteményének azon darabjait, melyek az Éremtárban hiányoznak, átengedi, a többi pedig a Társulatnak ajándékozza. Így jutott az Éremtár 165 darab árpádházi és 45 darab másfajta éremhez, a Társulat pedig egy rendkívül értékes, elsőrangú gyűjteményhez. Az ajándékozási szerződésben a gyűjtemény egy részének esetleges elidegenítését is lehetővé tette azzal a kikötéssel, hogy az ily módon befolyó összeg a Numizmatikai Közlöny céljait szolgálja.

A Numizmatikai Közlönyhöz kapcsolódik Jeszenszky Géza munkásságának legmaradandóbb része, az itt közzétett tudományos cikkek és értekezések révén. Legnagyobb érdeklődéssel természetesen itt is az árpádházi pénztörténet problémáit fejtegette, bár egyéb tárgyú tanulmányai is napvilágot láttak. Így mindjárt első kis cikke 1910-ben egy lappangó vegyesházi denár ismertetése volt. Tanulmányainak központja rendszerint egy-egy leletfeldolgozás, így a richárdpusztai, alsóhelbényi, felvidéki és székesfehérvári leletek és ezekből kiindulva taglalja különösen a szigtlák kérdését vagy állítja fel éles szemmel Szent László pénzeinek időrendjét. Eredménnyel oldotta meg az első magyar rézpénzek sokat vitatott problémáját, döntően megcáfolta az első állítólagos horvát pénz téves meghatározását és tisztázta a vezérek pénzverését. Ezek a jelentősebb tanulmányai az árpádházi pénztörténet köréből. Kiemelhetjük ezenkívül II. Lajos denárainak részletes összeállítását, Lotharingiai Ferenc magyarországi pénzverésének ismertetését és a szomolnoki rézpénzverés feldolgozását. Az Érem című folyóiratban pedig többek között a báni denárokról és a bécsi denárokról írt összefoglaló ismertetést. Tanulmányainak megbecsülhetetlen és maradandó érdeme, hogy mindenikben az új megállapításoknak, megfigyeléseknek és probléma-megoldásoknak egész sorával találkozunk. Azon kevésszámú tudományosan dolgozók közé tartozott, aki csak akkor vett tollat a kezébe, ha valóban mondanivalója volt. Mondanivalóit viszont világos, egyszerű stílusban, lapidáris mondatokban fejezte ki, úgyhogy az érdeklődési körére távolabb eső szakember és gyűjtő is mindig kedvvel olvashatta írásait.

Ez az egyszerűség és közvetlenség jellemezte Jeszenszky Gézát, mint embert is. Mindenkiel szemben előzékeny, udvarias és mindig szolgálatkész volt, viszont saját-magával szemben a túlságig menően szerény. Gyűjtőtársaival szemben mindig korrekt, sőt talán túlságosan ideális felfogású volt. A kezdő árpádházi gyűjtők atyai pártfogója és szellemi tanácsadója volt, gyűjteményeinek kincseit örömmel mutogatta, magyarázgatta nekik és valljuk be, ezen a téren mindnyájan sokat tanultunk tőle. Mindig a háttérben meghúzódó szerénysége ellenére is köztisztelet övezte, de ezt a tiszteletet nem annyira a pátriárka-kor, mint inkább a lényéből kisugárzó emberi szeretetreméltóság és szellemi tudás váltotta ki. Mindenki szerette, mert jó ember volt, a szó legigazibb értelmében. Régivágású nemes úr, nem a mai világból való. Örizzük emlékét kegyelettel és szeretettel.

Jeszenszky Géza irodalmi munkássága.

- Egy lappangó vegyesházi denár, Num. Közl. IX. 1910. 69—70. 1.
 Az alsóhelbényi éremlelet töredékéről, Num. Közl. XIII. 1914. 52—66. 1.
 Lotharingiai Ferenc császár magyarországi pénzverése, Num. Közl. XXIII—XXIV. 1924—25. 5—11. 1.
 Bécsi denárok, Az Érem 1926. 8—10. 1.
 Korai évszámú pénzünk verdejegyei, Az Érem 1926. 12—13. 1.
 Rézpénzverés Szomolnokon, Az Érem 1927. 10—15. 1.
 II. Lajos denárai, Num. Közl. XXVI—XXVII. 1927—28. 127—143. 1.
 A szlavón báni denárok, Az Érem 1928. 18—21. 1.
 A richárdpusztai éremlelet és a C. N. H. 59. szám tanulságai, Num. Közl. XXVIII—XXIX. 1929—30. 45—55. 1.
 Eltűnt Kossuth-érmek, Num. Közl. XXXII—XXXIII. 1933—34. 84—89. 1.
 Az első magyar rézpénzek, Num. Közl. XXXIV—XXXV. 1935—36. 35—47. 1.
 Andreas dux Croatiae, Num. Közl. XXXVI—XXXVII. 1937—38. 92—93. 1.
 Szent László korabeli magyar éremlelet és tanulságai, Num. Közl. XXXVIII—XXXIX. 1939—40. 26—38. 1.
 A vezérek pénzverése, Num. Közl. XL. 1941. 24—27. 1.
 Szent László korabeli éremlelet Székesfehérvár vidékéről, Num. Közl. XLI. 1942. 24—27. 1.

H. L.

A görög pénzverés hajnala a kisázsiai félszigeten.

Miként egy család tagjai, ha családjuk nagy hírnévre tett szert: tekintély, nagy befolyás és hatalom kerül kezébe, dicsősége tetőpontján érdeklődni kezd eredete iránt, úgy a numizmatika köréhez tartozók, midőn ennek a tudománynak világszerte oly sok kiváló férfiú, tudományos társaság, közintézmény és tudományos folyóirat szenteli erejét, egy ily család tagjai is bizonyára érdeklődéssel fordulnak oly előadás iránt, amely a numizmatika eredetével foglalkozik. De mint a nagy dicsőségre szert tett családok eredetéhez is sok legenda, sőt nyilvánvalóan tarthatatlan mende-monda fűződik, úgy van ez a numizmatikánál is: A numizmatikának a görög kultúrterületen ringott bölcsőjéről is több ellentmondó hiedelem keletkezett. Eszembe jut, hogy a görög költészet ősapjának, Homerosnak bölcsőjéért is hét város versengett, amelyek Smyrna, Rhodos, Kolophon, Salamis, Chios, Argos, Athene. Ugyanúgy Pollux görög grammatikus 5 versengőről beszél a numizmatika bölcsőjével kapcsolatban. Ez a sor is úgy végződik: Argos Athene... és ezeket megelőzi még Lydia, Phrygia és Naxos. Azonban mielőtt az 5 versengő közül mi a valódit kiválasztjuk, a kérdés jobb megértése végett kell néhány szót szólnunk a pénz kevésbé dicsőséges őstörténetéről.

Tudjuk, hogy az ember használatára szolgáló tárgyak kicserélésének céljára különféle használati tárgyak szolgáltak, de ezek körében az ércből készült tárgyak korán túlnyomó jelentőséget nyertek. Az ércből való cseretárgyak között a fejlődés első fázisában ércből készült használati tárgyakat látunk, ezek a direkt cseretárgyak. A fejlődés későbbi fázisában ércanyagokat találunk, amelyek már közvetítő cseretárgyak vagy csereeszközök. E fázisba tartoznak azok a tárgyak is, midőn az ércanyagokat valamely használati tárgy alakjában készítették el, de amelyek használat céljára már nem voltak alkalmasak, csak a teaurálás céljára szolgáltak („Schatzbeile“). A csereeszköz kialakulásában később fontos lépést jelent, mikor az ennek célját szolgáló fémeket bizonyos súlyrendszerbe osztják be.

Később a csereeszközül szolgáló érc mennyisége, majd minősége (finomsága) is a fejlődés folyamán valamely szervezett hatalom részéről mindig jobban szabályozott megjelölést nyer. A megjelölési szabályok a pénz kritériumának homlokterében állnak, amit mutat az is, hogy a vert pénzről szóló tudomány neve (numizmatika) a görög „nomos“ szóból ered, amely szó szabályt, törvényt jelent.

A megjelölés szabályai hosszas fejlődés eredményei. A megjelölést megelőzőleg tetemes fejlődést jelent, midőn a durva ércdarabból szabályozott öntörög lesz, továbbá midőn már az érc hosszúság hengeralakot vesz fel. E formák Itália területén készült korai példányain Haebelin¹ már felfedezi azokat az előre bevéssett rovátkákat, amelyek az érc darabolásának megkönnyítésére szolgáltak. Ha pedig ez egy kevésbé értékes fémre vonatkozólag megvolt, úgy ez már indirekt bizonyíték arra, hogy korán megtörtént a csere célját szolgáló érc darabolása ott, ahol értékesebb fémekről volt szó. Ennek megfelelőleg Dörpfeld a trójai ásatások alkalmával kb. 10 cm hosszú arany- és elektronrudacskákat fedez fel, amelyeken számos bevágás van a darabolás megkönnyítése céljából. T. i., amíg Itália, Szicília és a Feketetenger vonalától északra ter-

¹ Haebelin: Aes grave. 1910. 10. 1. 4—8. t.

jedő ú. n. Szkita terület lakói értékmérőül a rezet használták, még annak tartama alatt a keleti és déli művelődési központokban ezt a szerepet korán az elektron, illetve arany és ezüst foglalta el és töltötte be. E fémek eleinte különféle, részben formátlan alakban, azután vékonyabb huzal és karika alakjában szolgálták a forgalmat, és a helyes súlyt mérleg segítségével állapították meg.

Minthogy a mérlegelés nehézkes volt, helyette csakhamar a már megállapított súlyú kisebb egységek összeszámolása lépett a forgalom szolgálatába. E kisebb egységek golyó, lencse stb. alakúak voltak és súlyuk közismert lehetett.

Most már valóban csak az hiányzott, hogy valamely hatalmi szervezet vagy más tekintéllyel bíró közület, vagy akár gazdasági vagy egyéb presztizst élvező magánszemély a maga bélyegzőjével tanúsítsa a kis ércdarab súlyát, illetve tartalmát (finomságát).

Hogy ez ott történhetett meg először, ahol nemesfémek szolgáltak a csere céljaira, és ahol detail-forgalmat kellett lebonyolítani, az a dolog természetéből kifolyólag is igen valószínű. Így a később előadandó közvetlen bizonyítékoktól függetlenül már eredetileg is ott kell a bélyegzésre alkalmas körülmények helyét keresni az élénk kisforgalmú kisázsiai ion-partvidéken és Lydiában, ahol a nemesfémek darabolása korán megtörtént. A nemesfém különben is leginkább megkívánja az ilyen garancia-bélyegzést, mert ezeknél az érzéseinkkel is könnyen megállapítható súlyon felül nagy fontossággal bír a fém finomsága is.

Most már visszatérhetünk Pollux 5 igénylőjéhez! Megmondhatjuk, hogy ezek közül Athen hamar kiesik a sorból, mert Solon reformja előtti időből nyoma sem maradt fenn athéni pénznek, aminthogy Phrygiából fennmaradt korai pénzről sem tudunk semmit. Naxosról ismerünk ugyan igen korai pénzt, de ez úgy metrológiai, mint typológiai szempontból a Pheidon argosi király által vert aeginai pénznek utánpótlása, ami tehát szintén az aeginai pénzverés elsőbbsége mellett tanuskodna. A porondon maradt 2 praetendens között tehát azt feltétlenül kimondhatjuk, hogy Európában a pénzverés elsőbbsége Aeginát, míg Ázsiában az elsőbbség a lydeknek illeti, akiknek találmányát azonban kisázsiai szomszédjaik, az ion-görögök is gyorsan magukévá tették, úgy, hogy a 2 nép szerepe el sem választható.

Ami az Aegina és Lydia közötti elsőbbséget illeti, erről még alább többször szólni fogunk s e helyt csak annyit mondunk, hogy ennek eldöntését megnehezíti ugyan az, hogy Pheidon argosi király uralkodásának időpontját nem tudjuk határozottan megállapítani, de viszont segítségünkre jön az a körülmény, hogy Pollux, midőn az 5 praetendenst felsorolja, *Lydia mellett Xenophanes hírneves görög bölcs tekintélyét sorakoztatja fel*, akinek tanubizonyossága Lydia mellett mégis döntő módon esik latba, mert maga is a tengerparttól beljebb, Lydia felé fekvő Colophon-ban született Kr. e. 570 körül. A sok világot bejárt bölcsele pedig ismerte a történelmet is, hiszen tanító-költeményben írta meg szülővárosának történetét, bár e tanító-költemény, sajnos, elveszett.

Ezenfelül is általában a görög műveltség minden vívmányának, így a művészeteknek kiinduló pontját Kisáziában találjuk meg. A numizmatikára nézve pedig különösen mérvadónak tartjuk a glyptikából vett analógiát, hiszen a pénzverés csak az intaglionnak a fém megjelölésére való alkalmazása. Már pedig *a glyptika formakincse az ázsiai ion-görögöknél fejlődött ki* a keleti népek évezredekre visszatekintő glyptikájának hatása alatt és csak kisebb mértékben vett át nyugati hatásokat is a mykénei művészetből.

Nem szóltunk eddig Herodotosnak, a történetírás atyjának tanúságtételéről, pedig ez eddig rendszerint a görög pénzverés történetéről szóló művek legelején szokott szerepelni. Herodotos nagy történeti művében, az I. könyv 94. fejezetében azt mondja: *a lydek tudomásunk szerint az első emberek, akik aranyból vagy ezüsből vert pénzt használtak*. Ezt nem úgy kell értelmezni, hogy a lydeknek az első pénz kiverésétől kezdve tiszta arany- vagy ezüstpénzüik lett volna. Az első pénzt ők az arany és ezüst természetes vegyületeiből, a görögök által fehér aranynak is nevezett elektronból verték, mint ahogy a Kisázsia ion-partvidékéről származó, legkorábbi pénzek is mind elektronból valók. Tiszta ezüst- vagy aranypénzek csak a Kroesus által végrehajtott pénzreform óta vannak. Szerintünk Herodotosnak ez a kijelentése tehát nem is vonatkozik a pénzverés kezdeti stádiumára, hanem éppen a Kroesus-féle reform után előállt állapotra, amelyre még később vissza fogok térni. Herodotosnak ez a kijelentése azonban mégis tanúságot tesz

amellett, hogy ion kultúra területén általánosan elterjedt felfogás szerint a pénzverés terén az elsőszülöttség joga a lydeket illeti meg.

E tény azonfölül teljesen megfelel az akkori forgalmi viszonyoknak is, amelyek közepette a lydek lettek az akkori művelt világ legismertebb detailistái.

A phoeniciaiakat, ezt a legnagyobb kereskedő népet, ugyanis a keskeny tengerparton elfoglalt helyzetük a távoli tengeri kereskedelem ellátására készítette, főleg nyugati irányban. A nagy távolságra szállított áruk pedig nem „detail“, hanem inkább „engros“ értékmérőt kívánnak meg. A nagy tételekben való eladás nem történik oly gyorsasággal, hogy az ellenértéket ne lehetne kényelmesen mérlegen is lemérni. Ez volt az oka, hogy az akkori világ legnagyobb kereskedő népe, a phoeniciai nem lett a pénz felhalálója.

A lydek ellenben a Mezopotámia felől a kisázsiai tengerpart felé irányuló kereskedelem közvetítői lettek. Ezt karavánok útján folytatták és akkor a hosszú útvonalon mindig készen voltak mindennemű detail-üzlet kötésére. Herodotos szerint detail-üzlet folyt ott még a leánygyermek áruba bocsátásában is. Ehhez korán megvoltak a kis elektron golyócskák és le mérés helyett ezek összeadásával számolták ki az ellenértéket. Hogy ezek a kis golyók vagy lencsealakú csereeszközök elektronból készültek, azt a tudomány főleg két okkal magyarázza: Lydiának először is szinte monopoliuma volt az elektronban, amely sehol sem található oly nagy mértékben szabad állapotban, mint a Tmolos- és Sipylos-hegyek kvarcértegeiben és a Lydián átfolyó vizekben. Másrészt ez a fém igen kemény és alig alkalmas egyéb ipari célból való felhasználásra. Így kevesebb veszély állt fenn, hogy beolvasszák a bélyegzővel már ellátott pénzdarabkát, mint ahogy az egyéb fémdarabokat mindig szokás volt használati eszközül átalakítani.

A vert pénz találmányát a kisázsiai ion-görögök csakhamar magukévá tették, úgyhogy ez a találmány alig választható el az ion-görögök tevékenységétől. Így mindig felmerül az a nézet, hogy miért ne a zseniális görögök, akiknek az emberi művelődés annyi mindent köszönhet, lennének a pénzverésnek is feltalálói. A fentiekben előadott érveket azonban ez a nézet semmikép sem tudja félretenni, mert e találmány talaján egy kiterjedt erős monarchia sokkal alkalmasabb volt, mint valamely aránylag kicsiny városállam, mint Miletos vagy Ephesos. A hatalmas lyd királynak ugyanis jobban tehetségében állt, hogy országából nagy mennyiségű nemesércet halmozzon fel, másrészt a kis ércdarabkáinak sokkal messzebb ható tekintélyt kölcsönzött az ő királyi bélyegzője, akinek leginkább hatalmában állott, hogy megszervezze a barátságos asszir birodalom irányában működő karavánszolgálatot.²

Fennmarad azonban az a lehetőség, hogy a nem-görög bélyegzőhatóság is görög vésnökökkel készítette el a verőtöveket. Ez valószínűnek látszik abból a körülményből is, hogy éppen a hetedik század elején a görög iparművészet minden ága nagy haladást mutatott fel.

A görög vésnökök mellett szól továbbá, hogy típusa szerint a legrégebbek közül valónak tekinthető fennmaradt pénz görög felírást visel. (I. t. 1. kép.) Ez az a sok vitát felidézett Halikarnassosban lelt elektron stater, amely ezt a felírást viseli: φαινομένη στήλη
Ezt a pénzt Gardner halikarnassosinak is tartotta, Newton professzor azonban a φαινομένη
szóban Artemis egy jelzőjének alakját sejti, akinek szent állatja volt a szarvas és ő ebben a pénzben az első ephesusi szarvas alakját felmutató pénzt látja.³ Erről a pénzről még alább részletesen fogunk beszélni.

A fenti érvek hatása alatt tehát nyugodtan foglalhatunk állást a pénzverés tekintetében a lyd királyság primátusa mellett, azonban a typologia szempontjából még nagyon sok nehézség marad fenn. A fő nehézség abban rejlik, hogy nincsen tökéletes bizonyíték arra, hogy a legkorábbi elektronpénzveretektől melyeket kell lydiai vere-teknek tekinteni.

Annyi mindenesetre bizonyos, hogy az oroszlán nemcsak az állatok királya, hanem a királyok állata is volt; ennek a képét az asszirok is használták értékmérőként, amelyek kis szobrocskák alakját viselték, másrészt Herodotos nagy történelmi művéből tudjuk, hogy Lydiában különös varázserőt tulajdonítottak az oroszlán képének. (I. 84.)

² Perrot-Chipiez: Histoire de l'Art dans l'Antiquité. VI. kötet.

³ V. ö. Head: Historia Numorum. Oxford, 1911. 571—2. o.

Hitük szerint Sardest sem lehetett bevenni ott, ahol a csodás oroszlánt körülhordozták, de bevették a vár légnehezebben megközelíthető pontján, mert oda feleslegesnek tartották az oroszlánt elvinni. Ez különben, mint a lyd Herakles szimbóluma, a heraklida dinasztia családi címerállata is lehetett, akiktől azt a bitorló Mermnada-család is sietett atvenni.

Támogatja az oroszlánnak a lyd pénzverés részére való tulajdonítását még egy körülmény. T. i. ma már a tudomány hajlandó elfogadni Buckler lyd-epigraphista azon nézetét, hogy egy oroszlánfejes elektron tritén talált ez a felírás „Valvesh“ nem más, mint Alyattes lyd király neve, amely király nevében az „attes“ végzet a királyt illető „atyuska“ szó. (I. t. 2. kép.)⁴

Most azonban még hátra van az, hogy azt is megállapítsuk, hogy a több pénzverőhely által használt oroszlánjelvény közül melyik illeti Lydiát.

Oroszlán képét találjuk ugyanis még Miletos, Samos, Smyrna és több, közelebb-ről meg nem állapított ion-földi verőhely pénzein is. Azonban, ha azt a metodust alkalmazzuk, hogy az illető pénzkibocsátó helyen később következetesen alkalmazott típusról visszafelé következtetünk, akkor Miletos részére a hátrafelé tekintő oroszlánt viselő pénzeket tulajdonítjuk, Samos részére az oroszlán-skalpot felmutató pénzt. Újabban Smyrnának is tulajdonítanak oroszlánfejes típust, azonban a smyrnai pénzek sokkal későbbiek és mindenestre a lyd monarchia bukása után keletkeztek s így a versenyből kiesnek, amint hogy kiesnek Mytilene később kibocsátott pénzei is.

Perrot kiváló műtörténész Lydiának tulajdonítja és oroszlánnak minősíti azt az érmet, amely a British Museum katalogusa (a továbbiakban B. M. C.-nek jelezve) Joniakötetében II. Pl. 1. szám alatt szerepel. Ez a torzkép azonban griff-fejű és ezért mi Teosnak tulajdonítjuk, amely állam mindig ezt a típust használta címerében. Primitív, részleteket egybefoglalni még nem tudó és a részleteket nagyon durva vonásokkal ábrázoló formaadása ezt mindenestre nagyon korai veretnek minősíti. (I. t. 3. kép.)

Nagyon érdekes, de Lydiának nem tulajdonítható elektron-statér az, amelyen 2 szemben álló oroszlán látható, ugyanolyan heraldikus felállításban, mint a széles körben ismert mykenei oroszlánkapun is látható (I. t. 4. kép). Az oroszlánoknak ilyenét való felállítása azonban nem szükségképpen s jelen esetben valószínűleg nem a mykenei minta utánzására vezetendő vissza, mert az ilyen felállítás nagyon elterjedt volt a kisázsiai szobrászatban is. Különösen gyakori volt Phrygiában. Itt csak egy nekropolis körletében Ramsay angol tudós 8 hatalmas sziklasíron állapította meg ugyanezt a motívumot, amely sírok az ion-földi pénzverés előtti időből valók; e sírok között leghíresebb az, amelyet az ottani török nép „széttört síremlék“-nek nevez.⁵

Ha az előbbi érvek hatása alatt megmaradunk is amellett, hogy az első pénzt a lydek verték, még sem tudjuk nekik tulajdonítani azokat a közelben talált pénzeket, amelyek a pénzverési technika szempontjából a legprimitívebb alakot mutatják. Erre való példaképpen a 10. ábrán bemutatjuk a British Museum Ionia-kötetéből a III. tábla 3. képét, amelyet a katalogus myletosi-nak (?-el) nevez (I. t. 5. kép). Tényleg valószínű, hogy a pénz myletosi. E pénzeknek avers-je, vagyis üllő- (tehát a kalapáccsal v. bélyegzővel ellentétes) oldala *síma* vagy csak kis rovátkákkal van ellátva, míg revers-je olyan, hogy itt jelentkezik elsőnek az, amit az aes signatum mintájára „metallum signatum“-nak nevezhetnénk. Itt ennek külseje után ítélve, nem is annyira pénzverde, mint talán inkább fémjelző hivatal munkájáról van szó. Ily beütött jelet az érem nagyságának megfelelően 1-et, 2-öt vagy 3-at találunk.

Minden valószínűség szerint Myletos, a gazdag és minden téren nagy haladást tett görög város késedelem nélkül magáévá tette az új vívmányt, a pénzverést, hiszen nagy súlyt helyezett arra, hogy mindenben lépést tartson Lydiával, amellyel szemben mindig sikerrel meg tudta óvni önállóságát. Így — mint azt ismételten hangsúlyozzuk — nem is tudjuk szétválasztani e két állam érmeit.

A beütött jelek között a legkorábbiak nem mutatnak semmi képet, van azonban a legkorábbiak közt olyan, amely ábrázol valamit. Ezek között a leghíresebb a 3-as incusumot tartalmazó revers (B. M. C. Ionia III. 3.) [I. t. 6. kép], amelyen a középső nagy ovális

⁴ V. ö. Ch. Seltman: Greek Coins. London, 1933. 24—25. o.

⁵ V. ö. Perrot—Chipiez: Histoire de l'Art dans l'Antiquité. V. kötet.

incusumban egy róka, a 2 szélső kisebb egyikén szarvas, másikon csillag képe látható. Elfogadva Lenormant magyarázatát, aki a rókában lyd Dionysos (D. Bassareus) szimbólumát látja, aminthogy a βαρβαρος szó barbár nyelvből jöve rókának felel meg, Lydia jelvénye lenne. Tehát a 3-as képnek azt a magyarázatot adhatnánk, hogy itt egy hármás érme-unió veretéről lehet szó (amelynek nem is feltétlenül államok közt kellett kötetnie), amelyen a róka Lydiát, a szarvas Ephesust képviseli, a csillag pedig Myletost, amely utóbbi képek ilyenén való tulajdonítása azért végezhető bizonyossággal, mert ezek a jelek későbbi pénzeiken is minden időben szerepelnek.

A fentihez hasonló revers előfordul a British Museum egy más darabján is (Ionia-kötet III. tábla, 5. kép), még pedig olyanon, amelynek avers-je az általunk is feltétlenül Myletosnak tulajdonított visszafelé néző oroszán alakját mutatja.

Itt a revers-en még az az érdekesség is szembeötlik, hogy a három alak közül a szarvas alakja nem ugyanabban a helyzetben van, hanem egy negyed fordulattal más helyzetben. Ha tehát elfogadjuk azt a nézetet, hogy a két revers ugyanazzal a bélyegzővel készült, úgy az is lehetséges, hogy a feltételezett érme-unió 3 bélyegzőjét külön-külön ütötték be vagy ad hoc egyesítették a 3 külön bélyegzőt.

Mindezek alapján azt az érdekes jelenséget kell észrevennünk, hogy a legrégibb veretek nagy fejlettséget elért avers-je (üllőrész) tulajdonképpen később keletkezett, mint a revers-kép, de rövid idő múlva teljesen háttérbe szorította a revers képét, amely ezután az egész archaikus korszak alatt a legtöbb helyen csak egy geometriai alakot tartalmazó úgynevezett quadratum incusumot mutat fel.

Az oroszánalakot mutató éremképek közül tehát ezeket úgy választjuk el egymástól, hogy azokat tulajdonítjuk a lyd királynak, amelyek a fentiektől (Miletos, Samos, Smyrna) eltérő normális oroszánalakját mutatják. Ilyen elsősorban a British Museum elektron-státérje, amely egy oroszán mellső részét ábrázolja. Hogy milyen lehetett a verőtő, azt teljes pontossággal nem tudjuk, mert az alakot az érme széle vágja el. Az ábrázolás nem tökéletes, de nem azért, mintha a verőtő készítője az alak meglátásával és az ábrázolás eszközeivel küzdött volna. Itt archaizmusról nincs szó azon okból, mert az éremvész a típust és az ábrázolás módját a glyptikából vette át.

Új volt azonban az éremvész technika: Itt az egy eredeti példányban készülő gemma vagy intaglio helyett sokszorosításra alkalmas verőtövet kell elkészíteni. Ebben a körben pedig még hiányzott a kialakult gyakorlat és a gyakorlott mesterek. Mert óriási lépés volt ám a sokszorosított éremkép bevezetése! Ez oly nagy lépés, amelyhez csak a könyvnyomtatás megkezdését lehetne hasonlítani, amelynek nem régen ünnepeltük 500 éves évfordulóját. A mi oroszánunkat vizsgálva láthatjuk, hogy csak gyakorlatlan mester készíthet ilyen aránytalan fejet, amelyen a részletek egészen rosszul vannak ábrázolva: lyuk van ott, ahol emelkedést várnánk és viszont; másrészt a fej egyes fontos részei teljesen kifejezés nélkül maradnak, nem is szólva arról, hogy a domborulat, a testiség érzetése szinte teljesen hiányzik (I. t. 7. kép). Lehet, hogy ez a kevésbé szép éremkép még az utolsó Heraklida a Kr. e. 700 körül uralkodott Kandaules, vagy az utána következett bitorló Gyges alatt keletkezett, akinek trónja még nem szilárdult meg teljesen és uralkodásának jó ideje a kimmer barbárokkal és valószínűleg a legitimistákkal való harcban telt el.

A haladottabb típust felmutató pénz jobbranéző oroszánfejével (minden felirat nélkül) az uralmukat megszilárdító két utód Ardys és Sadyattes uralkodása alatt keletkezhetett. Ezen az oroszánfej egyes részei nagy ügyességgel vannak ábrázolva; a fej sörénye olyanféleképpen van visszaadva, mint a Phrygiában fennmaradt oroszánszobrok egyike, a kalabai oroszán. A sörény halszállkaszerűen erezett vonásokból alakul, amelyek inkább a sörény helyét markirozzák, mintsem hogy azt ábrázolnák (I. t. 8. kép). Egyébként ez az oroszánfej a plasztikusság visszaadásával oly magas fokra hág, hogy az ezután következő időben inkább visszafejlődés mutatkozik. Ezt mondhatjuk arra a darabra is, amelyen — mint már fentebb jeleztük — Buckler lyd-epigraphus Alyattes király nevét fedezte fel. (I. t. 2. kép.) Ennek plasztikája laposabb, a vonások vastag vonalak sablonjaiba veszték, de az inkább pontokkal visszaadott fejsörényben több naturalizmus van, mint az előbbiben. Még tovább züllést mutat egy oroszánfej, amelyet Seltman barbár utánzatnak tart, amelyet a kimeriaiak hoztak forgalomba.⁶ Vastag vonalak hatá-

⁶ V. ö. Seltman: Greek Coins. London, 1933. 24. o.

rolják el az oroszlán sziluettjét; ezen belül az egyes részeket szintén vastag vonalak kerítik el vagy vastag pontok jelzik, amelyeken látszik, hogy negatívjuket egyszerű fúróval készítették. A test domborulatának érzékeltetése is csaknem semmivel egyenlő.

Alyattes pénzeire nézve a fenti feliratból szilárd támpontot szerezvén, térjünk át az ő fiának, Kroesusnak pénzverésére. Kroesus pénzverésére nézve két nagyon fontos momentummal kell foglalkoznunk. Az elsőre a Kroesus-féle valutareformra vonatkozó tudásunk elég szilárd alapon nyugszik. E reform két fontos intézkedésből állt:

1. hogy az eddigi kb. 14.10 grammos elektron statér helyett aranyból és ezüstből veretett leszállított súlyú, egyformán 10.8 grammos arany statérokot, illetve ezüst siglosokat;

2. hogy az arany és ezüst értékviszonyára ($13\frac{1}{2}:1$) tekintettel kellő arányba hozza a kétféle pénzt az arany statér súlyát még tovább leszállította egész 8.04 grammig. Így most már 10 drb. 10.72 grammos ezüstpénz értéke éppen annyi volt, mint 1 drb. 8.04 grammos arany értéke.

De a mi célkitűzésünknek megfelelően e metrológiai jelenségeknél fontosabb a typologiai momentum. Erre vonatkozólag azt mondhatjuk, hogy Kroesus alatt megerősödik s tovább fejlődik a *kétalakos* éremkép.

Mint arra már előbb is utaltam, a kettős alak éremképeken heraldikus felállításban korábban is előfordul, amely felállításhoz hasonlókat a kisázsiai országok lakói hatalmas szoboralakokban láthattak a szomszédos Phrygiában, az ország keleti részén a Sangarios folyó által képzett hurok által határolt területen. E szoboralakok között látható két szembeállított lóalak, közepén stilizált hatalmas phallus, mint a teremő erő jelképe, amelynek képe belekerült a hettita s innen a ciprusi abc-be is. Láthatók oroszlánok félig ülő helyzetben, majd egy görögös vázától jobbra-balra álló oroszlán, amelynek kora azonban már hozzánk közelebbi időbe esik, mint a most tárgyalt érmek verésének ideje. Vannak még szembeállított sfinxek, kígyók s ide sorozható az az architektónikus felállítású két lándzsás alak, amelyek stereotyp mozdulattal emelik fegyverüket egy gorgoszerű alakra.

Ezzel szemben a kisázsiai ión területen vert pénzekben már Kroesus kora előtt szerepelnek alakok ily kettős heraldikus felállításban. Amint azonban a Kroesusnak tulajdonítható a kettős valuta bevezetése, vagyis hogy két különböző fémből ő veretett pénzeket elsőnek, úgy az ő uralkodása alatt vert pénzekben látunk először két *különböző* alakot. Az első ilyen pénzen eltérés látható attól a típustól, melyet Kroesus alatt általánosan láthatunk. Ez is oroszlán és bika alakját mutatja, de nem szembefordulva egymással, hanem mindegyik feje ellentétes irányba néz és a fej szeleténél mintegy össze van nőve. Később szembe van állítva Kroesus pénzein a két alak szimmetrikus felállításban, de most már két *különböző* alak áll szemben egymással, mondhatjuk a bimetallizmussal együtt megjelent a *bitypizmus* is (I. t. 9. kép). Azt hiszem, az oroszlán és a bika szimbolikus jelentőségük, de itt már a két alak felállítása nem egészen heraldikus, mert az oroszlánnak a bika felé kinyújtott karmai valami akciót jelentenek. Ez talán a lyd királyok győzelmét jelenti ellenségei felett. A tudomány azonban kozmikus jelentőséget is tulajdonít a képnek, amely lehet: nap és hold, nappal és éjszaka stb. Ez a kérdés egész bizonyossággal talán sohasem fog eldőlni, reánk nézve azonban az a fontos, hogy itt találkozzunk először azzal a dinamikus jelenettel, midőn az oroszlán megtámadja a bikát, amely úgy a görög pénzverés, mint a grand'art történetében majd olyan óriási karriert fog befutni, amelyről reméljük, még sok alkalommal fogunk szólni. Nem tűnik egyhamar azonban még el a heraldikus felállítás sem, amelyre különösen a keleti görög részeken még szintén nagy szerep vár.

Lydia szerepe azonban a perzsák hatalmas csapása alatt Kr. e. 546-ban végetért, de a lyd súlyrendszer és a fémek finomsága folytatást nyer a perzsa pénzverésben, amelynek suprematiája tart még soká két évszázadon keresztül, míg az arany Phillippeusok és Nagy Sándor aranyának megjelenése idején ezek is eltűnnek a numizmatika színpadáról.

* * *

Az eddigiekben úgy igyekeztem bizonyos világosságot deríteni a legkorábbi pénzverésben, hogy lehetőleg elválasztottam egymástól a hatalmas lyd monarchiának tulajdonítható és a kis görög államoknak tulajdonítható vereteket. De hangsúlyoztam

azt is mindig, ahol az elválasztás tökéletesen nem történhetett meg és ahol, mind a két nézetnek (t. i., hogy a veret lyd, illetve görög) vannak hívei. Most még külön is szólok azokról a veretekről, amelyek teljes bizonyossággal tulajdoníthatók a kis görög városállamoknak. Még egyszer hangsúlyozom azonban azt a nézetemet, hogy a verőtövek készítői valószínűleg minden esetben görög művészek lehettek, hiszen éppen abban az időben tett óriási haladást úgy a görög iparművészet, mint a nagy művészet. Az öt legfontosabb pénzverő állam közül amelyek: Miletos, Ephesus, Phokas, Chios és Samos; háromban működött a három leghíresebb régi görög szobrászati iskola, t. i. Miletosban, Chioson és Samoson, amelyeken a görög nagy művészetben való további fejlődés alapult.⁷

A leghatalmasabb a három között Miletos úgy gazdasági, mint politikai tekintetben. Ugyanúgy phoeniciai súlyrendszerben veri elektron statérjait, mint a lyd királyok, ami szintén nagyon megnehezíti azt, hogy ezeket egymástól megkülönböztessük. A miletosi szobrászat legkiválóbb lelőhelye a várostól 15 km-re délre fekvő Didymaion. Az itt folytatott ásatásokból nemcsak a nagy tisztelőnek örvendő papi rend tagjainak, hanem oroszlánnak szobra is kikerült, amelyet jelenleg a British Museumban őriznek. Ezzel az oroszlánszoborral azonban a miletosi visszanéző oroszlán typológiailag nem hozható kapcsolatba. Mi mindazonáltal teljes biztonsággal miletosinak a visszafelé néző oroszlán mondjuk — visszafelé következtetve a későbbi biztos miletosi veretekből (I. t. 10. kép). Gondolkodva azon, hogy volt-e szimbólikus jelentősége ennek a visszafelé nézésnek, arra a következtetésre jutottam, hogy ez csak azért van, hogy a tér jobban kitölthető legyen, aminthogy az ezekkel egykorú glyptika is ugyanazon darabon alkalmazott előre és hátra néző oroszlánokat. Lehetne azonban annak valami vallásos jelentőséget is tulajdonítani, hogy az Apollónak szentelt oroszlán a később mindig vele ábrázolt napra (csillag alakban) így visszafelé nézve tekint fel (I. t. 11. kép).

Phoeniciai rendszerben verte első pénzeit Ephesus is. A fent említett híres Phanes-féle feliratos szarvaskép 14.06 grammos statéron látható (I. t. 1. kép). Alig van érem a numizmatika történetében, amelyről több vita folyt volna, mint erről. Nemcsak azért, mert a legrégibb görög feliratot mutató érem, hanem azért is, mert ezen visszatükröződik a görög formákon az a hatás, amelyet az északról jött barbárokra kell visszavezetnünk. Azokra a barbárokra, akik elsöpörték a fejlett „mykenei“, helyesebben Égei-tengeri kultúrát és létrehozták a görögség sötét középkorát az ő geometrikus művészetével. A glyptikában ekkor lépett a gyönyörű, kerek, lágy formák, érzéki szépség helyébe a kicsi vésőtűvel készített szögletes, szálkás idomok véső művészete. Ha nem tudnók, hogy a keleten jóval később, a VI. században is hatott még a geometrikus stílus, úgy azt még sokkal régibbnek akar-nók deklarálni, mint a VII. század eleje. Különösen a glyptikának az az iskolája hathatott reá, amelyből oly nagy számban találunk Melos és Delos szigetéről származó vésőtűket. Ezeknek primitív benyomása is abból ered, hogy kézi eszközt, vésőtűt és vékony kézfűrőt alkalmaz ott is, ahol kissé fejlettebb korban már a forgófűrőt alkalmazták. Ezt a statért is csak a szarvaskép folytán visszakövetkeztetve az utóbbi veretekből tudjuk Ephesusnak tulajdonítani, ugyanis lelőhelye után halikarnassosinak is tulajdonították. Nagy időköz, talán több mint száz év választja el azt a következő legrégebbi fennmaradt, szarvas képét mutató elektronpénztől, amely bizonyos sematikus expresszionizmussal mutatja be a szarvas legjellemzőbb vonásait (I. t. 12. kép). A verőtű véséstechnikája azonban óriásit haladt ez idő alatt. A legrégebbi elektronpénzekben ugyancsak megjelent Ephesus másik jelvényállata, a *méh* is.

Igen korán, még a VII. század befejezte előtt veretett elektron statérokat Phokaia is, amelyek könnyen megkülönböztethetők az előbbiektől, mert 1 hektével nagyobb súlyúak, mint a lydo-miletosi statérok. Könnyű felismerni őket onnan is, hogy a város nevét feltüntető képet hordanak a pénzekben, a foka képét. A legkorábbi veretek közül próbáltak más képet mutató vereteket is Phokaiának tulajdonítani, de ezekre nincs biztos alap. Ha a B. M. C. „Jonia“ kötet IV. tábla 7. képét nézzük, látjuk, hogy ugyanannak a főkének ábrázolásában minő utat kellett az éremvésőknek megtenniök, míg elértek arra a színvonalra, ami pl. a XXIII. tábla 1. sz. képén látható, vagyis a sematikus vonalakkal való ábrázolástól a plasztikus ábrázolás kellő domborúságú formaadásáig (I. t. 13. és 14. kép). A British Museum katalógusa súlyrendszere miatt smyrnainak, de phokaiainak

⁷ V. ö. Perrot—Chipiez: Histoire de l'Art dans l'Antiquité. Tome VIII.

is mond egy elektron statért (Jonía III. 1.) amelyre már fentebb azt mondtam, hogy az teos-i és griff fejét ábrázolja (I. t. 3. kép). Ez a típus volt ugyanis mindig Teos címere, amelyet megtartottak azután is, hogy 544-ben a perzsa hódítók elől elhagyták hazájukat és a thráciai Abderát alapították.

Még Kr. e. 600 előtt bocsátottak ki vert pénzt a chios-iak is, az ő pénzük mindig a szárnyas szfinksz képét viseli. Már a legkorábbi veret is a detailok elhagyását mutatja és plasztikus felfogásról tanuskodik. Vagyis az éremvéső méltónak mutatkozik a nagy hírű chios-i szobrásziskolához, amelynek művészei a márványfaragásnak voltak nagy mesterei és amely anyag olyan, hogy reákényszeríti a művészt a detailok elhagyására. Az itt bemutatott pénz újabb mint a legrégibb veretek (I. t. 15. kép), de ha összehasonlítjuk a British Museum III. tábla 19. képével, hát látjuk, hogy nincs lényeges különbség közöttük.

Mint a legkorábbi veretek egyik színhelyéről, meg kell emlékeznünk Samosról is. E bor- és olajkiviteltől s a tengeri kereskedelemről korán meggazdagodott állam bronzöntői és iparművészei a legkorábban emelkedtek a görögök körében messze földre szóló hírnévre s bizonyos ellentétben a chiosi iskolával, náluk a márványszobrok is bronzszoborszerű karaktert mutatnak. A legrégibb samosi pénzleletek azonban nagyon idomtalan pénzformát mutatnak és tulajdonításuk bizonytalan már csak azért is, mert Samoson kétféle súlyrendszer szerepel: a mi rendes, lydo-miletosi vagy phoeniciai súlyrendszerünk és a jóval nehezebb (17.46 grammos) statérokat produkáló euboiai súlyrendszer. Legbiztosabban az oroszlánskalp képéről tudunk visszafelé következtetni, amelynek egy példányát íme bemutatom (I. t. 16. kép). Ennek megfelelőleg Samosnak kell tulajdonítani a B. M. C. Joniai kötet legelső képét is, amely kettős oroszlánskalpot mutat. Ezen kötetben a típus fejlődése jól látható a III. tábla 20—23. képein (I. t. 17. és 18. kép).

Ezeken felül a Kis-Ázsiában talált pénzek közül több vagy kevesebb biztonsággal még Smyrnának, Klasomenainak, Erythreának és más görög államoknak tulajdonítanak pénzeket, s ezen felül rengeteg a szép pénzlelet, amelyeket lehetetlen határozottsággal és véglegesen valamely város-államnak tulajdonítani. Nem is kísérel meg, hogy én valahová tulajdonítsam! Elég ezek megtekintése abból a célból, hogy lássuk, mit küzdöttek a zseniális ázsiai ion-görögök a kifejezés eszközeivel a kifejezés tökéletessége érdekében, hogy mint sok más téren, itt is megalkossák az ember által elért legtökéletesebbet.

Dr. Tersztyánszky Jenő.

A régi pénzek tanuvallomása a honfoglalás előtti Magyarország történetéről.

Sokan nem értik még ma sem, hogy miért kellene a historikusnak a numizmatikai anyagban elmélyednie: hozzájuk szólunk most. Az ókori Magyarország tanulmányára készülő fiatalság sem tudja, honnan szerezhesen az idevágó éremtani problémákról felvilágosítást: az ő első lépéseiket is szeretné támogatni e szerény vázlat.

A magyar föld történetét a honfoglalás előtt csak kis részben ismerhetjük meg írott forrásokból. A görög-római kultúra virágzása előtt, amikor nem is voltak írott emlékek, természetesen nem is lehetséges ilyeneket keresnünk. De a klasszikus kor is csak későn vett tudomást a maga mediterrán beállítottságában e vidékekről s amikor ezt megtette, akkor sem került nagyon sokáig a Kárpátok medencéje az érdeklődés középpontjába. Majd egy ideig tényleg nagy szerepet játszott a Dunántúl és Erdély akkori népe az egész antik világ szempontjából, de ez sem hagyott az akkori válságos idők zürzavara folytán, meg a publikációs eszközök kezdetleges volta miatt sem elég nyomot az irodalomban.

Igy hát az, aki a régmúlt hazai történetét csakis az írott források alapján akarná megismerni, hamarosan összecepsaphatná a jegyzeteit s a „sötétben lappangó évszázadok“ (dark ages) nevével intézhetne el egyszerűen — mint régebben meg is tették — hosszú és fontos korszakokat. De vajjon milyen detektív az, aki például csak daktiloszkópiák után tud elindulni és ha ilyen nem mutatkozik a bűntett színhelyén; akkor jelenti a felettesének, hogy ujlenyomatot nem találván, befejezte a nyomozást? Hiszen éppen ott kezdődik az észmunka, éppen az izgatja a nyomfűrkészőt, ha szokatlan és rendkívüli úton kell megoldani egy rejtélyt.

A történetírás azonban, sajnos, sokáig, nagyon sokáig csak az írott kútfők vallomását ismerte el történelemnek s csak újabban jött rá, hogy az elmúlt korszakok életének nyomait — mert a múlt élete a történelem maga egészében és minden vonatkozásban — mindenütt keresnünk kell, ahol nyomokat hagyhatott maga után; keresnünk kell tehát, s nem is utoljára, a földben is. A magyar föld pedig ilyen emlékekben végtelenül gazdag.

Van a történetírásnak egy másik hibaforrása, — nem hibája, mert a komoly kutatás rég túlhaladta már, — de mégis állandó veszedelme. Ez pedig az, hogy a történelmi források adatait nem a leggondosabb elemzés után, súlyukat nem mérve le, színarany voltukat próbakővel nem próbálva ki, csakúgy nyersen halmozzák fel, hogy egy könyv tornyosuljon belőlük. Nagy ilyenkor a veszély; hogy még mielőtt kikutatta volna az író gondosan, hogy milyen tényeknek és helyzeteknek tanui a kezében levő adatok, máris van egy előre megfontolt, nem a forrásokon nyugvó, hanem a képzeletéből kipattant vagy idegen befolyásokból merített ötlete, s erre a vezérlő gondolatra mint fonálra a gyöngyöt, erőszakosan és elfogultan felfűzi az egymáshoz nem tartozó életjeleket. Ez nem tudomány, hanem olyan, mint a gyerek játéka, aki úgy gyűjtögeti a lépkeket, hogy nem osztályozza őket, hanem csak cernára fűzi a megfogott állatkákat úgy, ahogy egymás után a hálójába kerültek: csak éppen felnőttek játéka, nem kisdedeké.

Szükséges tehát, hogy minden történelmi adatot szoros vizsgálat alá vegyünk felhasználása előtt, de szükséges, az is, hogy e vizsgálat eszközeit, eljárásait ismerjük,

bármiféle adatról is van szó. Ez — nem tagadhatjuk — rendkívül megnehezíti a modern történettudomány művelését. Mert hallatlanul sokféle az a módszeres ismeret, amelynek útravalója nélkül a kutatás útjára elindulni nem szabad. Sokszor csak egyszerű technikák elsajátításáról van szó, csak bizonyos ügyességekről, amelyeket nem nehéz magukban véve megtanulni, csak az a baj, hogy nagyon sokféle ilyen van. Mert aki például ismeri a görög és római történetírók műveinek kézirati hagyományát, aki meg tudja a kodexek írásának korát ítélni a betűformákról és csak a szabatos szöveg megállapítása után fogadja le hitelesnek az őt érdeklő auktorhelyet, az többnyire tanácstalanul áll egy római cserépedénynek számára semmitmondó töredékei előtt. Aki jól meg tud különböztetni egy szkíta állatdíszítést más díszítő stílusoktól és ismeri a vele járó leleteket, gyakran nem tudja Herodotosnak a szkítákról szóló könyvét eredetiben elolvasni s így az egykorú értesülések hiteles tartalmát sem bírálhatja el; vagy rögtön ráismer egy népvándorláskori germán csatra, de nem ismeri Sidonius Apollinaris latin költeményeit, amelyekben az egykorú későrómai és germán ékszerek közül nem egy szépen, részletesen le van írva. Számtalan ilyen példát mondhatnánk. Azonban tény az is, hogy oly végtelen sokféle a feladatunk, hogy minden részének egyszerre megfelelni nehéz. Van például a római császárkorban Pannoniába hurcolt óegyiptomi dombormű, melynek hieroglyphá-írását meg kell fejteni, vagy például akad bronzkori leleteink között a Kr. e. XVII—XVI. században importált előázsiai gyöngy, amelyet csak a közeli keleti régészet gyakorlott művelői ismerhettek fel stb. Emellett sokszor nem apró mesterségbeli fogásokról van szó, hanem hatalmas és sajátos anyagra támaszkodó, széleskörű rész-tudományról. Ilyen a római numizmatika is.

Mi a teendőnk tehát? Mindenért szaladjunk specialistákhoz? A helyes út a szélsőséges elgondolások között itt is a középben fekszik. Ha valaki kutató tudós akar lenni, akkor érdeklődése és hajlamai szerint választania kell olyan kutatási ágat vagy ágakat, amelynek minden csínját-bínját el kell sajátítania. Aki ezt nem teszi, módszeresen gondolkodni, tiszta logikára szert tenni sohasem fog. De aki csak valamely különleges mesterséget tud és semmi más, az lehet jó mesterember, de semmiesetre sem lehet igazi tudós. Ha különleges szakja területén komoly eredményeket akar elérni, akkor is csak nagyobb keretben szemlélődve, széleskörű ismeretekkel felfegyverezve küzdheti ezt ki magának. Még pedig igen sok érintkező tudomány műhelytitkait kell annyira elsajátítania, módszeres eljárásaikat annyira uralnia, hogy a lényeges hibaforrásokat tudja és így sajátos eredményeiket önálló kritikával építhesse be okfejtésébe. Ugyanúgy, ahogy egy hadvezér számára nem szükséges, hogy részt vegyen a közelharcban, nem szükséges, hogy maga is kiváló repülő, mesteri tűzér, egyaránt pompás lovas és gyalogos vívó legyen, azonban annál alaposabb tájékozottságának kell lenni arról, hogy melyik fegyvernem mit ér, mikor és mire használható fel. Mert ezeknek ugyan más-más kiképzése, másféle felhasználása van, de az ütközetben csak tökéletes együttműködéssel érhetik el a győzelmet. Feladatuk: „getrennt marschieren, vereint schlagen“, külön-külön felvonulni és egyesülve küzdeni. A karmesternek sem kell minden hangszeren egyforma jól játszani, de mindenikkel alaposan tisztában kell lennie, hogy összes zenészére egyszerre figyelhessen és inteni tudjon annak, amelyiknek játékára kerül a sor, hogy ne kicsinyelje le egyikért a másik jelentőségét: kell fagott is az együttesben, nemcsak prímhegedű.

Aki pedig nem akar tudós lenni, nem akar kutatni, csak általánosabb történeti vagy filológiai, régészeti műveltségre akar szert tenni, az épúgy nem nélkülözheti a különféle szaktudományok területének általános ismeretét, mint a szakember. Így tehát a numizmatikát sem hagyhatja ki az tanulmányai közül, aki az ókori Magyarország problémái iránt érdeklődik. Vajjon mit nyerhet ettől és mit használ kutatásunknak ezzel?

Nem kétséges, hogy amikor a Kr. e. I. évezred közepe táján a szkíták Magyarország urai, az észak felé új piacokat kereső s a szkíták uralmi területén át is terjeszkedő görög kereskedelem nyomai között már igen korán várhatunk görög pénzeket is. E legkorábbi görög importot, sajnos, még csak nagyon gyatrán ismerjük, s bármilyen nagy a klasszikus kultúra ezen első fénysugarainak jelentősége, csak nagyon gyér sugarai ezek Apollon-Heliosnak a hyperboreusok ködös-fagyos országában. E legkorábbi görög import szép bizonyítéka például a Kárpátalján lelt bene-i hydria a kolozsvári múzeumban. Már a IV. században Kr. e. a makedon királyság katonai ereje és néhány városállam kereskedelmi terjeszkedése annyira előretolja észak felé a görög pénzfor-

galom övezetét a duna-balkáni területre, hogy az itteni népek fokozatosan leszoknak cserekereskedelmükről, áttérnek a pénzgazdaságra s ezzel egész életformájuk átalakul, elszigeteltségükből kilépve közeledni kezdenek a déli klasszikus kultúrzóna művelő-dése felé.

Krisztus előtt 168-ban a makedon államot leigazza Róma. Ezzel megszűnik a makedon pénz áramlása földünkre. Addig tudniillik egyre tovább verték a Kárpát-medence (s a Balkán) barbárjai számára a II. Philippos négydrachmásait, melyeket ezek megszoktak, akárcsak a Mária Terézia-tallérokat Bécsben Abesszinia számára egészen 1935-ig; de ez a makedóniai utánverés megszűnvén, az itteni népek önálló pénzverésre kényszerülnek, amely egyénibb jelleget ölt minden durvasága mellett is és egyéni színe-zete megmutathatja számunkra, mely népek emléke rejtőzködik az egyes stílári csoporthoz mögött. Ez a pénzverés a Bánátban kezdődik. Argedavában, Versec környékén, ekkor a legerősebb dák fejedelem tanyázik. Ezt az önálló dák pénzverést Erdélyben, Keletmagyarországon és a Dunántúlon illyr és kelta népek utánózták és így ezen az utánzáson egy politikai hegemonia ereje tükröződik. Minden egyes törzs maga vert most már pénzeket, amelyeknek csak helyi forgalma volt s így típusaik földrajzi elterjedése olyan kicsi, hogy ezáltal mindinkább sikerül egyes törzsekhez kötni őket. A szolgálai utánzásokkal pedig elárulják közvetlen mintaképüket, ami viszont időrendi támaszpontot nyújt: a mintaképül szolgáló pénz természetesen a korábbi, a másolat a későbbi.

Kr. e. 60 körül nagy történeti változás áll be. Az akkor Északnyugatmagyarországra költözött kelta bójok még a 17 gramos ezüst négydrachmások makedon pénzlábát verik itt, de már római éremképeket kezdenek utánózni. Ez a római nagyhatalom észak felé való terjeszkedésének tükröződése: még csak kultúrhatás, de a hatalmi terjeszkedés árnyékát veti előre... Valamivel Kr. e. 60 előtt a Komárom körül lakó azalusok elkezdik a római dénárokat utánózni az eraviszkusokkal együtt, akiknek Budán, a Gellérthegyen volt a székhelye. Dénárvereteik feliratai bizonyítják, hogy ezek a kelta műveltségű illyr népek máris ismerik a római írást. Magyarország összes népei ekkor, a dákok kivételével, mindinkább áttérnek a római pénzlábra, a dákok pedig egyre degenerálódó görög pénztípusaikat verik tovább.

A bójok pénzveretein érdekesen tükröződik történetük. Első vereteik az eraviszkus dénároknak a hetvenes évekből való (leányfalusi típusú) hátlapjait és az ugyan-csak akkortájt vert kis azalus ezüstpénzek *torques*-es férfifejét utánózzák, de a négydrachmások makedon pénzláb szerinti, 17 gramos lapkáin. Tehát a bójok abbahagyva régebbi otthonukban, Csehországban használt és a nyugati kelta aranypénzekhez illeszkedő aranyverésüket, a dunántúli környezethez alkalmazkodnak s az itteni ezüstvalutára térnek át. Így a nyugati keltasággal való összeköttetéseiket megszakítják, s ezáltal bizonyossá válik, hogy annak a történeti forrásnak van igaza, amelyik azt mondja, hogy kiszorították őket előbbi hazájukból, mert különben nem adták volna fel nyugati rokonaikkal űzött virágzó kereskedelmüket.

Strabon mondja, hogy e népre úgy ráverték Caesar idejében a dákok, hogy azután már csak „a bójok pusztasága” maradt földjükön. Mit mond erre pénzhagyatékuk? Az utolsó bój pénz egy Kr. e. 43-ban vert római dénártípust utánóz, Caesar pedig 44-ben halt meg; hogyha tehát igaz lenne, hogy a bójok kiirtása Caesar halálának évében történt, akkor nem utánózhatnának ezek egy ennél később vert dénárt. Ezáltal kiderül, hogy a Strabon által említett „Caesar” nem Julius, hanem Octavianus Caesar. Octavianus régen készült már a dákok elleni hadjáratra, de a belháborúk miatt erre nem került a sor, csak Dél-Pannonia meghódítására ellenük való hadműveleti támpontnak Kr. e. 35-ben, mert ezután már Antoniussal kellett sorsdöntő viszályát elintézni. Később azonban többször is megverik, erősen meggyengítik hadvezérei a nyughatatlan dákokat. A római hódítás előtti évszázad homályba borult történetére így a numizmatika lényeges új adatokat szolgáltat.

Láttuk tehát, hogy Kr. e. 60 körül már olyan erős a római hatás, hogy utánózzák a római dénárokat. A római pénz beáramlása azonban, a leletek tanulsága szerint, már sokkal korábban kezdődik, már a Kr. e. II. században hatol erre, főleg Aquileia (Görz) irányából, de Noricumon át és még Makedónián keresztül Albánia felől is ideért a római dénár forgalma. A kultúra terjeszkedése más téren is követhető a hódítás előtt, sőt a mai Karinthiában a Kr. e. I. században már a római hódítás előtt voltak a gazdag aquileiai kereskedőknek pompás, művészeti kincsekkel ékes nyári lakai. Még a Pontus

felől is áramlott felénk már ekkor antik kultúra, s vele a római pénz, főleg Erdély lakossága felé.

Cotiso, egy dák király, Augustus kortársa, Olbiában (a mai Odessza helyén) veret olyan aranypénzeket, melyeken Brutus dénárjainak egy éremképét utánozzák, de ez alatt görögül van a király neve írva, „Kozón“ alakban. A hunyadmegyei dák várak egyikében sokezer ilyen aranyat leltek, Lysimachos aranypénzeivel együtt: úgy látszik, hogy e várban lehetett Cotiso király székhelye.

A római pénz legrégibb formájának tartották régebben az *aes signatum*-ot, szóval a domborműves képekkel öntött s pénz helyett szolgáló szegletes bronzdarabokat. Azonban ez még Kr. e. 100 körül is forgott a Kárpátmedence délkeleti részén, főleg a Délhorvátországban és Boszniában élő japodok törzsénél. Mióta M. v. Bahrfeldt a mazini leletet feldolgozta, már több ilyen került elő: összetört *aes signatum* és sok bronzrög, mindenféle vert érmekkel a Kr. e. második századból. E nép tehát megrögzötten ragaszkodott még az elavult kereskedelmi formákhoz: ez az avatag konzervatívizmus jellemzi egyébként egész anyagi kultúráját is.

A *denarius* beáramlása különben az egész Kárpátmedencében, de különösen a délkeleti és délnyugati részeken állandósul a pun háborúk befejezése óta, mióta Róma a Földközi-tenger egyedüli ura lett. Láttuk már, hogy a dénár pénzlába hogyan szorítja ki azután az I. században Kr. e. a makedon pénzlábat; ezzel együtt a dénár forgalma Középmagyarországon is gyökeret ver. Az sem véletlen, hogy M. Antonius légións dénárjai oly nagy számban fordulnak elő leleteinkben: annak tanúi ezek, hogy az actiumi csata (Kr. e. 31) előtt nagy pénzekkel igyekezett lekötni a maga számára Octavianus ellen a Dunamedence népeit.

Hogyan tudjuk meg, hogy hogyan került valamely nagyobb pénzmennyiség földünkre, ha például egy ezer darabból álló köztársasági dénárleletet kapunk a kezünkbe, amelyben két évszázad veretei vannak meg, úgy mint az gyakran előfordul? Eljárásunk esetenként más lesz. Minden lelet feldolgozása ad új támpontokat. Ha például valamely leletben a képviselt 60 esztendő veretei egészen kopottak, míg a néhány legkésőbbi példány egészen friss veretű, kifogástalan fenntartású, akkor az állomány régebbi része sokáig forgott nálunk, mert a nagyon elkopott pénz külföldre úgysem Itáliából ment kereskedelem útján. Számos lelet megfigyelése mutatja, hogy a földünkből kikerülő köztársasági éremkincsek összetétele, valamint kerülő csoportjaik elhasznált vagy új volta nem a véletlen szeszélyének köszönhető, hanem tipikus jelenség, s így elsősorban e jellegzetes, átfogó sajátságokat kell kidolgoznunk, hogy általuk történeti események bélyegét vagy a pénzforgalom alakulásának gazdasági alapú törvényeit felismerhessük. Nem lényegtelen apróságokról van itt szó, hanem a hódítást megelőző s egyre erősödő római penetráció életjeleiről. Úgy mint más korszakok lelettömegeinek feldolgozása sem elsősorban numizmatikai, hanem történelmi eredményekre vezet.

A dákokkal való háborúk miatt például a leletek bizonyossága szerint megállott a békés kereskedelmi érintkezés Erdély lakosságával Augustus korában. De Pannoniában is nagy változást hoz a foglalás.

Lika-Krbavamegyében például érdekes leletet találtak Ribniken, melyben köztársasági dénárak mellett bennszülöttek által készített ezüsttárgyak is voltak. A dénárak sora a nagy pannon lázadáskor (Kr. u. 6—9) szakad meg. Ez a ribniki lelet jól mutatja a korai pénzforgalom szakadatlan folytonosságát a Kr. e. II. századtól a hódításig s ezzel együtt azt is, hogy a kereskedelmi érintkezés révén hogy sugározza be a római életforma Pannonia népeit, — mondhatnánk, hogy mutatja a romanizálódás előkészítő folyamatát. Nem hiába írja meglepetve egy római tiszt Augustus korában, hogy a pannonok már írnak-olvasnak latinul. Egy másik érdekes éremkincs a lágymányosi lelet, amelyet az eraviszki törzs székhelyén, a Gellérthegy lábánál találtak Budán. A lágymányosi lelet, amelyben a Kr. e. 60 és 40 között vert eraviszki pénzek mellett ott vannak a római dénárak is, Kr. e. 11-ben kibocsátott érmekkel zárul. Kr. e. 12 és 9 között hódította meg Augustus mostohafia, Tiberius a pannon törzseket. Az írott források csak a Dráva—Száva közti nehéz harcokról szólnak, arról, hogy a Dunántúlon mi történt, hallgatnak. Marcus Vinicius az Alduna felől, majd a Maros völgyén törve át, igyekezett Pannoniába, úgyhogy előbb a dákokat fenyegette meg; a jobbpartra körülbelül Aquincumnál léphetett át. A lágymányosi lelet éremsorának megállása Kr. e. 11-ben azt mutatja, hogy Vinicius közvetlenül ezután foglalhatta el e vidéket, eldugítva a pénz addigi normális vérkeringését és vagyonuk elrejtésére készítve az ittenieket.

A pénzforgalomra vonatkozólag nemcsak a tömegleletek rejtenek magukban tanulságot, hanem a szórványosan előkerülő pénzek is, ha nagy statisztikai anyagot sikerül egybegyűjteni belőlük. Az imént érintettük már például azt az érdekes jelenséget, hogy a római hódítással egy időre megáll a római pénzek forgalma hazánkban. Láttuk, hogy ennek egyik magyarázata az, hogy a római hódítás nagyon véres volt, s a régi békés kereskedelmi kapcsolatokat elvágta a bennszülöttekkel. A katonák hoznak ugyan pénzt, de ez nem sok. Ha hoz is ez valami forgalmat, olyan minimális mértékű az, hogy nem érzékelhetjük. Csak Kr. u. 70-ben kezdődik meg újra a római pénz bőséges cirkulációja. Azonban a Pannoniától északra fekvő barbárföldön ugyanezt figyelték meg, úgyhogy e jelenségnek ezért általánosabb gazdaságtörténeti oka van. Nincs érzékenyebb hőmérője a viszonyoknak, mint a pénzromlás. Néró korában, ha keveset is, de elkezdett romlani az ezüstpénz. A régebbi dénárokat a pénzrontás kezdetekor thezaurálni kezdték, elvonták a forgalomból, s talán így képződött az említett hiátus leleteinkben Augustus s Néró között. De ez csak hipotézis.

A kincsleletek túlnyomó többsége háborúk alkalmával jutott a földbe. Így például a második század hetvenes éveiből rengeteg leletünk van, melyeket a nagy germán-szarmata háborúk rettentő dúlásai közepette rejtettek a földbe. Ugyancsak tömérdek éremkincs kerül elő a Kr. u. III. század középső évtizedeiből is, melyeket az akkor folyton megújuló, borzasztó barbár támadások miatt ástak el. Bár nálunk a föld intenzívebb művelése miatt rendkívül sok ilyen kincs már régebben felszínre került s szétkallódott, még mindig úira és újra felszínre bukkannak. Szerencsésebb ily szempontból az elmaradtabb agrikultúrájú Balkán. Reka-Devná-ban, Várna mellett például egy 150.000 dénárból álló nagy hadipénztár került elő pár éve. Egy délvideki magyar gyűjtő pedig nem régen egy félmázányi dénárt vett meg egy ilyen III. századi szerbiai tömegleletből.

E kincsleletek némely típusát nem összetétele teszi jelentőssé, hanem az a hely, ahol előkerült. Nagyon fontos például történetileg az erdélyi leletek legkésőbbi csoportja. 271-ben Kr. u. feladták Erdélyt a rómaiak, de ekkor már egészen tönkrejutott és barbár kézben volt. Az írott források megemlítik ezt az eseményt, de nem beszélnek arról, hogy hogyan ment tönkre e virágzó tartomány. A leletek tanulsága szerint Erdélyben a pénzforgalomnak már Philippus alatt olyan nagyfokú megrokkánása észlelhető, mint Pannoniában vagy százharminc évvel később, I. Valentinianus halála után. Azonban, ahol gondos ásatások voltak Erdélyben, ott kiderül, hogy a meggyérült pénzforgalom még nem hal el végleg, csak később, Aurelianus uralma elején. Tisztán mutatta ezt Dácia egyik legfontosabb gócpontjában, Apulumban (Gyulafehérvárott) egy Cserni Béla által kiásott lelet, amely 1918-ban, sajnos, elkallódott.

Az ásatások egyébként is azt mutatják, hogy Philippus alatt a karpok pusztításai miatt akad el a római élet lüktetése Erdélyben. Minden egyes római pénz a harmadik század ötvenes és hatvanas éveiből, mely Dáciában kerül elő, szinte önálló történeti fontossággal bír. Érdekes, hogy Dácia rendszeres kiürítése után, a negyedik században újra feltűnnek ott a római pénzleletek. A románok úgy magyarázzák ezt a jelenséget, hogy ezek a leletek az ottmaradt rómaiság új életjelei. A valóságban azonban egész más oka van annak, hogy a római pénz újra kering Dáciában. Konstantinus óta ugyanis nemcsak ott, hanem Keletmagyarország barbár törzseinél is feltűnik a római aprópénz, — szóval, oly területen, amelyet sohasem hódítottak meg a rómaiak. A tiszántúli Ocsődön például a népvándorlás első nagy rázkódásakor ezerszámmra ásták el a Valentinianus alatt vert aprópénzt. Ez tehát általánosabb keretbe tartozó jelenség, amelynek nem nehéz rájönni a nyitására. Constantinus óta új fonalak fűződtek a barbár népekhez, mert a római hadsereg utánpótlását első sorban a határmenti barbár népek harcias fiatalsága nyújtja ezentúl, a határvédő erőrendszer már nem zárja el hermetikusan a tartományokat a barbárföldtől. Szerves összefonódás indul meg, mely észrevétlenül kiigyenlítetté volna a régi szomszédok és Róma életformája különbségeit, ha a hunok rohama tönkre nem teszi e fejlődést.

A Szilágyi-féle millenáris történelemből még úgy tanultuk, hogy a rómaiak 376-ban kivonultak Pannoniából. Annál nagyobb meglepetés volt, amikor valaki behozott a Magyar Nemzeti Múzeum éremtárába egy olyan római aranypénzt, amelyet a délpannoniai Sirmiumban (a mai szlavoniai Mitrovica helyén) 379-ben vertek K. u. Ez új támpontot nyújtott e nagy történelmi tény megítélésére. Alaposabban utánanézve kiderült, hogy Sisciában — a mai Sziszek ez — egészen 387-ig folyamatosan működött a verde, tehát vele az egész római közigazgatás is helyén volt még és Sirmiumban 394-ben, mikor Theodosius Eugenius ellen indul, itt verik nagy mennyiségben (a konstanti-

nápolyi verde személyzetével) a sereg fizetésére szolgáló aranszolidusokat. A pénzleletek azt is megmutatják, hogy e veretek tényleg eljutottak még 395-ig a dunaparti táborokba, másutt gyártott aprópénzzel együtt. A 389 és 395 közt vert apró rézpénzcskék azóta ismereteseek csak legnagyobb részben e tábor-erődökből, mióta az ásatások gondosabbak. A Drávától délre fekvő castellumokban azonban még hosszú évtizedekig tovább folyt a római pénz rendes forgalma, amint hogy más forrásokból is világos, hogy Pannoniának ezt a részét nem adták fel oly hamar, mint a többi.

Vannak a leleteknek egészen másféle tanulságai is. Ilyeneket nyújt például a hamisítványok tömege. A második századból sok, silány ötvözetből öntött bronzpénzt találunk a pannoniai lakótelepek helyén, melyek jóval könnyebbek is az igaziaknál. Ezek a kezdődő korrupciót jelzik az alacsonyabb közigazgatásban, mely lehetővé tette e visszaélést s amely egyre nő: a késői Róma átka ez. Nagyon sok különösen a IV. századi bronz éremkincsekben az ilyen „ujpesti“ veret, melyek (a harmadik században tönkrement ezüstdénárból lett) hajszálvékony ezüsthabbal borított bronzpénzeket utánózták. Az árak persze egyre emelkedtek a pénzromlással és a század vége felé már bőrzacskókban fizették az elértéktelenedett pénzt; így könnyű volt a hamisítványokat elcsúsztatni a többi közé, miután nem nézték, csak mérték a pénzt. Azt is tudjuk, kik csinálták e barbáros külsejű pénzcskéket, melyeket külföldi éremkereskedők szeretnek drága pénzen barbár veretek gyanánt elsózni. (Azt is olvashatjuk a katalógusokban, hogy mely germán törzs veretei ezek: e meghatározások a képzelet szüleményei.) Az inflációs aprópénz gyártása ugyanis oly nagy méreteket öltött, hogy hiába szaporították a verdéket, ezek normális üzemük keretében nem tudták a gyártást lebonyolítani. Az állam kiadta a pénzveretést bizonyos súlyú bronzsal együtt a munkásoknak, hogy otthon vegyék ezeknek bizonyos számú aprópénzt kellett a kapott nyersanyag arányában beszolgáltatni. Ezek azonban többnyire több darabot vertek kisebb súlyban s maguk vágták zsebre az állam hasznát, mely a fémérték és a névérték közt mutatkozott. Constantinus alatt a Dunamedencében hihetetlen tömegű pénzt hamisítottak, bizonyára mások is, nemcsak a hivatalos verdeszemélyzet; magánemberek, akik nagyon primitíven vették verőtöveiket.

Mások rossz aranypénzeket gyártanak 300 körül Pannoniában, hogy a barbárokat becsapják velük. Nem nagy szakértelemmel csinálták ezeket sem, mert a második századi hátlapokat harmadik századi előlapokkal párosították össze.

Pannonián kívül, Észak- és Keletmagyarországon talált későrómai aranypénzek az arany kiáramlását illusztrálják a germán világ felé, ami Nyugatróma gazdasági bukásának egyik főoka. De kénytelenek voltak a határokon kívüli germán törzseket és katonákat aranyban fizetni. A rendes aranyak (*solidi*) sokszorosait igen szerették a germánok, de Háromszék vármegyében, Czófalván hét félkilós aranyrudat találtak egy germán fejedelmi család kincsében, melyeket Sirmiumban gyártottak: ilyeneket is kaptak. E dúskálás folytán a germánoknál kifejlődött az a divat, hogy asszonyaik jókora római arany-medáliákat hordoztak a nyakukban. Ehhez kevés volt a római aranyérem, amit kaptak, s ezért valahol Erdélyben utánózni kezdték ezeket a nagy érmekeket. Ez a divat elterjedt Keletmagyarországról észak felé az egész germán világban. Tudjuk, hogy a magyarországi germánok még a Kr. u. IV. században is összeköttetésben állottak skandináv rokonaikkal, sőt később is. Irodalmi adatunk van rá például, hogy a herulok a hatodik század elején is szoros érintkezésben voltak északon maradt törzsbelijeikkel. A skandináviai arany ékszer-brakteátok divata így nálunk gyökerezett; egy nagyjelentőségű kultúrtörténeti folyamat tanujele, hiteles bizonyossága ez, nem elszigetelt „numizmatikai“ jelenség.

Ha a szabad Germánia éremleleteit megfigyeljük, kiderül, hogy a császárkor elején — mint Tacitus is mondja — még a régi ezüstpénzt keresik s forgatják, míg ezzel szemben a III. században pedig már rengeteg az arany az északi germánoknál. Magyarországon már a Kr. u. IV. században tipikus jelenség, hogy az aranypénzek — különösen a nagy aranymedaillonok — a római határokon kívül fordulnak elő: így kezdődik tehát az arany kiáramlása, innen lehet nyomon követni tőlünk, hogy az arany hogy vándorol a határokon át kifelé, egyre messzebbre. Bizánc könnyebb helyzetben volt Nyugat-rómánál támadóival szemben, de ott is rengeteg aranyat kellett feláldozni, hogy ennek segítségével megvásárolhassák maguknak a békét. Van például II. Theodosiusnak egy solidus-típusa, amely ritkaságnak számít a nemzetközi régipénz-piacon. Nálunk igen sok került elő a földből, mert ezzel fizette a bizánci udvar a hunokat.

Természetesen nemcsak a leletekből tudunk meg történelmi tényeket, hanem sok mindent árulnak el az egyes éremképek is. Ezeken számos vonatkozást találunk Magyar-

ország ókori népeire és viszonyaira. Az Északnyugat-Magyarországon lakó szvébekre vonatkozik az állandóan fellépő Germánia-típus Domitianus veretein. Rendkívül sokat szerepel például Dácia meghódításának jelképes dicsőítése Traianus pénzein. Aelius Caesar esetében először történik meg, hogy egy *caesar*-trónörökös a hatalom gyakorlása mellett önálló területet is kap. E terület Pannonia s a pénzek igazolják éppen ennek területiális különállását: míg Hadrianus gazdag képsorozata a tartományokról s a provinciális seregekről gondosan elkerüli Pannonia említését, addig Aelius Caesar veretein annál inkább ki van emelve e tartomány. Marcus Aurelius és Lucius Verus számos hátlapja a nálunk lefolyt quád-szarmata háborúkra vonatkozik, — hogy csak néhány példát említsünk. Ha ezek a célzások rendkívül szűkszavúak is, de legtöbbször jól vannak datálva, és hiteles, okmányyszerű dokumentumok, melyek fontos történeti támpontokat nyújtanak. Így például azok a győzelmeik, amelyeket Marcus Aurelius pénzei hirdetnek, sokban kárpótolnak a megcsönkült irodalmi hagyomány adataiért, mert Marcus még csak igazi nagy katonai eredményeket könyvelt el győzelemnek: nem úgy, mint később, amikor a „győztesnek született“ császár elmélete olyan erejű lett, hogy a legnagyobb vereségek idején is azt hirdetik a pénzek — a III. század második felében —, hogy mindenütt béke, mindenfelől győztesen tér vissza a császár, minden népet legyőzött.

Elég sok egészen speciális magyarországi célzás fordul elő: Marcus Aurelius egy éremtípusán például a császár egyik támadó hadjárata van pontosan datálva: ez az uralkodó dunai átkelését örökíti meg hajóhídon (*traiectus Augusti*). Antoninus Pius egy pénzén kiderül annak a ténynek az általános birodalompolitikai jelentősége, hogy az Északnyugat-Magyarországon lakó, akkor veszélyes, nagyerejű germán szomszédnép, a quádok, megalázkodtak Róma előtt és királyuk belenyugodott a római hűbérességbe (*Rex Quadis datus*). Ez érthetőbbé teszi azt a nagy feszültséget, amelyből nemsokára kipattant a század legsúlyosabb háborúinak láncolata.

Egészen másfajta történelmi tanulságokat nyújt az az adatsor, amely Illyricum politikai vezetőszeropét domborítja ki a következő évszázadban a birodalomban. A III. század közepén feltűnik a Rómában és Antiochiában vert pénzekben Pannonia és Dácia képe, s a *genius Illyrici*-t, az illyricumi sereg honmentő szellemét ünneplő veretek sorát. Az illyricumi sereg szellemére azért hivatkoznak a pénzek, mert egyedül ettől remélhette a kormányzat ekkor, hogy a sok csapástól megviselt római birodalmat ez az illyricumi hazafias áldozatkészség mentheti meg. II. Claudius, Aurelianus és Probus alatt számtalanszor dicsőítik a pénzek Pannoniát és vele Dáciát, mint a *genius Illyrici* letéteményeseit. Ugyanazt mondják tehát ezek az éremképek, mint amit a Diocletianus-féle tetrarchia idejében úgy fejez ki egy császárdicsőítő panegyricus, hogy a népek királynője régi jogán ugyan Itália, de vitézsége révén Pannonia.

270-ben Kr. u., Aurelianus trónralépésének évében, a ticinumi pénzverde még *Dacia felix* feliratú pénzeket ver a *Pannoniae* hátlapok mellett, mely típust úgy látszik, még Quintillus alatt készítették elő. Ez a pénz hiteles tanuja annak, hogy ekkor még Aurelianus meg akarja menteni a gótok által elárasztott Dáciát. Jellemző erre a szolgálkú korra, hogy még meg sem indult a császári sereg, máris hirdetik, hogy a végveszélyben vergődő Dácia „boldog“. Aurelianus 271-ben tényleg nekiment a nyugati gótoknak Erdélyben, meg is verte őket alaposan, de a helyszínen látva a rettenetes pusztulást, kénytelen volt feladni a tartományt. Igaz, hogy főoka ennek nem a helyi viszonyokban rejlett. Ugyanis Palmyra elfoglalta ekkor Egyiptomot, s ha hirtelen nem veri ki az új ellenséget a birodalom éléskamrájából, Itália kiéhezett volna. Így tehát kénytelen volt a Keletre vinni csapatait és nálunk feladni a dunabalszárti nagy hídfőállást, Dáciát, hogy elegendő katonai erőt felszabadíthasson Zenobia ellen. E keleti események tisztázásához is nagyban hozzájárul az éremanyag.

A Gallienus alatt meginduló pannoniai pénzverés egyik érmének hátlapján *Siscia Aug(usti)* a felirat; a város istennője a Száva-folyó megszemélyesítőjére nyugtatja a lábát, Antiochia Tychéje híres szobrának mintájára. Probus alatt megismétlődik ez a hátlati ábrázolás, csak hogy nem egy folyamistennővel, hanem kettővel, a Száva és a Kulpa nemtőivel. Ezek az éremképek árulják el, hogy a birodalom egyik legfontosabb verdéje a pannoniai Sisciában nyílt meg, — főleg azért, hogy a dunamenti erőrendszert helyőrségeinek zsoldellátását biztosíthassák általa; de itt verték az itteni katonaságnak ünnepi alkalmakkor adományozott aranyveretek tekintélyes részét is.

Más jellegű célzás Gallienus sisciai pénzein egy páncélos hadiisten, IO CANTAB (*Iovi Cantabrorum*) felirattal. Ez spanyol isten neve, akinek kultusza spanyolországi

lovasscappattal került ide. Az egyes istenek terjedése és előtérbe jutása a sokféle vallás keveredésének e fénykorában nem mindig a spontán szellemi áramlatok gyümölcse, hanem olykor összefügg a politikailag fontos elemek érzésvilágára legjobban ható istenkultuszok felkarolásával is. Így például Mithras nem közvetlen perzsa befolyást jelöl a III. században, hanem azért lett a birodalom egyik legsúlyosabb istensége, mivel a rajnai és dunai csapatok kedvenc istene volt. A *Iupiter Cantabrorum* is ilyen szempontból érvényesül: e korban a lovasság szerepe jutott előtérbe a seregben, és híres volt a bennszülött kantaber lovasscapatok lovastaktikája. Ezeknek szóló kedvezés tehát a kantaber Iuppiter kiemelése. Trebonianus és Vibius Volusianus alatt viszont *Apollo Pythius* Aziz tűnik fel a pénzekben, tehát Azizzal, az edessai hadiistennel azonosított Python-ölő Apollo. Ezzel kétségtelenül a félelmetes Osrhoëne-i ijjászok (Osrhoëne fővárosa Edessa) főistensége válik ilyen állami reprezentatív megnyilatkozás tárgyává. Ez a Rómában vert Aziz-típus Magyarországgal kapcsolatban azért került szóba, mert egyrészt Pannoniában is táboroztak ekkortájt Osrhoëne-i ijjászcsapatok, másrészt Erdélyben került elő Aziz egész sor felirata, melyek pénzeinkkel együtt megvilágíthatják e keleti vallás szerepét az említett császárok alatt.

Rendkívül jelentősek az éremveretek a III. század derekán fellépett számos ellencsászár pontos korának és uralmi területének megítéléséhez, akikre nézve az írott források majdnem egészen cserbenhagynak. A késői történeti kompendiumokból ismerjük például Regalianus proklamációjának rövid említését, de csak a pénzek árulják el viszont Dryantillának, a feleségének nevét, aki előkelő szenátori családból való volt, mint férje is. Regalianus 260-ban lázadt fel Gallienus ellen, amikor híre jött, hogy Valerianust elfogták a perzsák. Ezt a hírt először Ingenuus lázadása, majd Regalianusé követte. Az irodalom nem mondja meg, hogy Regalianus proklamációja hol történt; de mivel úgyszólván összes pénzei Carnuntum környékén kerültek elő, világos hogy *Pannonia superior* helytartója volt s ott kiáltották ki a csapatai uralkodónak. Ingenuus, aki közvetlenül előtte öltötte fel a bibort, nem rendelkezett nemesfémkészlettel, s nem is próbált meg pénzt verni; Regalianus ezen a hiányon úgy próbált segíteni, hogy az elérhető pénzkészleteket a provinciális pénztárakból összeszedeti és átvereti a saját és neje nevével. Az átvert pénzekben meg lehetett állapítani, hogy Kr. u. 258-ig terjedő típusokra verték rá ezeket, tehát *terminus post quem*-et nyerünk ezáltal. Más adatok révén bizonyos, hogy — amint láttuk — nem sokkal ezután, 260 ősze felé öltötte fel Regalianus a bibort. A gyűjtők nagyon sokat fizetnek egy-egy ilyen darabért, mert csak vagy két tucat van összevéve belőlük, de a történeészt csak azért érdekli ritka voltuk, mert e próbálkozás rövid lélekzetű voltát jellemzi.

Az előbb említett sisciai pénzverés megindulásának nagy tanulsága van. Mégpedig az, hogy 262 óta rendszeresen működik az állami adminisztráció Pannoniában a gót betörések e sorsdöntő, súlyos korszakában. S míg az írott források a felfordulást eddig mindig Gallienus egyeduralmának (260—268 Kr. u.) számlájára írták, addig a pénzverés folytonossága bizonyítja, hogy az igazi anarchia itt 251-től 260-ig tartott, s 262-től pedig éppen fordítva megindult a konszolidáció, a nagytehetségű és derék Gallienus fáradozásai nyomán.

Az egyes pénztípusok sajátos volta a Gallienus után következő esztendőkhöz jórészt elveszik. Mert Gallienus alatt és még egy-két évig utána is az egyes pénzverdék a pénztípusokat a saját prokurátorai utasítása alapján készítették elő. Tehát a pénzverdék igazgatói maguk tervezhették a verésre kerülő éremkép-sorozatok programját. De Gallienus után a központosítás annyira megerősödött, hogy mindenütt egyforma típusokat vernek s ez természetesen az egyéni célzásokat eltünteti. A centrális rendelkezések alapján készült éremképek pedig rendszerint nem eseményekre és tényekre vonatkoznak, hanem vallásos fogalmakra, a császárszámra, és olyan elvont jelképekre, melyek által bőséget, békét, boldogságot ígért a kormányzat.

Teljesen és maradék nélkül azért mégsem tűnik el a sajátos jelleg a pannoniái állami pénzverdék domborműkepeiről és feliratairól. Sisciaiban nevezik például egyedül Carus császárt *deus et dominus*-nak, azaz istennek és a korlátlan földi hatalom birtokosának. Megállapítható, hogy *Serdica* (a mai Szófia) pénzverdájának volt előzőleg prokurátora az, aki ezt elrendeli, — már Serdicában így címezte Aurelianus és Probus, — akit akkor helyeznek ide, amikor 278-ban a serdicai verde beleolvad a sisciaiba. Ez a *deus et dominus* kifejezés azért fontos, mert a római császárság korlátlan despotizmussá való átalakulása végére tesz pontot. Lényeges mégis, hogy nem az udvar rendeli el használatát, csak megengedi egy stréber hivatalnoknak alkalmazását, illetve szemet

húny felette. A császárt addig is istennek dicsérték, jelképezték, de nem írták ki hivatalos címei közé, hogy az.

Minden uniformizálódás dacára találunk továbbá más olyan éremtípusokat is, amelyek máshol nem fordulnak elő; némelyik egyedülállása történeti érdekességű. Ilyenek I. Julianus pénzei, aki Carinus ellenfele volt, s elsősorban Pannoniára támaszkodott. A két Pannoniát (*inferior*-t és *superior*-t) megszemélyesítő nőalakok nem hiába szerepelnek Sisciában veretett pénzein. Miután legyőzte őt Carinus, Carinussal pedig rögtön ezután végzett Moesiában Diocletianus, Julianus sisciai vereteihez közvetlenül csatlakoznak Julianus veretei. Sikerült is találnunk egy ilyen átmeneti típust, melyen Julianus arcvonásai mellett már Diocletianus feliratával találkozunk. Diocletianus portróját még nem kapta kézhez a verde, amikor már kellett az új császár pénzeit verni, azért történhetett ez így. Ilyen megfigyelések segítségével különben előző császároknál is sikerül megállapítanunk, hogy melyek legelső és legutolsó vereteik. — Érdekesekek azok a trieri aranypénzek is, amelyek Carausius legyőzését dicsőítik Constantius Chlorus által. Ezeken utoljára jelenik meg (297-ben) a *Virtus Illyrici*, a dunai csapatok vitézségének dicsérete, mely a britanniai ellencsászárt letaposta. — De ezután már a verét vesztett Illyricum lehanyatlak és Konstantin pénzei már a galliai sereg virtusát magasztalják.

A negyedik században is találunk még hasonló okokból önálló pénztípusokat. Legérdekesebb ezek közül Vetrano pénzeinek csoportja. Ez a generális 350-ben, csapatai kényszerítésére, veszi fel a bibort, amikor nyugaton Magnentius és keleten II. Constantius uralkodott, egymással halálos ellentétben. Vetrano pénzverése legalább annyit elárul, hogy neki engedelmeskedett Pannonián kívül a Balkán is, mert a thessalonikai verde is neki szolgál. Egy pénztípusán a Konstantin krisztusmonogrammos császári zászlójával állva ábrázolják Vetrano-t, *Hoc signo victor eris* felirattal; ez a Constantinus látomásának hiteles szövegezése, nem pedig az *in hoc signo vinces*, amely csak Eusebius görög kifejezésének modern fordítása. Ez a pénztípus is mutatja, hogy az álmában látott isteni kinyilatkoztatás nem a keresztet, hanem a Krisztusmonogrammot mutatta meg Constantinusnak.

Hogy a teljes centralizáció által mindenütt egyformává tett későrómai pénzverés micsoda világtörténeti fontosságú adatokat szolgáltat nekünk, arra Constantinusnak 317- vagy 318-ban vert sisciai aprópénzei nyújtják a legjobb példát, amelyben kiderül, hogy egy, a legtöbb verdében gyártott, sisakos mellképtípusa őt valójában Krisztusmonogrammos díszsisakjával ábrázolja, csakhogy a többi pénzverdében csak apró csillagocskákkal jelezték. Megváltónknak a X és P (Chi és Rho) betűkből álló névjelét, míg Sisciában — legalább is a verés elején — gondosan kirajzolják ezt sisakjára. Alig néhány évvel, a milviushídi csata után ez Konstantin látomásának egyik legkorábbi és leghitelesebb bizonyítéka.

Idáig az egyes pénztípusok fontosságáról beszéltünk, most a pannoniai pénzverés általános jelentőségére térünk rá.

Pannonia fontosságát mutatja, hogy Kr. u. 262-ben pénzverdét alapítanak itt. A császárkor elején többnyire csak Rómában volt állandó pénzverés, amelyhez később elsősorban Antiochia verdéje járult. Amikor a pénz egyre romlott a III. században és egyre nagyobb pénztömegeket kellett termelni, a papírpénz pedig nem született még meg, nem maradt más hátra, minthogy az ezüstpénz nemesfémtartalmát sikassza el az állam. Hogy micsoda horribilis tömegeket kellett ebből a devalvált pénzből verni s hogy az árak mily csillagászati számokat értek el, nagyon jól illusztrálhatjuk a Diocletianus-féle ármaximálási rendelet egyes tételeivel: láthatjuk ezekből, hogy a dénár körülbelül annyit ért csak, mint 1919-ben a bankó. Nagyobb összegek fizetésére már egész zsák pénz kellett, s vannak is ily nagy, mázsányi lele'eink.

A sisciai pénzverde mellé Constantinus korában a sirmiumi verde járul. A kettő között feltűnő különbség van: Sisciában főleg aprópénzt vernek, Sirmiumban pedig, mely császári székhely, aranypénzt készítenek első sorban. Ebben a korban ugyanis, amikor annyira kellett félnie az uralkodóknak ellencsászárok kikiáltásától, a császár a nemesfémkészletet magával hordja mindig, nehogy valami ellenlábasa magához ragadhassa kincstárát s felöltve a bibort, arannyal meg tudja vesztegetni a csapatokat. Ezért a IV. században aranyat és ezüstöt többnyire csak abban a császári székvárosban vernek, — ilyen egész csomó volt akkor, — ahol a császár maga is tartózkodott. Ezért volt az, hogy Sirmium, az egyik legtöbbet használt császári palotaváros aranyat és ezüstöt ver. Különbség a két pannoniai verde között az is, hogy 262-től a római uralom végéig Siscia

egyszer sem volt bezárva, míg Sirmiumnak sokszor inkább csak speciális kibocsátványai voltak. Az érmeknek a pannoniai történelem számára nyújtott legfontosabb tanulságai közé tartozik annak megállapítása, hogy meddig vernek itt pénzt. Ezt már fentebb megtárgyaltuk.

Már mondtuk, hogy a IV. században készült utánzatok legnagyobb része provinciális római eredetű. Trier környékén, Németországban olyan nagy pénzhamisító műhelyek voltak, amelyek mellett a dunavidékiek elbujhatnak. De mégis vannak nem római provinciálisok által készített pénzutánzatok is; ilyeneket találtunk például a Duna-Tisza közén, a jazygok földjén. Ezek nem pénz gyanánt szolgáltak, hanem amuletnek, előlapjukon a császári előlap utánzata, hátlapjukon azonban asztrális szimbolumok; mindnek füle van, nyakba akasztva hordották őket. Más ilyen igazi barbár utánzatszoportok: a már említett nagy aranymedaillonok, melyek a skandináv aranybrakteátok divatának kiindulópontja, azután egy folliscsoport a tetrarchia korából a Nagyalföldről és második Constantius siliquáinak szarmata utánzatai. Mind a szomszédnépek kulturális asszimilációjának tanubizonyságai.

Most arról is meg kell emlékeznünk, hogy ha a pénzek régészeti leletekben fordulnak elő, akkor miképpen vethetnek a velük talált többi tárgyra világot. Legnagyobb természetesen időmeghatározó értékük. Vigyázni kell persze, mert például az arany- és ezüstpénzek sokáig szoktak forgalomban lenni. Egy dunapentelei leletben azonban Valentinianus és Valens aprópénzei mellett egy gyönyörű bronzmedaillon is előkerült a második századból, — tehát a bronzérmek thezaurálása is előfordult. Ha nagyobb tömegű pénz fordul elő együtt, a statisztikai biztonság természetesen nagyon megnő: rendszeren annál sűrűbben vannak képviselve a veretek a leletben, minél közelebb áll verési időpontjuk ahhoz az évhez, amikor a lelet a földbe került.

A népvándorlás korában még egy darabig feltűnnek a római pénzek. Láttunk már példákat arra, hogy a germánoknál és a hunoknál milyen nagy szerepet játszott a római arany. A germánoknál különben folytatódik valami csekély bronzpénzforgalom a hunok összetörése után is. Van egy még eddig publikálatlan érsekújvári lelet, amelyben Leo és Zeno pénzei vannak nagy számban. Az újonnan bejövő barbárok még mindig akklimatizálódnak egy kicsit a római életformához Pannoniában, különösen a Dráva-Száva közén, ahol több maradt meg a romanizált lakosságból, Theoderich itáliai keleti gót királysága is, mely Dél-Pannoniát is magába foglalta, teljes összhangra törekedett a romanizmussal s így ez is pénzgazdaságra volt berendezve. S még azután is, hogy a bizánciak e gót birodalmat összetörik, egy Kunimund nevű gepida király veret Sirmiumban pénzt a Kr. u. VI. század derekán. Ez az utolsó ókori veret is.

Az avarok szíjvégek és boglárók társaságában is előfordultak már császárkori veretek. Régebben éppen a római pénzek miatt azt hitték e tárgyakról, hogy jazyg származtak császárkori hagyatéka. Azután rájöttünk, hogy a szarmata leletek egészen mások, s hogy e szíjveretek nem császárkoriak, hanem a VII—IX. századból való avar hagyatéka. A Keletázsiból menekült, mongolos típusú igazi avarok, a kínaiak zsoán-zsoánjai legfeljebb csak játéknak, ékszernek tették el tehát a római telepek helyén lelt római pénzt. Ezeknek semmi közük nem volt a pénzgazdasághoz, s a nyugati életformához: azért is pusztultak el. De az igazi avarok Dél-Oroszországból Magyarországra sodortak magukkal ott élő törzseket. Ezek elsősorban kuturgurbolgárok voltak, a magyarságnak közeli rokonai, akik már régen a keleti romanizáció sugárzási körében éltek, s a korabizánci civilizáció egyéb javaival a pénz és keresztény misszió is eljutott hát hozzájuk. Ezeknek a bolgártörököknek a leleteiben ott van már a pénz, főleg bizánci aranyak. Kulturájuk meglepően fejlett, akár csak a szintén magas kultúrájú újugrók.

Az avarok hozták be hazánkba a szlávokat is élő sövénynek maguk köré. Miután Déloroszország dúsan termő térségét egymás után ürítették ki a nyugatra tóduló népek, a germán törzsek, irániak és török törzsek helyére a szlávok nyomulnak le az északi régióból, ahol még kő és csontkultúra honolt. De az avarság, mely kegyetlenül bánt ugyan velük, mégis magasabb fokú szervezetben tömörítette őket, megtanította hadviselésére módjaira, úgy, hogy amikor az avarok elmennek innen, már virágzó művelődésük van. Ebből az időből vannak leleteink, mint a tokaji ékszer- és pénzlelet, amely bizonyítja, hogy a bizánci pénzforgalom gyökeret vert náluk, aminthogy a keresztény térítés műve is ekkor vált eredményessé közöttük.

Ahhoz, hogy a római numizmatika értékét felbecsülhessük a hazai ókor történelmé számára, még azt az általános gazdaságtörténeti keretet is ismerni kell, amelyben

a római pénz forgalma elhelyezkedett. Vessünk egy pillantást az előzményekre is, az őstörténet korának kezdetlegesebb viszonyaira. Éppen Magyarországon lehetett megfigyelni az ékszerpénz egyik legjellegzetesebb formáját, a füzérre felaggatott plasztikus kis aranspirálisokat, melyek Trója második rétegében, Mikenae nagyszerű őskultúrájában és nálunk egyaránt előfordulnak és amelyek lassan lapos tekercscső alakulva folytatódnak a bronzkor alatt is egészen a vaskorig. E spirálisok, tehát az „ékszerpénz” mellett a pénz egy másik fontos előfokát is fel lehetett ismerni nálunk, a szerszámpénzt. Bizonyos szerszámfajták, például bronzsarlók ugyanis mindinkább megszokott csereeszközzé váltak, úgy hogy gyakorlati felhasználás helyett tisztán kereskedelmi célra alkalmazva, egyre könnyebb alakban készültek s így sarlóknak már nem is jók, csak csereeszköznek. A bronzkori és a koravaskori ember különben egyszerűen magát a fémanyagot is gyűjtögette olyan féle célra, mint mi a pénzt. — De érdekes az is, hogy az ezüst vagy az arany felhasználása ékszerek s használati tárgyak anyagául az őskor későbbi szakaszaiban olyan rendszeresen fordul elő s úgyszólván egyik a másikat úgy szólván kizárja egyes korszakokban, hogy ennek értékelésükkel is össze kellett függeni, úgy mint későbbi korok is vagy az aranyra, vagy az ezüstre támaszkodtak, mint a pénz nemesfém-alapjára, mint valutára. Így Magyarországon a kimmeriek, a Kr. e. VIII. században Keletről Magyarországra jött lovasnép hagyatékában a vezető nemesfém az arany. — Herodotos ecseteli az agatirzek aranygazdagságát. De az agatirzek, a szkíták egyik vezető törzse Erdélyben már a Kr. e. VI. században elveszti a déloroszországi szkíták aranybőségét. A korai szkita leleteket nálunk az aranyban való szegénység jellemzi, bár ismerünk pompás domborművű aranszarvasokat is, melyek fejedelmi személyek pajzsát díszítették (a csodaszarvas monda állat-ösanyját jelképezik ezek.) Ez az aranyban való szegénység a kincses Erdélyben összefügg az agatirzek politikai elkülönülésével, amely egy más gazdasági miliőbe való kapcsolódással együtt leszoktatta őket az aranyhalmozásról.

A kelták idejében az ezüst válik inkább vezető fémmé. Különösen a Kr. e. II. században, amikor az elgyengülő kelták helyett a dákok lesznek politikai vezető hatalommá. Az ezüst nemcsak jellegzetes ékszerfém ekkor, hanem egyuttal valódi valutává is válik; láttuk, hogy makedon pénzeket utánoznak a dákok, áttérve a pénzgazdagságra.

Amikor a bójok a Kr. e. I. század első felében beköltöztek Északnyugat-Magyarországra, korábbi valutarendszerüket feladták. Régebbi hazájukban, Csehországban ugyanis — mint említettük is már — a nyugati keltákhoz alkalmazkodva aranypénzt vertek. A Kárpátmedencében azonban áttérnek az ezüstpénz verésére, mert az itteni környezetben az előbbi nem volt olyan hasznos számukra. Végül a római hódítás óta, amikor Pannonia és Dácia beleilleszkednek a nagy birodalom keretébe, akkor természetesen az általános birodalmi gazdasági törvényszerűség jut itt is érvényre. Erről elég lesz itt néhány jellegzetes vonást kiemelnünk. A császárok elején kettős valutája van Rómának: az aranypénz és az ezüstdénár. Az első század közepéig a dénárt alig keverik nemtelen fémanyaggal. Az arany nem csak ekkor, hanem mindég minden szándékos vegyítés nélküli nemesféméből készült. De már Neró alatt elkezdődik az ezüstpénz rontása. Ez először rendkívül csekély mértékű, de a II. században folyton jobban erősödik, különösen Marcus Aurelius óta, amikor Magyarország földjén lefolyt nagy háborúk kényszerítették a császári udvart, hogy a seregek fenntartására s a háborús bajok orvoslására rengeteg pénzt adjon ki. De még mindég megmaradt a kettős valuta. Még mindég elsősorban az ezüstre támaszkodik a kereskedelem és az adózás a II. században is. A III. században a pénzrontás úgy erősödik, hogy a század közepe után valamivel, mikor a világkrízis a csúcspontját éri s a barbár támadások elárasztják a határtartományokat, a római denár hirtelen egészen lezüllik, ezüstözött bronzpénzzé válik és ebből az állapotából nem is vackolódik ki többé. A kereskedelem és az ipar hamar észrevette természetesen ezt a rontást s az árak aszerint emelkedtek, ahogy romlott a pénz. De a kormánynak is bele kellett nyúlni ebbe a folyamatba, amikor a drágulás már vitális érdekeit sujtotta, mikor a megélhetési színvonalat aláasta a pénz rosszabodása. Ez a II. század végén következett be.

A III. század a katonaságra támaszkodik a polgárság helyett és Septimius Severus számára mindennél fontosabb volt a katonák jóléte. A zsold felemelése csak az egyik gyógyszer, amit alkalmazott. A másik az, hogy terményadózás útján biztosította a katonaság szükségleteit. Rengeteg magtár épült az utak mellett. A stációk, amelyek az itineráriumokban (birodalmi utak irányát s állomásainak egymástól való távolságát leíró kézikönyvekben) vannak felsorolva, minden valószínűség szerint gabonagyűjtő

állomások. Látjuk, hogy amint megrendül a pénz, a gazdasági élet visszasüllyed a primitív terménygazdaság színvonalára. A despótizmus pedig az államhatalom elhatárolásától függő, szubjektív fogalommal alakítja át a pénzt. Szubjektív fogalommal úgy lett a pénz, hogy az állam a devalvált pénznek annyi értéket tulajdonít, amennyit akar. Aurelianus óta rá is írták a pénzekre, hogy 20 rossz dénár ér egy jó dénárt. A nemesfémtartalom objektív garanciája helyett az államhatalom fegyveres erejének fenyegetése, a mezítelen fegyver kezéskedik a kibocsátott új inflációs pénz elfogadásáért.

A másik oldala a pénz szubjektívalásának az, hogy a császár a valódi, objektív értékű aranyat katonáinak és tisztviselőinek adta személyes hűségük zálogául, elvonva azt a birodalom közösségétől.

Ennek a fejlődésnek a velejárói voltak a lezüllött dénár állandó reformjai. Ez annyiból állott, hogy a császárok elrendelték, hogy az ediginél valamivel nagyobb súlyban és jobb kivitelben kell a pénzt verni, s leszegezte a pénzegység hivatalos értékét. A korrupt pénzverdei személyzet azonban maga is nyereszkedett és hajszálnyi fokozatokban egyre lejjebb és lejjebb szállította a pénz súlyát, csökkentette a lapka nagyságát, mígnem új drákói rendszabályok és új reformok jönnek. Hiába vívott Aurelianus valóságos háborút a római verde fellázadt munkásaival: folytak tovább ezek az üzelmek. Diocletianus új, valódi ezüstpénze nem segített, mert megmaradt, illetve visszatért emellett az ezüsthabbal borított régi dénár névleges értékű fizető eszköze is. Konstantinus alatt csak annyiban javul a helyzet, hogy az arany és ezüst pénzek teljes súlyban való verését keresztül tudja erőszakolni fokozott ellenőrzéssel.

Amikor a III. században az idők egyszerre megrosszabbodnak, minden, ami azelőtt előnyt jelentett, ami hasznára volt az embereknek, az most kárukra lett: a városok legelőkelőbb származású és legjobb módú emberei voltak az adószedők részéről a legtöbb molesztálásnak kitéve. Ez okozza, hogy a nagyobb városok néptelenednek és egyre több *villa rustica* keletkezik, amit ne nyári pihenőlaknak értsünk, hanem tanya-gazdaságnak. A kutatás felfedte már, hogy miért szaporodnak el ezek a tanyák. Az emberek rájöttek, hogy mi az önellátás előnye, terményeikből éltek, háziiparral segítettek egyéb életszükségleteiken, vagy csere-berével. Így jobb volt a sorsuk, mint a városban, ahol a jómóduaknak nemcsak saját, hanem az egész közösség adójáért felelősséget kellett vállalni. Így inkább egy primitívebb gazdasági fokra süllyedtek vissza, hogy az állami adóprés sanyargatását lehetőleg elkerülve nyugodtabban élhessenek.

Amikor a gazdasági csődöt kezdi kiheverni az illúzióit vesztett, szegényebbé és durvábbá lett emberiség, akkor a pénzgazdaság újra előtérbe nyomul. Mondottuk, hogy bár Diocletianus alatt megszületik az új ezüstpénz, de ez is a császár bőkezűségének lett az eszköze, mint korábban az arany. Igazi, teljes visszatérés a tiszta pénzgazdasághoz nem történhetett. Így Diocletianus egész új adórendszerét a terménygazdaságra építette fel. Az adóbecslés új alapja, a *capitatio*, azaz az egy ember évi megélhetését biztosító föld, vagy munka is erre támaszkodik. Nem változik e rendszer utána sem, csak a viszonyok stabilitása nő meg még Konstantinus alatt.

A III. század második felében a mérleg kezd uralkodni a pénzváltáson. A *follis*-t, a bronzpénzt bronzacskóban mérték, innen a neve. Ezen a rossz pénzen kénytelen élésködni a kisember, csak egy maroknyi mamutbirtokos család tudja megőrizni kíváltságos helyzetét. Az arany pedig áramlik ki a határokon azokhoz a barbárokhoz, akiknek a kezébe kerültek a fegyverek, mígnem az V. században az uralmat is kezükbe káparintják.

Rövid vázlatunk végére értünk. Csak példákat adtunk arról, hányféle nagy történeti problémához ad új szempontokat, új adalékokat, egy-egy apró pénzecske, vagy akármelyik éremlelet. Mindenki láthatja, hogy nem lehet nélkülük teljes képet nyújtani hazánk honfoglalás előtti sorsának alakulásáról.

Alföldi András.

Adatok a nagybányai pénzverőház személyzetéről.

Levéltári kutatásaink közben többször kerültek kezünkbe a nagybányai verőház személyzetéről szóló okmányok és levelek. Összevetve a bennük található adatokat, Gündisch Gusztávnak *Geschichte der Münzstätte Nagybánya in habsburgischer Zeit (1530—1828)* c. dolgozatában¹ található névsorral, azt találtuk, hogy a magyar forrásokból származó adatok sokszor kiegészítik az ő teljesnek éppen nem mondható névsorát, s becses életrajzi és működési adatokat szolgáltatnak. Ez indokolja az alábbi okmányok és adatok közzétételét. A kiegészítő adatgyűjtés azért is fontos, mert Gündisch a verőház magyar uralom alatt való működéséről nem szól és figyelmen kívül hagyja a személyzet e korból való adatait is. Nem tartottuk feleslegesnek azoknak az adatoknak a közlését sem, melyek az egyes alkalmazottak életkörülményeire világítanak rá, mert ezek is elősegítik a pénzverőházban és körülötte kialakult élet megismerését.

PROTZNER MIHÁLY.

Vaspéldametsző. A XVII. század hatvanas éveitől 1673-ig állott a nagybányai pénzverőház szolgálatában, ekkor Protzner Bálint inspektorral együtt egy bizottság kitétte állásából és vagyonát is elkobozta. 1687-től újra alkalmazták. 1706-ban bizonyítványt adott arról, hogy a felsőbányai kohónál az ottani református egyházközségnek bizonyos arany- és ezüsthazna volt. Ebből kiderül, hogy nem csupán példametszői minőségben szolgált és hogy szolgálatától való megválása után is nagybányai lakos maradt. A városi okiratba foglalt bizonyítványt teljes szövegében adjuk:

Nos judex et senatus regiae ac liberae civitatis Nagy Banyensis. Memoriae commendamus tenore presentium significantes quibus expedit universis.

Nemes Felsső bánya várossában az helvetica confessión lévő ecclesiának becsületes curatori requirálván bennünket, kérenek, hogy eő kegyelmek ecclesiájokat concernáló jövedelmecskéről becsületes hiteles emberek signorum Procznér Mihály hajdan a pénzverő háznál tiszt lévén és Szappanos Márton concivis atyánkfiai tennének genuina attestatiót, kik is juxta fidem Deo debitam meg examináltatván ilyen bizonytságot tőtenek előttünk:

Procznér Mihály maga subscriptiója s pecsétye alatt így fateál: *Recognoscalom tenore praesentium sub fide christiana debita, hogy a midőn ez előtt néhány esztendőkkkel az itt való pénzverő háznál méltatlan voltom szerint az tisztben lévén, Felssőbányáról az ott való koh körül, az az kemencze törést, ki sztyást, mely közönséges nevezettel nevesztetik koromberknek, mindenkor az ott való egyházfiak administrálták az pénzverő házban s említett egyházfiak vőtték az próba czédula szerint az kész pénzt kezekhez.* Datum Nagy Bányae die 5 Decembri 1706.

L. S.

Proznér Mihály.

¹ Numismatische Zeitschrift. Neue Folge, 25. Band. (1932.) 67—98. A névsor a 89—90. lapokon.

Szappanos Márton bizonyosan tudgya, mivel 11 esztendeig adminisztrálta, hogy a felső bányai kohnál esett kemencze törés, gerez és leczytás, mely közönségessen korumberknek hivattatott és abból deveniált ezüst, arany az ecclesiák szükségére applicatott a régi időben, specifice a helvetica confessiön lévő ecclesia számára.

Praemissum igitur fatentium concivium nostrorum attestationem, ita nec aliter coram nobis prolatam, sub authentico civitatis nostrae sigillo extradeditimus. In regia ac libera civitate Nagy Banyensis die 6 Decembri anno 1706.

Per Stephanum Hunyadi
juratum civitatis senatorem mp.

Nagybánya város papírfelzetű pecsétjével.²

OCSOVAI DÁNIEL.

Vaspéldametsző. 1692-ben került a nagybányai pénzverőházhoz³ és az 1708—1715. évek közé eső időszakot leszámítva, ott szolgált 1728-ban bekövetkezett haláláig. A magyar pénztörténet számára működésének az az öt esztendeje a legérdekesebb, melyet 1703—1708. között II. Rákóczi Ferenc szolgálatában töltött. A kuruc felkelés érdekében való tevékenysége szórványos adatait a nagybányai⁴ és a kassai pénzverőházak történetében⁵ már közöltük, itt felesleges lenne ezeket megismételni, tehát a következőkben csak az életére és munkásságára vonatkozólag újabban előkerült adatokat fogjuk ismertetni.

Első adataink Ocsovai ingatlanairól szólnak. Felsőbányai majorját 1700-ban 180 forintért és egy templommelleti sírhelyért eladta Lencsovich Andrásnak, a nagybányai jezsuita rendház superiorjának. A szerződés a superior aláírásával és pecsétjével hitelesített másolatban maradt fenn, s mutatja az apostata Ocsovainak a jezsuitákhoz való ragaszkodását is:

†

Atyának, Fiúnak és Szent Lélek Istennek nevében. Ámen.

En alább meg írt Ocsovay Dániel adom tudtára mindeneknek, az kiknek illik ezen levelemnek rendiben, hogy én hűtös feleségemmel egyenlő akarattól az felső bányai Kiss ajtón kívül való majorunkat hátulsó és oldal kertel együtt egészen el adtam örök áron száz nyolczvan forintokért nemzetes nagy bányai páter superior P. Lencsovics András uramnak és successorinak. Azonban egy kiss szegeletért is az Szent István temploma mellet, melly temető helyem lenne nékem és posteritásimnak.

Az major pedig két kertel együtt a' felső bányai Kiss ajtóhoz leg első, kinek város felül lévő szomszédgya a' közönséghez ut és mellette lévő halastó, Felső Bánya felül szomszédgya azon páter uramnak kertye, elől pedig az felső bányai ut, hátul is egy keskeny ut, mellyen túl Szodorai Böldisár uram kertye vagyon.

Azonban az hátulsó kertnek a'közepiben végig egy darabocska föld volt nálam zálogban, úgy mint három tallérokban, melly téssen öt forintokat és negyven pénzt, id. est f. 5 d. 40, melly darabocska föld hosszára negyven egy jó ölynére extendáltatik, szélességére pedig nyolcz ölnyére, ezt azon módon és nem örököszen ő kegyelmének adom. Melly dolognak meg másolhatatlan erősségére és bizonyosságára adtam ezen saját kezemmel és pecsétemmel meg erőssitet contractus leveletem. Actum Nagy Bányae dje 1 a May Anno 1700.

Nagybányai házáról a város jegyzőkönyvében ez a bejegyzés található:

„Nem kevés difficultással jelentetik, hogy vasmecző Ocsovay Dániel uram a Méltóságos Fejedelemtől maga házára olyan protectionalist obtineált, mely iránt mindennemű civile onusoktól immunitáltatik; ez ellen most elsőben commissarius Aitay Mihály és kapitány Koss Mihály urunk előtt solemniter protestálnak s contradicálnak

² O. L. Lymbus. Ser. I. fasc. 81.

³ 1691 dec. 21-én gyermeke halálakor még Bécsben élt, mint „bürgerlicher Siegelschneider“. Quellen zur Gesch. der Stadt Wien II. 274. 1. Totenreg.

⁴ A nagybányai pénzverőház II. Rákóczi Ferenc korában. 1703—1705. Budapest, 1940. Különlenyomat a N. K. XXXVIII—XXXIX. (1939—1940.) évfolyamából. 9, 10, 12.

⁵ A kassai pénzverőház. 1705—1710. Különlenyomat a N. K. XL. (1941.) évfolyamából. Budapest, 1941. 12.

⁶ Nagybánya város levéltára.

bizonyos deputatusok által, annak idejébe penig az Méltóságos Fejedelem előtt meg orvoslani el nem mulatják.“⁷

Ez úgy további fejleményeit nem ismerjük, a ház sorsa azonban ismeretes. 1705 március közepe táján pusztító tűzvész ment át a városon. A pénzverőházat az istenítélet megkímélte, de Ocsovai háza minden benne levő jószágával odaveszett, sőt arról is panaszkodik, hogy szemei megerőtlenedtek a tűz miatt.

A nagybányai pénzverőház ez időbeli inspektora, Ajtai Mihály nem szívelhette Ocsovait. Az volt a véleménye róla, hogy „a’ vasmeccző igen naturális rosz ember“. Ajtai ellenséges magatartásával magyarázhatók a fizetése körül való zavarok. Évi 300 rh. forint fizetését Rákóczi 1705 december 15-én 100 rh. forinttal felemelte, Ajtai azonban rossz szemmel nézte a fejedelmi kegy e megnyilvánulását és az utalványozó rendelkeznek nem tett eleget, bár a fejedelem két ízben is — 1706 szeptemberében⁸ és 1707 februárjában⁹ — sürgette a felemelt fizetés és a hátrálék kifizetését. Eljárását azzal lehet menteni, hogy Ocsovai hanyag és megbízhatatlan ember volt, pedig Rákóczi újabb kegyelmességét helyezte neki kilátásba, ha egy ifjút kitanít a példametszés mesterségére. A példametsző mentségére pedig az szolgálhat, hogy a rézpénz elértéktelenedése következtében csaknem ingyen dolgozott. 1706 augusztusában, midőn fizeteshátrálékának kifizetését sürgette, azt panaszolta, hogy már három esztendeje rézpénzben kapja fizetését s legalább felét ezüstben kérte. Rákóczi azonban e kérését nem teljesítette.

Ajtaival való viszálya és fizetésével való elégedetlensége minden bizonnyal közremunkált abban, hogy megúnta a kurucok szolgálatát és átszökött a császáriakhoz. Német forrás szerint 1709-ben ment Lengyelországon át Bécsbe,¹⁰ ez az adat azonban nem helytálló, mert Ajtai 1708 június 7-én már Ocsovai vagyonának leltározásáról számol be Károlyi generálisnak:

„Domahidi László uram el menetele után conscribáltattam az vas meccző díb dáb portékáját, melyet parancsol Nagyságod az plébánus Páter Sárkány uramnak assignáltatni; mihent Isten meg hozza, kezéhez vehet mindeneket, most a házban berkeszi és nagy bányai posta mesterek laktanak cselédestől; jó lött volna nem turbálni őket, mind az által csak mennyenek ki belőle, az mint Nagyságod parancsolja.“¹¹

Ocsovai 1715 júniusáig volt távol Nagybányától. Hazatéréséről ő maga emlékezik meg 1715 június 24-én Nagybányáról Károlyihoz írt folyamodványában:

„a Felséges Udvartul impositive ujjonlag az előbbeni hivatalomra az ide való pénz verő házhoz kelleték le jőnöm, jóllehet nagy keserves szivel pusztá házamhoz bé szállottam, melly annyira el pusztult vala, hogy még csak egy jó szeget is nem találtam házamban, holott talám tíz háznál is nem találkozott volna annyi, a mennyit itt el hadtam vala; de a mint emberséges emberektől értem, Ajtai Mihály uram és Domahidi uram szekérrel sok vas, atczél, réz és fejer ön szerszámokat holmi hasznos házi fa eszközökkel edgyütt házambul el vitettenek. Ez okon alázatosson instálok Excellentiádnak, mint jó kegyelmes patronus uramnak, méltóztassék Excellentiád azokat restituáltatni, mely gratiáját Excellentiádnak tehetségem szerint meg szolgálni el nem mulatom.“¹²

Nem tudjuk, mit tett Károlyi Ocsovai érdekében, ő azonban igen gyarló módon viselkedett, mikor pecséteket kellett volna készítenie a generálisnak.

Számos hivatalos pecsétet végzett Rákóczi szolgálatában a felkelők számára. 1706 augusztusában írt folyamodványában néhány pecsét elkészítéséért kért „grationálist“ s azt panaszolta, hogy a kassai példametsző 36 forintot kap egy pecsét elkészítéséért, ő pedig csak 23-at. 1707 augusztus 4-én Rákóczi az erdélyi főpostamester pecsétjének elkészítésére utasította Ajtai útján; középén a Rákóczi-címer álljon, körülötte az erdélyi címer ezzel a körirattal: SIGILLUM OFFIC: POSTAR: TRANSYLV.¹³

Magánpecsétek vésésére is kapott megbízásokat, de a pecsétvésésben mindig igen késedelmeskedő volt, s késedelmét szerette a pénzverőház körül való elfoglaltságával menteni. Így Eötvös Miklós 1705 február 3-án ezt írja Károlyinak:

⁷ Protocolum V. pag. 33. 85. sz. bejegyzés.

⁸ Extractus instantiarum 113. sz. bejegyzés. O. L. Archivum. Familiae Rákóczi de Felső-Vadász. Fasc. 27.

⁹ Rendelete Ajtainak, Rozsnyó, 1707. febr. 4. Protocolum Rákócziánium V. O. L. Br. Jeszenák-család levéltára.

¹⁰ Katalog der Münzen- und Medaillen-Stempelsammlung des k. k. Hauptmünzamt. in Wien. Wien, 1906. IV. 1308.

¹¹ Gr. Károlyi-nemzetség levéltára.

¹² U. o. Aláírása: Daniel Leop. Oczovay Domus Cusoriae Sculptor.

¹³ Rendelete: O. L. Lymbus. Ser. I. fasc. 88.

„Estve érkeztem megh Bánnyárról és Szatthmárról, még sem kész a pecsét nyomó; ezen levelemben includálva el küldöttem formáját, micsodás lesz. Azzal menti magát a vas metsző, nem érkezhethet, az pénzverőház körül való foglalatossági lévén, mindazonáltal azon lesz, hogy egy hét alatt el végezze.“¹⁴

Ilyen nehezen készült el Galambos Ferenc szatmári főkapitány pecsétje is. „Ismét mássodszor kellett adnom más két tallért, hogy mennél hamarébb meg messe“ — írja Ajtai a főkapitánynak.¹⁵

Arra gondolhatnánk, hogy mert nem szívesen, csak kényszerűségből szolgálta a kurucokat, azért volt hanyag a pecsétek elkészítésében, de a császári szolgálatba való visszakérülte után sem volt serényebb. Károlyi 1718-ban két pecsétet rendelt nála. Ocsovai a megrendelést elfogadta, de május 20-án megírta a generálisnak, hogy gyors munkára ne számítsen:

„Grabarics inspector uram által comitált 2 pecsét meg meczésére kész vagyok Excellentiádnak szolgálatgyára, csak hamar nem lehet. Eő Fölsige szolgálatgya... nem mindenkor enget aféle privátus dologra. Inspector uram is gyakorta aszt mongya, hogy nulla exceptio, Eő Fölsige szolgálat(ja) hátra nem maradhat. Az okon, ha 2, vagy 3 holnap allat mulhatik, töb dolog közöt successive azokat is meg metczem, ha Excellentiádnak tecszik annyi időre patientálni. A melet azt is akartam Excellentiádnak érté sére adni, mivel az munka sok figurából áló, az nagjobbik pecsét nyomótól 20 tallirt, az küsebtől 10 tallirt meg érdemlem.“

Nézzük meg Grabarics inspektor ugyanezen a napon kelt levelét Károlyihoz és látni fogjuk, milyen gyenge lábon áll Ocsovai mentsége:

„Az pecsétek el kiszitisse eránt ha Ocsovai uramhoz bizhatom, igen fogom sürgetnem, de megh vallom, igen kevés reminsigem hozzája; ugi tudom, maga fogoth Excellentiádnak irni, mint biztatja, nem tudom. Ha ugjan Excellentiád fogja parancsolni, azt mint előbbeni levelemben is megh írárm, igen könnyő nekem Fejér várri irnom és ottan el készítetnem.“

Június 8-án kelt újabb levele szerint Károlyi pecsétjei valóban Fehérváron készültek el:

„A pecséteknek való példákat, a vagy annak vasait itt én meg csináltattam és Károly Fejérvárra a ki meczésre el is küldöttem, reméllem hamarább érem végit, az el készitessit, mint sem értem volna itten Ocsovaj uramnál.“¹⁶

Igen érdekes Ocsovai említett levelének egy pecsételő présről való tudósítása:

„Az pecsétlő prés nem állandó nagy pecsétlőshöz. Én most el akarok végeztetni etgy pecsétlő préset, olj formára, amicsodások Rákóczinak voltanak, azt assecurálhatok, hogy állandó erősiqe lészen, mely is 15 tallirt constálni fog, ha Excellentiádnak teczeni fog, nekem el addó lészen, noha colosváry páter jesuvita uraiméknak is kellekik.“

Fia, Ocsovai Ferenc Péter apja mesterségét folytatta. 1728 január 24-én „provizorikus“, május 8-án pedig véglegesen alkalmazott „Münzeischneider“ lett Nagybányán. Rövid életű ember volt, 1743 december 10-én a nagybányai „Münzamt“ halálát jelenti. „Ocsovai Veronika özvegy“ 1743 december 14-én örökösödési perének befejezéséről tudósítja Gáspár Sándort:

„Kivántam az Tekintetes Urat tudósítani, hogy minek utána az levelét vettem volna, ad praefixum terminum az fel peresemet certficaltattam, mely is procuratorával compareálván, az Nemes Tanács ki adá az deliberátumot, hogy tudnia illik minden mozduló és mozdulatlan bonumok kezem alá bocsátódgyanak, readjudicálta; mindazonáltal tali conditione, hogy az felperes ne tartozék semmi expensákat bonificálni.“¹⁸

FRÖLICH ZAKARIÁS.

Próbamester, másképpen minczmesternek is nevezték. A Rákóczi-felkelés a nagybányai üzemnél találta, s valószínűleg a felkelés végéig kitartott szolgálati helyén.

¹⁴ Gr. Károlyi-nemzetség levéltára. Más alkalommal is készített pecsétet Károlyi számára, mert Ajtai Károlynak 1706. ápr. 25-én írt levelében ez áll: „Az pecsét Nagyságod parancsolatja szerint már régen az Asszony ő Nagysága kezében vagyon.“ Károlyi Oklevéltár, V. 464.

¹⁵ Bányán 1705 júl. 15-én kelt levelében. O. L. Missiles.

¹⁶ E levelek a gr. Károlyi-nemzetség levéltárában vannak.

¹⁷ Katalog der Münzen- und Medaillen-Stampelsammlung des k. k. Hauptmünzamt in Wien. IV. 1308. l.

¹⁸ Gr. Károlyi-nemzetség levéltára.

Ajtai 1704 december 1-i levele szerint Felsőbányán volt scriba, midőn a fejedelem engedélyével áthozta a pénzverőházhoz rationistának.¹⁹ A Rákóczi-korból két folyamodványa került elő, s a felkelés bukása után való szolgálatáról is találtunk két okmányt. Ezeket eredeti szövegükben adjuk közre.

1.

Felséges Fejedelem, jó kegyelmes Urunk!

Felségedet homagiumbeli kötelességünk szerint anno 1703. 7 dik Augusztustul fogva hivségessen szolgáltunk és minek előtte a kuruczoktul sok károkat vallottunk, az óta is sok nyomoruságot szenvedtünk, nem külemben már kétszer az németektül fel praedáltattunk, hogj a mia maid koldussává löttünk. Hogj azért mind magunkat, mind a cselédinket megint ruhászhathnók és táplálhathnánk, Felségedet alázatosan kérjük, méltóztassék Felséged kegyelmes gratiáját hozzánk mutatni és ha nem kész pénzü is, a felsőbányai kohóban essendő glétbül egj nehány mását assignálni. Mely Felséget kegyelmességét élettünk fottáigh alázatosan meg szolgálni köttelesztettünk. Várván Felséged kegyelmes resolútióját maradunk

Felségednek alázatos hivei és szolgálai Frölich Zacharias és Kolb Bálint pénzverőházhoz tartozandó próba mesterek.

A folyamodvány hátlapján a fejedelem resolútiója áll:

Tekéntetes nagyságos Károlyi Sándor generális mezei marschal ur hívünk által innotescalván nem csak az egész városnak, hanem az instansoknak is az ellenségnek közelítése, s másként is praemoneáltatván, hogy portékájokat és cselédgyeket el szállécsák; mint hogj vakmerőségnek és engedetlenségnek vetették magokat s szánt szándékkal el hadták, magoknak és nem másnak tulajdonécsák a történt kárt. Datum in oppido nostro Munkács die 2 Novembris A 1709.

2.

Felséges Fejedelem, jókegyelmes Urunk!

Felséged kegyelmes parancsolattyát, hogj minden némü válaszító és pénzverő házhoz való eszközöket N. bányáru ide Munkácsra szalitattassék, mink is minyájan a szolgál ide jünük, alázatosan értettük. Felséges Urunk, mink ugjan készen vagjunk Felséged kegyelmes parancsolattyának engedelmeskedni, de mivel csak anyi comoditásunk sincsen, hól magunk e télen legjünk és hogj cselédinket ide hoszhassuk, az idő immár rövid, az uttyok is alkalmatlanok, minden eledelek itten drága, költségünkbul, sőt ruházatunkbul penig kétszeri németektül szenvedet kár mia ki fottunk, még az itt való officina perfectiora menne, hogj e télen Nagj vagj Felső Bányán cselédinkel subsistálhathnánk. Ottan a mi praesentiánkban a bányai colaltatás is hasznosabban folya, nem küllömben az urburariosok is munkájokban jobban igjekecsznének, a mi ottan való maradásunkért és hogj az ott való hadaktul békével lakhathnánk, kegyelmes protectióért Felségednél alázatosan instálunk. Mely Felséged kegyelmességét életünk fottáig alázatosan meg szolgálni igjekezünk. Várván Felséged kegyelmes resolútióját maradunk

Felségednek alázatos hivei és szolgálai Pénzverő házhoz tartozandó próbáló mesterek és a többi munkások közönségessen.

Rákóczi resolútiója a folyamodvány hátlapján:

168. Nemzetes vitézlő Lányi Pál nagy bányai inspector hívünknek kegyelmesen resolválván az instansoknak cselédgyekhez való mehetéseket, oly készülettel legyenek, hogy miheljt Munkácsra való meneteleket parancsolni fogja, dispositiójához magokat alkalmaztathassák. Dátum Munkács die 7 mensis Novembris Ao 1709.²⁰

A nagybányai pénzverőház 1709 évbéli sorsáról csak ez a két folyamodvány számol be. A mőnetária Munkácsra való átköltöztetésének legkésőbbi adatai 1708 őszéről valók. Ajtai 1708 szeptember 13-án vette Rákóczinak azt a parancsát, hogy az officinával és a hozzátartozó mivesekkel együtt Munkácsra menjen át. Bár a mőhelynek „valami kis particulája“ volt már csak Nagybanán, mert „job részét“ már régebben elszállította, Ajtainak nem volt kedve a költözködéshez: „ha az ellenségtül nem vólna féelmes, nem praecipitálná magát a' meg mozdulessal, mert sok kárára lészen ki mozdulessa“ a

¹⁹ L. a jegyzetben említett dolgozat 11. lapján.

²⁰ Mindkét folyamodvány: O. L. Lymbus. Ser. I. fasc. 98—100.

fejedelemnek és az országnak. Mégis elindult, mert október 1-én már jánki birtokán volt a verőház berendezésével és ott várta Rákóczi újabb rendelkezését. A tisztek és a munkások azonban a szüret miatt Nagybányán maradtak. Attól tartott, hogy el sem jönnek valamennyien Munkácsra, mert „az oda való szállás iránt semmi reflexio” nincsen. A munkásoknak semmi becsületük nincsen senkitől — állapítja meg elkeseredetten, pedig ezek a munkások idegenek, akiknek semmi érzelmi közösségük nincs a nemzeti ügygel.²¹ Ha nem egy esztendő választaná el Ajtai panaszát Frölich két folyamodványától, azt gondolhatnánk, hogy egy eseményre vonatkozik e kétféle tudósítás, annyira kiegészítik egymást. Úgy látszik azonban, hogy még az 1709 év folyamán is dolgoztak a nagybányai verőházban, hiszen még ez év őszén is voltak ott választó és pénzverő eszközök.

Ajtai Mihály az 1708. év végével megvált inspektori feladatkörétől, ezért szól Lányi Pálnak a fejedelem 1709 november 7-i rendelete. Thaly e személyi változást Ajtai halálával magyarázta minden alap nélkül, mert még 1714-ben is élt és tevékeny részt vett a szatmári vármegyei életben.

3.

1717-ben Chotinban kelt a Rákóczi-felkelésnek a nagybányai pénzverőházzal szóló utolsó írása: „Zachariás méncz mester” protekcionális levele:

En Fraknoi Gróff Esterházy Antal N. Komárom Vármegyének Fő Ispánya, most is az győzhetetlen Török Birodalmának protectiója alatt levő, s öszve szövetkezet, hazánk igaz ügye mellett fel fegyverkezet egyik Generális Marchallusa: Adom tutára minden renden levő Felsőghes Vezérő Fejedelem és Confoederált Státusok hiveinek, hogy az mostani ujjobban öszve szövetkezet Státusok az előtti sok helytelen és siránkozó hadak által tett excessusokat akarván el kerülni, melyek nem kevés okot adván az haragra Istenünknek, azért eő szent Felsőghe ostorát minnyájan magunkon tapasztaltuk, hanem minden hadi, nemesi és köz rendet manuteneálni és protegálni kíván mindenekben, ugy jövendőben Felső Bányát is nem pro privato, hanem pro publico bono Regni és az hadak fizetésére conserválni; hogy azért Felsőghes Fejedelem és Confoederált Státusok győlekezendő és öszve szövetkezendő hadai által az bányász emberekben, lovakban és hozzá tartozandó eszközökben és akár mely nével nevezendő appertinentiákban valami háborgatás és károsítás ne következhessek, tovább való Felsőghes Vezérő Fejedelem Kegyelmes Urunk dispositiójaigh és el rendeléséigh, kívántam nemzetes vitézlő Doka András fő hadnagy uram directiója és dispositiója alá és ezen protectionális levelemet, Zachariás méncz mester uramnak deservialót eő kegyelme kezéhez ki adnom és megh küldenem. Ahoz képest említet Felsőghes Vezérő Fejedelem és Confoederált Státusok minden renden levő tiszt uraiméknak s alatta valóknak és legh fő képen hazánk hűségére győlekezendőknak és hozzánk érkezendőknak praesentibus intimáltatik és serio parancsoltatik, hogy felöl irtt bányában levő Zachariás méncz mester uramot, munkás embereket személyekben háborgatni, lovakban, hozzá tartozandó eszközökben és egyéb akár mely nével nevezendő appertinentiákban legh kisebb kárt tenni fejek vesztése alatt ne engedgyenek és ne merészelylenek. Másképen akár ki légyen is, nem csak kemény animadversiót, de törvényes kemény és említet büntetést el nem kerüli s tapasztalni fogja. Hanem eő kigyelmeknek is serio parancsoltatik, hogy ott levő emberekre, lovakra és minden appertinentiákra jó gondviseléssel légyen, hogy embereknek, lovaknak rövidségek ne légyen, ki miat el széledések és bányában való fogyatkozás következhetnék. Isten bennünket oda vivén és Nemes Országunkat boldogítván, mind eő kigyelmére, mind pedig ott levő munkásokra lészen speciális reflexiónk és magok igaz hazafiuságoknak és fáradtságoknak érdemes jutalmát fogják venni és tapasztalni, kit okvetlenül remélhetnek. Praesentibus perlectis exhibenti restitutus. Datum Chotinban 10 Aprilis 1717.

Gróff Esterházy Antal mp.

L. S.

Frölich Zakariásnak nem lett szüksége erre az oltalomlevélre, Doka András kuruc főhadnagy nem jutott el Felsőbányára. A kurucvilág napja alászállott.

²¹ Ajtai 1708 szept. 13-i és okt. 1-i jelentései: O. L. Missiles. E jelentésekre Thaly is hivatkozik Erem- és pecsétani adalékok a Rákóczi-korból c. (A. É. XI. [1877.] 318—319.) dolgozatában. Idézetei azonban rendszerint nem szó szerinti idézetek, hanem önkényes kivonatolások az eredeti szövegektől.

4.

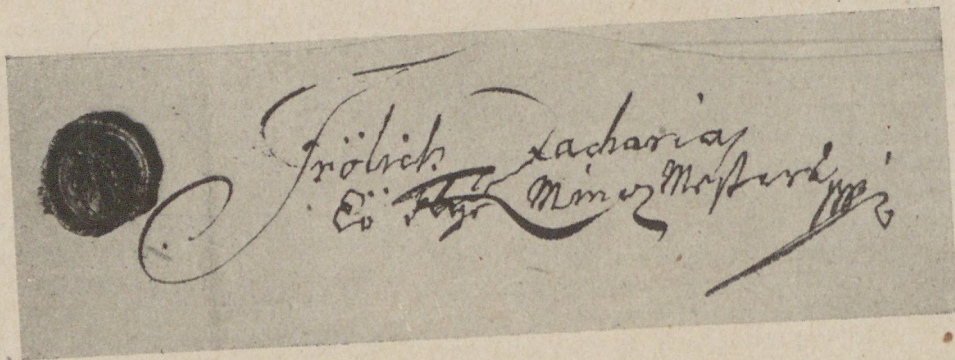
Végül azt a recognicionális levelet közöljük, melyet az 1719. évi nagy pestisjárvány idején Frölich adott a fertőzés veszélyétől rettegő felsőbányaiaknak odamenegetélük alkalmával:

Alább subscribált Eő Felséghe nagybányai pénzverő házához tartozandó tisztely. Az mennyiben interimális lakásunkat Tekéntetes Nemes Camara commissójának tenora szerént transferáltuk Felsőbányára, a mellett hivatalunknak is kívánván satisfaciálnunk mind az bányák iránt s mind egyéb ahoz kívántató szükséges dispositiók iránt, abban senkinek is scrupulussa ne légyen. Jóllehet hogy Nagybányán holmi öreggh renden levő aszonyok s gyermekek holtanak meg, azok között egy férfiu is, Pénzverő János nevő az mi Nagybányán való létünkigh, de bizonyossan pestisben holtanak e, avagy más egyéb járovány nyavallyákban, mivel affélékre semmi gondunk nem lévén, azt nem tudgyuk. Azonkívül is Nagybányán levő akkori munkáinkat el végeztetvén kelletet de necesse feljőnünk, az mint felyebbis stilizáltuk az bányákhoz kívántató szükséges dispositio tételnek rendben vételére, kívánván eczersmind vennünk frisseb aert. Kirüll adtuk ezen recognitiót futura pro cautela. Datum Felsőbányae 15 Augusti 1719.

Eő Felséghe mincz mestere.
Frölich Zachariás

Csak az aláírás származik Frölichtől. Mellette szép piros viaszba nyomott gyűrűpecsétje áll: a címerpajzsban egy faágot fogó férfi, a korona felett egy csőrében faágot vivő madár látható.²² (L. az alábbi ábrát.)

Esze Tamás.

²² Mindkét okmány a gróf Károlyi-nemzetség levéltárában van.

Hamis francia tallér forgalombahozatala Pesten 1800-ban.

Pest a XVIII. sz. közepén csak kis faluszerű város. A mai városrészek közül mégcsak a település magja, a Belváros állott fenn, amelyet egy-egy körbástyában végződő kőfal ölelt a Dunához. A falakat széles, mély, de száraz sáncárok kigyózta körül. Észak, dél és kelet felől egy-egy kapun át (Váci, Kecskeméti és Hatvani kapu) történt a közlekedés. Az országutak e városkapukhoz vezettek; ezeken át sereglett Pestre az egész országból és külföldről is a vásárosok serege, valamint a vármegye központjába törekvő ügyes-bajos emberek. Túl a város falán szántóföldek, legelők és majorságok terültek el.¹

De már 1741-ben a városfalakon kívül is 240 házat írtak össze. Pest fejlődése visszatartathatatlannul széttörte a falak kereteit. A város fejlődése elsősorban a lakosok nagymérvű emelkedésében mutatkozott. Míg 1780-ban csak 13.500 a lakosok száma, addig 1799-ben ez a szám már 29.850-re emelkedett és a XIX. sz. közepéig a város lakosainak száma meghaladta a 110.000-et. Az évenkénti gyarapodás átlaga ebben az időben 11⁰/₀, ugyanakkor, amikor Berlin lakosainak száma csak 3⁰/₀-kal, Bécsé 1,25⁰/₀-kal, Hamburg 1⁰/₀-kal, Róma pedig 0,2⁰/₀-kal növekedett. A rendelkezésre álló, bár nem mindenben megbízható adatok segítségével már kiszámították, hogy Pest város természetes népszaporulata 1780—1850 közötti időszakban valamivel kedvezőtlenebb volt, mint 0,8⁰/₀. Ebből látható, hogy a lakosságnak közel kétharmada nem természetes szaporodás, hanem részint telepítés, részint bevándorlás útján került a városba. A török háború utáni időkben megindult nagy telepítési mozgalmak II. József kora után már majdnem teljesen elakadtak. Nem a kormány szándékán múlt, hogy a tervet később nem sikerült megvalósítani. Mindig támadt valami akadálya annak, hogy Magyarország különböző vidékeit gyarmatosítsák. II. József idején a helytartótanács ugyan felszólította a szabad királyi városokat, nyilatkozzanak, milyen mesteremberekre van szükségük és a városok köztük Buda is hajlandók voltak kőműveseket, finom stukkómunkásokat, kárpitosokat, selyemharisnyakészítőket befogadni, a munkások sohasem érkeztek a városokba. Hasonlóan eredménytelen volt a XIX. sz. elején kezdeményezett telepítési mozgalom is.

Noha a nagyobb telepítési kezdeményezések a XVIII. század második felében már nem jártak eredménnyel, az egyéni bevándorlás számára a rohamosan fejlődő Pest nagy vonzóerőt gyakorolt. A fiatal városi társadalomnak új igényei támadtak és új elemekre volt szükség azok kielégítésére. Így az újabb bevándorlás vezető indítéka most már nem az állámérdek, hanem a társadalom szükségletének kielégítése volt. Az 1780—1848 közötti időkben a belső bevándorlás eredménye a pesti szellemi vezetőréteg kialakulása. Hasonlóan erős a kereskedő- és iparososztályhoz tartozók külső és belső bevándorlása is. A bevándorlás egy része a német tartományokból jött be, részben olyanok is, akik a pesti nagy vásárokon ismerték meg a város gazdasági fejlődését és kereskedelmi központtá való kialakulását. A mesteremberek jelentős része azért kapott Pesten letelepedési engedélyt, mert iparukkal a város szükségleteinek kielégítéséhez hozzá tudtak járulni.² De a betelepülő idegenek között volt olyan elem is, amelyet csak a könnyű megélhetés-értvényesülés reménye csábított a város falai közé. Ennek az elemnek erkölcsisége természetesen csak romboló hatással volt a város társadalmára.

A XIX. sz. végén veszi kezdetét a nagyobb méretű idegenforgalom is. Budát melegforrásaiért, Pestet inkább üzleti ügyeik lebonyolítása érdekében keresték fel az utazók. Tisztán az utazás gyönyörűsége kedvéért akkoriban még nem utaztak. Buda és Pest akkoriban még amúgy sem tudott volna érdekes látnivalókkal szolgálni. Az utazók, de a fejlődés méreteit figyelemmel kísérő hazai gondolkodók is ebben az időben már nagy jövőt jósoltak Pestnek. Hofmannsegg gróf, aki 1793-ban és 1794-ben járt Pesten, sokban elébe helyezi a várost Drezdának. Pestről azt írja, hogy bár kisebb, mint Buda, mégis sokkal szebb. Van néhány palotája, amely nagyon jól fest. Különben Pest néhány utcája kivételével egész Magyarországon egyetlen hely sincs, ahol az em-

¹ V. ö. Pásztor Mihály: A százötvenéves Lipótváros. Bp. 1940. 18. l.

ber ne érezné magát úgy, mint falun. Megjegyzí még, hogy most egy sereg új jóformájú ház épült Pesten, úgyhogy idővel a város kis Berlinné nőheti ki magát; utcái és terei olyan tágasak és szélesek.³ Schwartner Márton kiváló magyar statisztikus a XIX. sz. elején már a „Londonná serdülő Pestről“ beszél.⁴

A század végén a pesti vásárok az európai gazdasági életnek már jelentős eseményei voltak. Mint a Magyar Kurir közli 1790. október 1-én, a Medárd-napi pesti vásárra 12.735 vámfizető kocsí érkezett. Ez legalább is 30.000 idegent jelentett. Pedig ebben a számban nincsen benne a gyalogszerrel érkező rengeteg ember, sem pedig az áruval megrakott vásári hajók személyzete. A vásáron tehát a népesség lélekszámánál jóval nagyobb tömeg szorongott. És mindez a mai Belváros területén, annak jórészt levegőtlen, szűk utcáin szorongott, amelyeket a vásárosok sátrai, szekerek és áruk ezer-féle csoportban leptek el. Különösen ilyenkor látszott, hogy a város keretei kicsinyek, a falak az életet megfojtják. Ezért már Mária Terézia uralkodásának utolsó harmadában felmerült a gondolat, hogy le kellene bontani a város falait, hogy a Váci-kapu előtt elterülő homokos vidéken, a mai Szent István-város területén kellene helyet csinálni az országos vásároknak. Ekkor azonban a tervből nem lett semmi, de II. József uralkodása alatt a kérdés szinte állandóan napirenden volt, amíg végre gyors egymásutánban keletkeztek tervek, amelyekből a XIX. század első felében valóság is lett. A végrehajtáshoz Pesten is egy alkotó szellemre volt szükség, aki kellő nagyvonalúsággal képes volt a kicsinyes és sokszor értelmetlen gáncsoskodásokkal megküzdni. Ilyen kezdeményező volt II. József korában Schilson János báró, kerületi kamarai adminisztrátor, aki maga készített tervezetet a Váci-kapu és az Újépület közötti terület beépítéséről. Ebben a tervezetben már szerepelt az új vásártér is, a mai Erzsébet-tér helyén. Bár József császár 1785-ben még nem tartotta szükségesnek, hogy „Pest házakkal még jobban megnagyíttassék“, 1789-ben kijelölték az új vásártér helyét és a telkek áruba bocsátása és a beépülés egyre nagyobb arányokban vette kezdetét.⁵ Pest újjárendezésének és szépítésének végleges tervét hosszú ideig tartó előmunkálatok után József nádor 1805-ben nyújtotta át az uralkodónak. Ez a tervezet hívta életre a kir. Szépítő Bizottságot, amely négy évtizeden át irányította Pest építési, szabályozási, szépítési ügyeit és a szézesztendő falut modern nagyvárossá alakította át.

A XVIII. és XIX. század fordulóján a vagyonosodó kereskedők, kézművesek, vendéglősök és kávéosok, a vásári sokadalmak idején pedig a nagyszámú idegen adja meg a pesti társadalom arculatának keresztmetszetét. A városi polgárság, az állandóan növekvő számmal térthódító nemesség és hivatalnoki osztály társadalmi szerepének széleskörű kiélése elé a politikai élet eseményei emelnek erős gátat. A kezdeményezésben, társadalmi és szellemi vonatkozásban mutatkozó elevenség, amely a XVIII. század utolsó évtizedének elejére jellemző, mintegy negyedszázadig nem tért vissza Martinovics és társai perében kirobbanó politikai feszültség következtében. A kormányzat minden megmozdulástól idegenkedik, teljesen meg akarja fojtani a szellemi életet, nehogy annak segítségével a francia forradalom annyira kárhóztatott eszméi tovább terjedjenek. Még az olvasásról is le akarja szoktatni a tömegeket; beszünteti a kölcsönkönyvtárak és olvasóköroök működését. Rendeletet ad ki, hogy a pesti kényes, az idegenek által is annyira megcsodált kávéházak nem tarthatnak többé folyóiratokat, csupán csak a széleskörű érdeklődésben alapuló és ezáltal szigorú cenzurának alávetett hírlapokat. Az évek során át irodalmi esemény a városban egyáltalán nem történt, mert a politikai üldözés és az azt követő elfásulás minden kezdeményezést megölt. A nevétségesen szigorú és a következtetlenségig értelmetlen cenzura a magyar nyelvű munkákkal szemben volt a legszigorúbb.⁶ Azt a szellemi sívárságot, amely a várost megülte, szemléletesen mutatja be Gaál György tréfás havi szemléjének hat füzetből álló sorozata,⁷ amely Eipeldauer nyomán a város társadalmi viszonyainak és szokásainak alapos ismeretében mutatja be a szellemi sívárságban tespedő és csupán csak a fizikai lét örömeinek hódoló pesti kispolgár mindennapi életét. Ez a kispolgár

² Kósa János: Pest és Buda elmagyarosodása 1848-ig. Bp. 1937, 5 és kk. 11.

³ Reise des Grafen von Hofmannsegg in einige Gegenden von Ungarn bis an die türkische Gränze. Görlitz, 1800. 100. l.

⁴ Statistik des Königreichs Ungarn. Ofen, 1809. I. 193. l.

⁵ Pásztor i. m. 30. és kk. 11.

⁶ Waldapfel József: Ötven év Buda és Pest irodalmi életéből. 1780—1830. Bp., 1935. 124.

és kk. 11.

⁷ A Tudós Palótz, avagy Furkát Tamásnak Mónosbélbe lakó sógorurához írt levelei. Buda, 1803.

persze alig jutott annak tudatára, hogy a létnek egy magasabb formája is elképzelhető, hiszen nincs senki, aki őt erre tanítaná. Nap-nap után végezte a maga hasznot hajtó és gyarapodását szolgáló hivatásbeli munkáját és csak azzal törődött, hogy munkájáért minél nagyobb hasznot érjen el, sokszor polgári becsülete rovására. Munkája bevégeztével az étel, ital örömeinek hódolt és ezt is tehette, hiszen szórakozóhelyekben az akkori Pest sem volt hiján. Furkás Tamás felsorolja azokat a nevezetesebb helyeket, amelyekben a pesti polgár szórakozni szokott, de az általa említett nyolc „szálla” csak a legismertebb fogadók, vendéglők voltak.⁸ Ezeken kívül főként a külvárosokban, de a belvárosban is számtalan korcsma, bormérés és a tisztességes polgárok számára nem ajánlatos csapszék húzódott meg a város falai között, amelyekről a város krónikáiban írásos és nyomtatott emlékeiben legfeljebb csak egy-egy botrányos eset kirobbanásával kapcsolatban esett szó. Ezeken a helyeken természetesen a társadalom legalacsonyabb rétege találkozott. De aki ezekbe betért, tapasztalhatta, hogy akár csak a kávéházakban való mulatságok alkalmával, mint Furkás Tamás írja, a szórakozás „nagyon pusztítja pénztéskémét”. Ezeken a helyeken könnyen megtörtént, mint Furkás Tamással, hogy „zsebórámát, melyet sógorasszonyom ajándékozott, ellopták”. És sok volt itt is a „pintze formájú kutzkó, akár a Rácvárosban”.⁹ Az utcák külső képe sem volt valami étvágygerjesztő, hiszen „Pesten majd minden utcában döglött kutyát és matskát találni”.¹⁰

1800 április 20-án a Terézia városban levő Király-utcában vagyunk. Itt húzódott meg a környéken ismert „Fehér bárány”-hoz címzett éjjeli korcsma. 11 órakor éjjel Semler Ignác cipészsegéd, aki Hamza Mihály céhbeli mesternél dolgozott, betévedt a korcsmába azzal a szándékkal, hogy a nála levő hamis francia tallérokkal a test örömeinek hódol. Miután egy utcai nővel megegyezett, átadott neki egy tallért azzal, hogy abból neki harminc krajcárt adjon vissza. A nő megmutatta a tallért a korcsmárosnőnek, aki azt hamisnak jelentette ki és Semlert a helyben tartózkodó katonáknak adta át. A katonák rendőrhöz mentek és a ruhájukról „pesti rákoknak”¹¹ nevezett rendőrök egyike Cziger József személyében megjelenő, bekísérte őt a rendőrségre. Amikor ott megkérdezték, miként jutott a pénzhez, azt válaszolta, hogy a két hamis pénzt a Dunaparton a görög egyház táján találta. Kijelentette, hogy több pénzdarab nincs nála, de ennek ellenére Conti János városi hajdú lakóhelyén helyszíni szemlét tartott. Miután azonban a nyomozás semmi eredménnyel nem járt és az sem derült ki, hogy a hamis pénz birtokában társai lettek volna, Hamza Mihály mester jótállása mellett szabadon bocsátották. Semler rövidesen szabadulása után elhagyva lakóhelyét, felkereste Hirsch József terézvárosi cipézmester műhelyében működő Gerecht Jakab nevű segédtársát és elmondva neki, hogy mi történt vele a hamis pénz felhasználásával kapcsolatban, azt tanácsolta társának, hogy a nála levő pénzdarabot dobja el. Hirsch mester azonban kihallgatva a segédek beszédét, a náluk levő hamis pénzeket elkobozta és az esetről a városházán jelentést tett. Gerecht erre elfogták, vád alá helyezték és kihallgatták. Előadta, hogy április 17-én elment Satler Krisztina korcsmárosnéhoz, akivel a farsang idején ismerkedett meg és tőle 27 darab tallért¹² és négy huszast vett át. Ezeket a korcsmárosné férje halála után egy elrejtett ládában találta és a korcsmárosné a tallérokat azért adta neki át, hogy azokat a Dunába dobja. Ő azonban ezt nem tette meg, hanem a tallérokat társai között szétosztotta. Schikker Józsefnek két tallért és négy huszast, Bauer Istvánnak öt tallért, Knorr Lipótnak három, Geigenberger Jakabnak négyet, Obst Simonnak három, Steyrer Józsefnek három, Lothar Jánosnak négyet, gazdasszonyának pedig további három tallért adott át. A szétosztás alkalmával társai lelkére kötötte, hogy a tallérokat ne adják ki és valamennyien megígérték, hogy a pénzdarabokat övükben tartják és munkaközben műhelyükben fogják felakasztani. A következő szombaton, amidőn Knorr Lipót felkereste Hamza Mihály műhelyét, hogy tőle fehér ruhát vegyen át, a nála levő három tallérból kettőt Semler Ignác elkért azzal, hogy a tallérokat a következő napon társának ismét visszaadja. Noha Knorr figyelmeztette Semlert, hogy a pénzt ne adja ki, Semler nem tudva ellenállni a kísértésnek,

⁸ i. m. II. 40. l.

⁹ i. m. T. 6. és 8. ll.

¹⁰ i. m. III. 25. l.

¹¹ i. m. I. 11. l.

¹² „Liliatus e plumbo cusus biflorenarius”; más helyeken még „Gallicus”, németül „Laubthaler”. E néven Németországban az 1726–1790 között vert francia écu neufs vagy écu de six livres nevű tallérszerű pénzeket ismerték. Az elnevezés a lilomos pajzsot körülvevő babérkoszorútól eredt. (Schrötter, Wörterbuch der Münzkunde, 1930. 345–46. l.)

elment a „Fehér bárány”-ba és ott az egyik talléron mulatni kezdett. Miután a rendőrségnek az egész névsor rendelkezésre állt, a pénzt lefoglalta és a tettestársakat kihallgatta és Semlert, valamint Satler Krisztinát fogvatartotta. Április 23-án került a sor Satler Krisztina korcsmárosné kihallgatására. Előadta, hogy 30 éves református vallású, a Német Birodalomból, nevezetesen a svájci határ melletti kerületben levő Heiningen városból kb. két évvel ezelőtt vándorolt Pestre. Előadta, hogy férje Österle János György kerékgyártó volt, akitől két gyermeke is van és két év óta bor eladásával tartották fenn magukat. Arra a kérdésre, hogy hoztak-e magukkal pénzt, mennyit és milyent, azt válaszolta, hogy hoztak magukkal pénzt, de nem tudja megmondani, hogy mennyit és milyent, mert ő azt soha nem kezelte. Csak annyit tud, hogy férje megérkezése után, amikor a pénzt beváltotta, minden tallérért 2 frt. 16 kr.-t kapott. Ez év április 17-én Gerechtnak 27 tallért és négy huszast adott át amelyeket ő három császári arannyal együtt férjének erszényében talált. Férje január 9-én halt meg és ő a pénzt két ács jelenlétében találta meg férje ládájában. Még ugyanazon a napon megmutatta a pénzdarabokat szomszédjának, Kaufer Györgynek, aki mindjárt kijelentette, hogy a pénz hamis és megígérte neki, hogy azokat addig magánál tartja, amíg alkalom kínálkozik, hogy a Dunába dobja őket. Ezt a szándékát április 17-én Gerecht útján akarta megvalósítani. Arról mitsem tud, hogy férje miként jutott a tallérokhoz. A vallomásban szereplő két ács már nem volt fellelhető. Több héttel ezelőtt katonasághoz vonultak be és azóta nyomuk veszett. De előkerült Kaufer György János pesti utcai kocsis és elmondta, hogy januárban, amikor Österle végtisztességén megjelent, az özvegy neki átadta a hamis pénzeket és megerősítette a korcsmárosnéak azt a vallomását is, hogy a hamis pénzeket a Dunába akarta dobni. Satler Krisztina vallomásáról felvett jegyzőkönyv végén a korcsmárosné azzal módosította az előadottakat, hogy ő Österlénak nem volt hites ura, hanem csak ágyasa.¹³

A városi rendőrség az ügyről jelentést tett Pest városa tanácsának és ezzel megindult a szokásos közigazgatási gépezet, amely minden ügyet, legyen az hamis pénz forgalombahozatala, vagy a központi szeminárium tűzfalának kijavítása, vagy a farsang idején egy maskarabál engedélyezése, a maga sokrétű őrlőmalmába vont bele és nem nyugodott addig, ameddig a nagy gépezet minden egysége az ügyet minden oldalról jól megforgatta, átrágta és a számtalan azonos, vagy különvéleményekkel tarkázott ügyiratok tömegét az uralkodónak mutatta be, aki akárhányszor sajátkező rendelkezéssel, máskor pedig egyszerű utasítással hozott meg minden ügyben döntést. Ez a döntés azonban a polgári ügyekben épűgy, mint a bűnügyekben a sokrétű közigazgatási szervezet lassú munkája következtében nagyon sokáig születte meg.

Mielőtt a szóbanforgó ügy további részleteit ismertetnők, néhány szóval térünk ennek a közigazgatási rendszernek ismertetésére is. 1800-ban Ferenc király és császár már nyolcadik éve uralkodott. Mivel pedig a fejedelmi abszolútizmus korszakában minden rendszer végső eredményben az uralkodó egyéniségét tükrözi vissza, Ferenc is egy egész különálló rendszernek az ú. n. „kabinetben való kormányzás” rendszerének megalkotója lett. Azoknak a mélyreható társadalmi és politikai változásokkal terhes időknek mesgyéjén Ferenc szellemi alkata nem volt szerencsés a változások szükségességének megértésében. Hiányzott nála a mélyrelátás és a simulékonyság, amit az idők kívántak volna meg tőle. Mozdulatlan és merev volt minden megnyilatkozásában, ennek a mozdulatlanságnak oka pedig erkölcsi félénkségében nyeri magyarázatát. A francia forradalom által keltett kilengések fokozták veleszületett bizalmatlanságát mind önmaga, mind mások iránt. Élete végéig idegenkedett még a legfőbb hatóságok vezetőivel való személyes érintkezéstől is és minden jelentést írásban kellett benyújtani kabinetjébe. A kancellária, kormányzati és közigazgatási, a kamara pénzügyi, a legfőbb törvényszék igazságügyi természetű javaslatai ugyanazon az úton át futottak a rendőrminisztérium titkos aktáival, a fegyelmi természetű kérvényekkel és száz egyéb javaslattal a kabinet vezetőjének kezéhez, aki azokat az uralkodó elé terjesztette. Ferenc bizalmatlansága addig ment, hogy sok esetben a kabinet vezetőinek véleményét sem fogadta el és mielőtt az ügyekben döntött volna, meghallgatott másokat is, egy-egy államtanácsost vagy szakembert, Noha a közigazgatás menete ezzel még jobban elhúzódott, a kegyencuralmi rendszer nem fejlődhetett ki.

A magyar ügyeket természetesen először magyar kormánysszékek (helytartótanács, kamara, kancellária) tárgyalták és ezek terjesztették üléseiken hozott határozata-

¹³ Pestvárosi levéltár fasc. 78. nr.7146.

taikat az udvari hatóságokon át az uralkodók elé. Ezek a magyar hatóságok a mult század elején még teljesen a nemzetivel összenőtt rendi-feudális érdekeket képviselik. Bizonyos, hogy az alkotmányos élet fennmaradásában volt olyan szerepük, mint az országgyűlésnek. Köztük a kancellária leginkább Bécs befolyása alatt állott és látóköre felölelte az egész birodalom problémáit is, de főként közjogi és alkotmányjogi kérdésekben nem ment annyira, hogy az alkotmányos meggyőződés rovására engedelmeyeket tett volna. A helytartótanács teljesen a rendi Magyarország érdekeit tartotta szemelőtt. Tekintélye nem volt nagy és csak akkor számíthatott véleménye elfogadására, ha az egyezett a kancelláriájával. A kamara viszont teljesen az udvari kamara függvénye volt; állásfoglalása az udvari kamara véleményétől függött. A gondosan kiépített kormányzati rendszer mellett szinte hihetetlennek látszik, hogy magának a királynak is, méginkább a kormány felelős tényezőinek milyen csekély és pontatlan értesültsége volt a magyarországi ügyekről. A bécsi államférfiak csak a birodalom szempontjából ítélték meg Magyarország sorsát, de még ennél is nagyobb baj volt az, hogy a magyar ügyeket a magyar viszonyok ismerete nélkül intézték.

Ferenc alkotta meg birodalmában a rendőrállam típusát, amelyben az alattvalók minden szellemi vagy anyagi érdekből folyó megmozdulását a rendőri erőszak a tehetetlenség korlátjai közé szorította. Az állami és társadalmi rend védelmének jelszava mellett megszűnt a mozgási szabadság; a mozdulatlan kormány és a tehetetlen tömeg mellett a rendőrség képviselte a tevékeny elemet. Ennek a rendőri intézménynek működéséről, amelyet Ferenc oly szükségesnek látott, hogy nélküle szinte lehetetlennek tartotta a kormányzást, számos történet, nemegyszer teljesen hiteles forrásokból van még ma is elterjedve. Működésének legjobban kiépített szerve a titkosrendőrség intézménye volt. A magyar alkotmányos élet nem ismerte a titkosrendőrség intézményét, de azért ez behálózta működésével a Magyar Szent Korona országait is, Nálunk az ú. n. „konfidens“-rendszer fejlődött ki leginkább. A rendőrségnek minden városban, minden központi helyen meg voltak a maga bizalmi emberei, akik eseményekről ép úgy mint szereplő személyekről véleményes jelentést tettek.¹⁴ Szinte a köztudatba ment át, hogy a nyilvános helyeken ép úgy, mint a magán, szűkkörű társaságokban tartani kellett a megfigyelő és besúgó jelenlététől. Ezek figyelték a közhangulatot is, amelyre a kávéházakban, vendéglőkben, csapszékekben jelenlevő nagyobb tömegek hangulatának megfigyelése is jó alkalmul szolgált. Szinte elvárta a rendőrség, hogy a lakosság maga is felhívás nélkül tegyen jelentést azokról a jelenségekről, amelyek alkalmasak voltak arra, hogy a közrendet megbontsák. Ennek a rendszernek természetesen sok ártatlanul gyanúsított vagy mondva csinált ürügyekkel vádolt személy esett áldozatul.

A pesti tanács, miután Satler korcsmárosné és társainak ügyében a rendőri jelentés alapján elkészült az ügy ismertetésével, jelentését a királyi jogügyi igazgatóságnak küldte meg, hogy az a bűncselekményt minősítse. Németh János királyi jogügyi aligazgató április 28-án terjeszti véleményes jelentését a királyi kamarához. Ebben elmondja, hogy a pénzdarabok már több kézen forogtak. Satler Krisztinától Kaufer kocsihoz kerültek, innen pedig ismét vissza hozzá, aki azt másodszor Gerecht cipészsegédnek adta át. Gerecht társai között osztotta széjjel a pénzt. Egy közülük Semlerhez került, aki révén az ügy napvilágra jutott. Noha a pénz ily módon sokfelé forgott, hamispénzgyártás esete nem forog fenn és azokat, akiknél a pénz megfordult, még azzal sem lehet vádolni, hogy a pénzt forgalomba hozták volna. Ez akkor történt volna meg, ha a hamispénzekért az üzleti életben szokásos módon ellenértéket kaptak volna. Az egyetlen Semler Ignác az, akit a hamispénz kiadásában bűnnel lehet vádolni. Ő is azonban csak egy pénzdarabot adott ki és így nem esik a hamispénz forgalombahozatala tárgyában hozott 1723. évi 9. t.-c.-ben megállapított bűnösség alá. A törvénycikk ugyanis 4. §-ában a hűtlenség büntetettét a hamispénzverőkre mondja ki és azokra, akik ily pénzekkel tudva és nyilvánosan mintegy ötven forintnyi mennyiségben élnek. Ezért az a véleménye, hogy e tárgyban a királyi kincstár részéről semmiféle kezdeményezésnek nincs helye. Satler Krisztina és a többiek esetében, akik a pénzt továbbadták, vagy elfogadták, csak a hamispénz maguknál tartásának esete forog fenn, ez pedig nem elég jogalap arra, hogy a királyi kincstár ellenük eljárást indítson. Az a véleménye, hogy noha a bűnpertől el kell tekinteni, tanácsi fenytésre mindnyájan alkalmat szolgáltattak azáltal, hogy noha tisztában voltak a pénz hamis voltával, erről nem tettek jelentést és magatartásukkal megkönnyítették a pénz forgalombahozatalát. A legnagyobb bűnös

¹⁴ V. ö. Miskolczy Gyula: A kamarilla a reformkorszakban. Bp. (1938.) 10, 55, 72 és kk. 11.

Semler Ignác, aki egy hamispénz kiadásának bűne mellett a kéjalgés bűnét is elkövette és így példás büntetésre szolgálatotott okot. Végül felhívja a figyelmet arra is, hogy Pest város tanácsa ez alkalommal hivatásának teljesítésére hívandó fel, hogy azt a botrányos metelyt, amely ebből az esetből is megállapítható, irtsa ki és azt semmi körülmények között ne tűrje.

A pesti tanács jelentése a jogügyi igazgatóság jelentése véleményezésével ezután a budai királyi kamara elé került, amely május 13-i ülésén tárgyalta az esetet.¹⁵ Az Orczy László báró alelnök elnöklete alatt tartott ülésen a kamara mindenben a jogügyi igazgatóság véleményét tette magáévá és miután megállapította, hogy a felségsértés esete nem forog fenn, a királyi kincstár bevonására nincs szükség, az ügyet közigazgatási ügynek minősítette és azt az udvari kamara elé terjesztette. A bécsi udvari kamara június 30-án hozzájárult a királyi kamara előterjesztéséhez és az ügyet a királyi kancelláriának adta tovább, hogy belátása szerint az ügy további tisztázása érdekében tegye meg a szükséges intézkedéseket és arról neki jelentést tegyen. A kancellária július 11-én tárgyalja az ügyet és olyan értelmű határozatot hoz, hogy a helytartótanácshoz teszi át az iratokat, hogy az a büntetés mértékének megállapítása felől intézkedjék. A helytartótanács augusztus 5-i ülésén szólítja fel a Pest városi tanácsot, hogy állapítsa meg a büntetés mértékét és arról neki jelentést tegyen. Pest város tanácsa szeptember 11-én tanácsülésben hozta meg határozatát, amely szerint az ügyet a városi ügyszégeknek adta ki, hogy az a legközelebbi tanácsülésre készítse el jelentését, amelynek alapján a büntetés mértékét megállapítják.

Ebenhöch Antal tisztiügyész szeptember 16-án tesz jelentést a tanácshoz. Ebben azt javasolja, hogy az ügyben szereplő összes személyek, köztük Kaufer György kocsis is bűnösnek minősítessenek és az eddig elszervedett hathónapi börtönön kívül háromnapi fogságra ítéltessenek, azért, mert elmulasztottak az ügyről jelentést tenni. Semler ezenkívül, tekintettel arra, hogy kísérletet tett a pénz kiadására, eddigi büntetésén kívül még egyhavi börtönre ítéltessék. Az október 30-i tanácsülés mondotta ki azután a végző döntést. Hangsúlyozza, hogy a bűnösök főként azzal követtek el súlyos hibát, hogy a hamispénzről nem tettek jelentést, ezért nyolcnapi börtönben állapítja meg büntetésüket. Semler Ignác és Satler Krisztina büntetését pedig az ismert körülmények miatt egyhónapi börtönben állapítja meg azzal a súlyosbítással, hogy hetenkint kétszer csak kenyéren és vízen tartsák őket. Az ítélet végrehajtásával a rendőrkapitányságot mindjárt meg is bizzák. A helytartótanács október 30-án tudomásul veszi a tanácsi határozatot és azt jóváhagyóan felterjeszti a kancelláriához. A magyar királyi kancellária december 19-én foglalkozik ismét az ügygel és megállapítja, hogy miután a bűnösök elnyerték büntetésüket, további eljárásnak nincs helye. Erről 1801 január 17-én értesíti a kir. kamarát.

Közelebről vizsgálva a hamistallérok és huszasok Pesten való felmerülésének ügyét, feltűnhetik, hogy a hatóságok nem terjesztették ki vizsgálatukat annak megállapítására, hogy a Németországból Pestre hozott pénzből mennyi kerülhetett mégis forgalomba. Hiszen Satler Krisztina kihallgatása alkalmával megemlítette, hogy férje az általa beváltott tallérokért mennyi hazai pénzt kapott. Hasonlóképpen nincsen nyoma annak sem, hogy az udvari hatóságok nyomozást indítottak volna abban az irányban, hogy a Heiningen városból származó hamis pénzek eredetét a helyszínén is megvizsgálják. Nem tűnik ki az ügyiratokból annak a gyanúnak a felmerülése sem, hogy a vallo-másokban elhangzott kijelentések nem fedik a valóságot. Valószínű, hogy a Heiningenből bevándorolt Österle kerékgyártó elhalálózása miatt nem kutatták az ügy távolabbi részleteit. Pesten ebben az időben előforduló büntettek között a hamispénzgyártás, vagy annak forgalombahozatala tudomásunk szerint nem fordul elő. Valószínű, hogy ez a súlyosan minősített büntett hiányzik a kisvárosi Pest bűnügyi prónikájából. Nem hivatkozhatunk a régi Pest társadalmának erkölcsi alapjaira, de főbenjáró esetekben általában feltételezhetjük a törvény tiszteletét. Bizonyos továbbá, hogy a hamispénz előállítás nagy technikai felkészültséget tételez fel. Az eset azonban mégis alkalmas arra, hogy rámutasson a bevándorlók bizonyos rétegének erkölcsromboló hatására, amelynek a lazább fegyelmi társadalmi réteg nem tudott mindig ellenállni. Az eset szereplői a pesti bűnkrónika lapjainak tarkításához járultak hozzá, de a kétes hírnév után menthetetlenül eltűntek a város multjának süllyesztőjében.

Kelényi B. Ottó.

¹⁵ Wien, Hofkammerarchiv, 1800. fasc. 31. nr. 199.

¹⁶ Wien, Hofkammerarchiv, 1801. Fasc. 31. nr. 84.

A magyar királyság hetedik centenáriumának érmei.

1. Gyűjtői előmunkálatok.

Hosszú gyűjtői gyakorlat mellett is igen ritkán találkoztunk eredetiben, vagy leírásban nemzeti szentjeink régi kegyérmeivel. Megcsodáltuk, majd reménytelen tűnődések után félre is tettük ezeket a bizonytalan eredetű érmészeti rejtvényeket. Nem találtunk alapot arra, hogy kiemelhessük a katolikus barokk érmei nemzetközi tömegéből és magyarságuk mellett pálcát törhesünk. Régi, nagytapasztalatú gyűjtők sem hagytak ránk semmi magyarázatot s látszólag Ebenhöchnek és Kunczenak sem volt sejtelmük hovatartozásukról. Kuncze könyvében a „régii” jelzőnél többet hiába keresünk.

A kutató, ki nehéz kérdésekre levéltárak megfelelő kötegeinek áttanulmányozása a jutalmául a szükséges adatokat meglegeli, összehasonlíthatatlanul kedvezőbb helyzetben van, mint az, ki csupán észkoskodásra, következtetésekre támaszkodhatik. Az utóbbinak munkája mégsem mellőzhető, mert eredményei époly határozottak lehetnek, mintha levéltári adatokat sorakoztatna föl. Képes rámutatni a helyre és évre, melyek az iratokat szolgáltatathatják, ha ilyenek egyáltalában léteznek.

A N. K. 1942. évfolyamában Beata Virgo Tallensi című cikkemben tettem első kísérletet, hogy régi kegyérmeink korát napfényre hozzam. Ez alkalommal, közvetett úton, a megjelenés alsó határát sikerült határozottan kitűznöm. Munkámmal, mint azt ki is fejeztem, a felső határ ingadozó volta miatt, elégedetlen voltam.

Az ily homályos kérdések földerítése azonban fokozatosan is történhetik. A fél-siker több, mint a hallgatás s nem volna észszerű további évtizedekre elődázni megfejtésüket. Vállaljuk inkább a nehézségekre hárítható bizonytalanságok beismerését, de haladjunk tovább!

Ezért nyultam nemzeti szentjeink barokk-kori érmeihez. Megyőződésem szerint fáradozásom ez alkalommal teljesen kielégítő s a részletkérdéseket sem hagyja megoldatlanul.

Gyűjtési munkámhoz felhasználtam minden hozzáférhető gyűjteményt és az irodalmat. Az eredmény tizenegy oly magyar vonatkozású kegyérem, melyek szervesen összetartoznak s amelyek kétségtelenül egyazon alkalomra, eseményre készültek. E meg-lepő tulajdonságuk egy csapásra oly sorozattal gazdagítja éremanyagunkat, melynek párját gazdagabb és szerencsésebb sorsú nemzeteknél is hiába keressük, pedig a tizenegy éremmel nem is teljes a sorozat. A változatok felépítésének, szerkezetének logikája szerint a sorozatnak legalább tizennégy darabból kellett állania. Ki fogom mutatni, hogy mely változatok, párosítások felbukkanását remélhetjük, hogy a mű teljes legyen.

Képzletünk eljátszik a szerencsés véletlennel, mely a tizennégy párosítást bársontokban megőrizve mutatja meg kíváncsi szemünknek, de a valóság nagyon is messze esik. Amellett, hogy nagyrésze magányos darab, nem mindegyik párosítás maradt fenn kifogástalan állapotban.

Ránknézve azonban az éremsorozatnak nem feltűnő számszerű adata a lényeges; még a korának stílusát értékes vérnöki művé zettel nyújtott műélvezet sem, hanem az eszmei tartalom, melyet a sorozat tagjainak okszerű felsorakoztatása mellett kifejeznek, legfőképpen pedig állami életünkre mutató emlékszerűségük.

Aki kibocsátásuk időpontjának alkalmát megragadta és a csengő ércnek célra-vezető elgondolással értelmet adott, nem közönséges elme volt. Művéből megállapítható mély vallásossága, de nyomatékosan adja tudtunkra hazaszeretetét és meggyőződéses királytisztetét is. Az egész művön pedig oly tisztán kiolvasható magyar szellem húzó-dik kereztül, melyet korának politikai légkörében csakis minden gyanútól mentes országos tekintély mert megvallani. Nem nélkülözte a költői tehetséget sem, mert amit alkotott, az ércbe vert ünnepi himnusz, átítatva magyar faji gondolatokkal.

A szóbanforgó éremsorozat egyes darabjai nem bírnak oly feltűnő külsővel, hogy el nem veszhetnének a korokban megjelent tömérdek, hasonló kivitelű kegyérem világában. Magyar gyűjtőnek kell lenni ahhoz, hogy különösen becses objektumoknak tekintsük. Ezért hihető, hogy a külföldi gyűjtemények limbusaiban eredményesen lehetne kutatni a hiányzó tagok után.

Az érmei oválalakúak. Méretük, fülezés nélkül átlag 26×31 mm. A fül külön-féle, mert az aranyozott példányok gondosabban tagolt fület kaptak. Egyébként a fűlek az éremtestből kiugró szélesebb lépcsőn, talpon állanak. Ez arra vall, hogy olasz, még

közelebről: római készítményekkel van dolgunk. Némelyik megőrizte függesztő karikáját is. Van példány, melyen a huzamos hordás nyomai látszanak. Valamennyit vegyes eljárással készítették. A pengét, a nyers lapkát a fül miatt öntötték s az így formált idom a verőgéphez került. Tehát vert s nem öntött érmeikkel van dolgunk. Vastagságuk s így súlyuk éppen a vegyes eljárás miatt nem teljesen egyforma.

Két ezüstpéldány leírását találtam a Berchtold-féle katalógusban. Nemesféméből többet nem ismerek. A többi erősen sárga színű bronz.

Az ismert tizenegy párosításhoz összesen kilenc verőtövet véstek. Legtöbbször azt a verőtövet vették igénybe, mely Szent Istvánt ábrázolja. E kilenc verőtő a tizenegy érem huszonkét lapjának kitöltésére csak ismétlésekkel lehetett elég. Az a keresztezés, ölekezés, mely így előállott, igen értékes bizonyíték az összetartozás mellett. A mozaikból nem vonhatunk ki egy darabot sem veszteség nélkül. Sőt, mint már jeleztem, joggal kutathatunk eddig ismeretlen párosítások után.

Az ismert példányok leírása folyamán egy-egy éremképet csak egyszer írok le, mert az ismétlődések ugyanazon verőtőről valók, a legkisebb bélyegváltozat nélkül.

2. Barokk-kori kegyérmeink leírása.

1. Av. *Szent István* szemben félalakban. Balrafordított fő, lesütött szemekkel. Hosszú haj, szakáll. Német fejedelmi korona. Vékony dicskőr. Jobbjában kettőskeresztet és kormánypalcát tart. A kereszt rövidnyelű. Balja országalmán pihen, mely asztal sarkán áll. A nyaknál összecsatolt bő palást alól zsinóros, gombos atilla látszik zsinórövével. Körirata: S · STEPHANVS · REX ET · AP · HVNGARIAE.

Rv. *Patrona* a Kisdeddel szemben, ülő helyzetben. Bő ruházat, fejedelmi korona. Balján a Kisded, jobbjában jogar. A képet alul terjedelmes félhold zárja le. A fejek körül sugárkörök, az egész alak is sugárzik. Körirat: PATRONA — HVNGARIAE. A többi éremkép köriratához mérve nagyobbra vésett betűk.

Réz, 26·5×30·5 mm. Fül hiányzik. N. M., Unger 3359. sz., bronz, 28×31 mm. (II. tábla 1. sz.)

2. Av. *Szent István*.

Rv. *A nagyszombati Boldogasszony*. Kisded nélkül. A fejen fátyol. Jobbját áldólag feltartja. Körirat: FLENS · B · V · TYRNAVIAE.

Aranyozott bronz, 26·5×39 mm. Esztergomi Ker. Múz., 350. sz.

3. Av. *Szent István*.

Rv. *A kolozsvári Boldogasszony*. Keleti jellegű Mária fátyolos fővel. Jobbja mellén nyugszik, balján a Kisded. A két fej kissé egymás felé fordul. A fejek mögött kiemelkedő fénytányérok. Körirat: FLENS · B · V · M · CLAUDIOPOL.

Bronz, 27×31, füllel 40 mm. N. M. (II. tábla 3. sz.)

4. Av. *Szent István*.

Rv. *A remetei Boldogasszony* (Horvátország, Zágráb mellett). A lorettóihoz hasonló felöltöztetett szobor képe két oszlopon nyugvó fülkében. A fülke mellmagasságig sűrűn kötéllel van körülhálózva. Körirat: B · V · REMETEN — IN REGN · KROAT.

Bronz, 27×31, füllel 39 mm. N. M. (II. tábla 4. sz.)

5. Av. *Szent Imre* koronás félalakja balra fordul. A fiatal arc profilban fölfelé a felhőkre tekint, melyek a körirat megszakításával nyernek teret. A felhők közül fény-sugarak törnek elő, közöttük apró betűkkel: VIRGINITAS. Jobbját könyörgőleg nyújtja előre, baljában liliomszár, két nyílott s egy fejletlen liliommal. A liliomok egyike túlhalad a váll magasságán. Vállán hermelinpalást, ugyanilyen zárt gallérral. Alóla dús zsinórzatú, gombos atilla látszik zsinórövével. Körirat: S · EMERIC (felhők) VS · DVX · HVNGARIAE.

RV. *Szent István*.

Ezüst, 27×31 mm., 16·20 g, Berchtold katalógus, 1076. sz. Aranyozott bronz 27×32, füllel 40 mm., Szentgáli K. gyűjt. Bronz, 27×31, füllel 38 mm. N. M. (II. tábla 5. sz.)

6. Av. *Szent László* félalakja szemben. Hosszúhajú, szakállas fön német fejedelmi korona. Dicskőr. Jobbjában rövidnyelű csatabárd, baljában országalma. Vállán díszesen szegélyezett köpeny, melyet a nyaknál pánt fog össze. Alatta páncéltözet. A mellvért növénydíszítéssel. Alul szegecselt öttagú páncél. Körirat: SAN · LADISLAVS — REX HVNGARIAE.

Rv. *Szent István*.

Bronz, 27×31, füllel 39 mm N. M. és az Esztergomi Ker. Múz. (II. tábla 6. sz.)

7. Av. *Szent László.*

Rv. *Szent Imre.*

Bronz, 27×31:5, fül hiányzik. N. M. (II. tábla 7. sz.)

8. Av. *Szent Erzsébet* bő ruházatú, fátyolos egész alakja jobbra menőben visszafordul és a mögötte földön ülő koldus kalapjába alamizsnát helyez. Fején nyílt korona. A fej körül fénysugaras dicskör. Köirat: S · ELISABETH — REG · HVNGARIAE.

Rv. *Patrona.*

Ezüst, 26×31 mm, 12,70 g, Berchtold katalógus 1077. sz. Aranyozott bronz, 26×31. füllel 38 mm. N. M. (II. tábla 8. sz.)

9. Av. *Szent Erzsébet.*

Rv. *Szent Imre.*

Bronz, 26×31, füllel 38 mm. N. M. (II. tábla 9. sz.)

10. Av. *Szent Erzsébet.*

Rv. *Szent László.*

Bronz, 26×31 mm. N. M. Ugyanilyen, de füllel, Niklovits K. gyűjt. (II. tábla 10. sz.)

11. Av. *Szent Lipót*, az osztrák császári ház patronusa. Koronás térdkép ülő helyzetben szemközt, de jobbra visszanez. Dicskör. Páncélöltözet felett bő palást, melynek egyik szárnyát jobbjaival fölemeli. Háttérben templom. Köirat: S · LEOPOLDVS — MARCH · AVSTR.

Rv. *Szent Imre.*

Bronz, 27×29 mm, füle hiányzik. N. M. (II. tábla 11. sz.)

3. Rendszerezés.

Az itt nyújtott leírás folyamán oly rendet követtem, mely a változatok szelleméből ítélve, a szerző előtt lebegett. Igyekeztem nyomon követni a mű gondolati szerkezetét és már csoportosítva adom annak értelmi elemeit. Erről később lesz szó.

A felsorolt éremképek között négy olyan van, melyek csak egyszer fordulnak elő és ezzel a szerepléssel a műben be is töltötték rendeltetésüket. Ezek: *a három búcsújáróhely kegyképe és Szent Lipót képe.* A többi öt verőtővel, ú. m. a Patrona és a négy nemzeti szent verőtőveivel, azonban a kombinációk minden lehetőségét ki kellett méríteni és ez meg is történt.

Itt utalnom kell az Érem 272—273. lapjain kifejtett szabályokra, hol a kegyérmek két oldalának egymáshoz való viszonyáról szólok s megállapítom, hogy az érem előlapja mindig a kisebb hírű szentet illeti s az érdemben, hírben idősebb csak megdicsőítő kíséret.

A mi esetünkben az előlap ily szellemű eldöntésének kérdése nem nehéz feladat. Anélkül, hogy szentjeink érdemeit mérlegelnünk kellene, megnyugtató módon igazodhatunk a korrendhez.¹ Midőn alábbi soraimban az elmondottak figyelembe vételével mozaikszerűen összeállítom a lehető összes változatokat, a Szent István — Patrona verőtővek párosításával kezdem. Ezzel is világosan mutathatok rá, hogy az érem a királyé s a Patrona mint kísérvő van jelen.

A kilenc verőtő éremképei a következő tizennégy párosítást, keresztezést adják:

1. Szent István — Patrona. (Esztergom.)
2. Szent István — Boldogasszony, Nagyszombat.
3. Szent István — Boldogasszony, Kolozsvár.
4. Szent István — Boldogasszony, Remete, Horvátország.

5. Szent Imre — Patrona. (Hiányzik.)
6. Szent Imre — Szent István.

7. Szent László — Patrona. (Hiányzik.)
8. Szent László — Szent István.
9. Szent László — Szent Imre.

¹ Jegyzet: Egyházi írásokban szokásos sorrend: Szent István és László királyok, Szent Imre herceg, Szent Erzsébet asszony.

10. Szent Erzsébet — Patrona.
11. Szent Erzsébet — Szent István. (Hiányzik)
12. Szent Erzsébet — Szent Imre.
13. Szent Erzsébet — Szent László.

14. Szent Lipót — Szent Imre.

Ennél több párosítás nem lehetséges. Természetesen van más módja is a rendezésnek és csoportokat egyéb szempont szerint is alakíthatunk. Aki kissé elmélyed érmeink mondanivalóján, meg is kísérelheti más módszer alkalmazását, de az eredmény nem fog változni. Vagyis az egyszer alkalmazott éremképek négy érmet adnak, az ismételt előfordulók pedig tizet. Össze en tizennégy. Részletezve:

Egyszer alkalmazott éremképek:

1. Nagyszombati Boldogasszony	= 1 oldal
2. Kolozsvári Boldogasszony	= 1 „
3. Remetei Boldogasszony	= 1 „
4. Szent Lipót	= 1 „

Többször alkalmazott éremképek:

1. Patrona	= 4 „
2. Szent István	= 7 „
3. Szent Imre	= 5 „
4. Szent László	= 4 „
5. Szent Erzsébet	= 4 „

28 oldal

A kilenc éremkép így töltötte ki a tizennégy érem huszonnyolc oldalát. Ezidő szerint három még nem ismeretes, de a szerkezet logikája oly világos, hogy kétségnél nincs helye. Mert például, ha Szent István és Szent Erzsébet képeit párosították a Patrona képével, miért esett volna el ettől a megbec üléstől Szent Imre és Szent László? Még feltűnőbb a hiány a Szent Erzsébet — Szent István kombináció esetében, hisz az országalapító szent király képét minden kínálkozó alkalommal felhasználták s valósággal gerince az érmeik eszmei összetartozásnak.

4. Érmeink kora és rendeltetése.

A legfontosabb, de egyúttal izgatón szép feladatunk az érmeik korának és ezzel céljuknak feltárása. E mindennél lényegesebb művelethez azonban a köriratok éppen semmi támaszpontot nem nyújtanak. A szokványos szövegen túl semmit nem mondanak. A kivitel és stílus sem segítenek pontos kormeghatározáshoz. A véletlen ugyan már régebben mutatott bizonyos nyomot ehhez, midőn egy elefántcsontból faragott lapos és kerek dobozzal találkoztam. Ennek fedelén Szent Istvánnak érmeinkről művésziesen másolt képét találtam. A faragvány körirata szerint a műtárgy a melki bencés kolostorban készült 1716-ban. Így tudhattam, hogy az érmeik régibb keletűek. Ennyi nem elég és az érmeiknek kellene megszólalniuk.

Némaságuk azonban csak látszólagos s aki bele tudja élni magát az érem orozat szellemébe, az a titok kulcsára némi okoskodással rátalál. Nem ugyan a legendákban, hanem az ugyancsak világosan beszélő éremképek között. Egyik a kolozsvári Boldogasszony, a másik Szent Lipót képe.

A kolozsvári kegykép 1699-ben lett csodálatos hírűvé. Tagadhatatlanul beletartozik a sorozatba, tehát döntő bizonyíték arra, hogy az érmeik csak 1699 után készültek.

A magyar szentek galeriájában Szent Lipótnak csak abban az esetben juthatott szerepe, ha mint a magyar király, I. Lipót védőszentje van jelen. Szent Lipót a császári ház és Ausztria védőszentje is, de mint ilyen semmi okkal nem idézhető meg oly érem-orozatba, mely magyar nemzeti gondolatot van hivatva hordozni. Mint mondtam: kizárólag mint az időszert trónon levő magyar király személyét glorifikáló szimbólum került Szent Lipót képe a tizennégy érem képanyagába.

I. Lipót 1705-ig élt. Az érmeik tehát 1699 és 1705 között jöttek létre. Hihetően nemzeti létünk igen fontos mozzanatának emléke gyanánt. Valóban, nem szükséges felütni a história lapjait, hogy István királlyal kapcsolatban a kiáltó dátumra ráakadjunk.

A magyar nemzet 1701-ben ünnepelhette a keresztény Magyarország megalapításának, elismerésének és fennállásának hetedik centenáriumát.

Ekkor már megszáradt a tinta a karlócai békeokmányokon, de a magyaroknak nem sok öröme telt benne. A közállapotok oly ziláltak voltak, hogy még a megszállás állapotával sem lehetett előnyösen összehasonlítani. Egyrészt a Tökölyi fölkelés árnyai, másrészt Caraffa gazágainak rémképei kísértettek. Alkotmányos kormányzás szándéka nélkül Kollonics primás országboldogító javaslatait erőszakolták oly kegyetlen konoksággal, hogy szakszerűen előkészítették az országot II. Rákóczi Ferenc felkeléséhez. A politikai és vallási viszályok lehetetlenné tették, hogy a visszafoglalások sikereinek nyomában fokozatosan, mint természetes következmény, öntudatos magyar közélet alakuljon ki. Mikor 1701-et írtak, igen vékony volt az a társadalmi réteg, mely fel tudott eszményien hazafias magaslatra emelkedni és amely súlyt helyezett a nevezetes évforduló megünneplésére.

István király napját az egyház már Szent László kora óta kötelezően megülte. A hétszázadik augusztus 20-án nem történhetett egyéb, mint a falak között elzengetni a dicsőítő énekeket és meghallgatni a burkoltan hazafias szentbeszédeket. Arra gondolni sem volt tanácsos, hogy országos, világi ünnepeléssel adózzon az ország, vagy közület az országalapító szent királynak. Tagadhatatlan, hogy az egyház minden időben imerte kötelességét, hogy a tüzet kialudni ne engedje, de ez különösen most, nem történhetett talán kuruckodó lelkesedéssel.

Sajátságos szerkezettel összeállított éremsorozatunk tehát igazán véve nem a magyar nép közünneplésének emléke, hanem egyéni akció szerzeménye oly közéleti tényező részéről, ki közel állott az udvarhoz és vallásos köntösbe burkoltan adta elő, a germanizálás virágzása közepette, hazafias mondanivalóját. Szent Lipóton keresztül a császár-király dicsőítése is ezt a célt szolgálta, de ez nem volt feltűnő és talán álnok hízeltetés, mert I. Lipótot az egész keresztény világ tényleg Magyarország felszabadítójaként ünnepelte és nem vette figyelembe, hogy ennek árát a magyarság fizette meg.

5. Az eszmei tartalom vázlata.

Jubileumi sorozatunk az érmészetnek szokatlan műfaját képviseli. Az ú. n. szvit-medáliák többnyire arcképek, vagy történeti események gyűjteménye szokott lenni, de van tudomásunk arról is, hogy a művész kedvét lelte Ovidius egy munkájának hatvan éremmel való illusztrálásában. Ilyesfélék azok a csavaros érmek is, melyek a doboz szintjére süllyedve, csinos tipografiákat tartalmaznak. Az elsorolt éremféslek és nyomtatványok egyik oldala rendszerint bőséges magyarázó szöveget ad és sorszámozást is alkalmaztak rajtuk.

Mindezek nem hasonlíthatók az olyan műhöz, melynek jelképes elemei megfejtésre várnak, s amelyben az egyes darabok összefüggései adják meg az egész szerzemény értelmét. Hogy ez a mi esetünkben így van, kitétszik abból a jelenségből is, hogy egyes párosításoknak egymagukban nincs elfogadható megokolásuk. Ilyenek a kegyképek párosításai Szent István képével. Ezeknél a két oldal között nincs szellemi viszonylat s a tapasztalt kegyéremismerő ötletszerűségnek ítéli.²

Sorozatunk gondolati tartalmát csak az irodalom síkján tudjuk feloldani. Ha u. i. azt irodalmi terméknek vesszük. Oly költeménynek, mondjuk: himnusznek, mely több elkülöníthető szakaszból áll. Midőn megkísérlem a mű értelmének ilyen helyreállítását, bizonyára önkényesen járok el, mert a szerző már a sorrendet is, kora irodalmi szelleméhez alkalmazkodva, hihetőleg a császár-király dicsőítésével kezdte. Részemről a sorozat legszembetűnőbb és egyúttal igazi céljával, Szent István dicsőítésével kezdem a verset.

I. szakasz: Az apostol-király dicsőrete, kinek alkotása immár 700 évig fennmaradt. Verőtövét egynek kivételével, valamennyivel párosították.

II. szakasz: A Patrona Hungariae dicsőítése, ki pártfogásába vette István országát, meg nemzetségét is, úgy, hogy törzséből még három szent származott. Verőtövét a négy magyar szentével látjuk párosítva.

² Ez esetben még a remetei kombináció sem kivétel, pedig tudjuk, hogy a régi remetei kegyérmeken megtaláljuk Szent István képét. (L. Az Érem 275. o.) Csakhogy más jogcímen! Remete Zágráb mellett fekszik és a zágrábi püspökség tartozéka. Ezt Szent László alapította és Szent István pártfogásába ajánlva, őrála nevezte el. Főleg ez az egyházkormányzati szoros kapcsolat fűzte Horvátországot a magyar kultúra közösségébe. Így jutottak a régi remetei kegyérmekek Szent István képeihez.

III. szakasz: A nép Mária-tiszteletéről beszél, mely az ország, a Regnum Marianum minden táján virágzik. A Boldogasszony csodatettekkel mutatta meg magát szenvedő magyarjainak. Ezért a csodatévő három Mária-kép.

Ezek a képek félreérthetetlenül az ország integritására céloznak. Ide kell vonunk a Szent István — Patrona kombinációt is. Ez jelenti a felszabadított országrészt Esztergommal, hol egykor a felajánlás történt. Nagyszombat a nyugati országrészt, Kolozsvár Erdélyt, Remete Horvát-Szlavonországot jelképezi. Az alkotmányos állapotra mutató határozottan merész tétele a műnek. Hogy célzatos, az kitűnik az erőszakolt párosításból.

IV. szakasz: Az Árpád-ház magasztalása, mely fajtájának erényeit világgraszoló tündökléssel kiteljesítette és kormányzásuk erőssé tette az országot. Ez olvasható ki a Patronával és nemzeti szentjeink egymás között való képkeresztezéseiből.

V. szakasz: Nemzeti szentjeink egyéni szentségének dicsérete. Képek atyafiúi ölelkezéséből láthatjuk az összehasonlítást: ki mely erényekben tűnt ki, hogy kiérdemljék attribútumaikat: az apostoli keresztet, a tisztaság lilomát, a kereszténységért villogó csatabárdot és az alamizsnálkodás kifogyhatatlan kosarát. A négy királykép párosításából hat változat származott.

VI. szakasz: Az uralkodó magyar király dicsőítése. A barokk irodalom stílusának követelménye szerint kell elképzelni a díszítő jelzőkben pazar magasztalás legmagasabb fokát. Egyébként az élő királynak Szent Lipóttal való eszményi képviseltetése nem kevesebb, mint szószerint „égig magasztalás”. Méltán, mert vajjon ünnepelhetne-e a magyar, ha a legdicsőségesebben uralkodó római szent birodalmi császár, magyar király stb. a kereszténység rettentő ellenségét össze nem törte volna?

A Szent Lipót — Szent Imre párosítást vizsgálva látjuk, hogy a marchio és a herceg került egy éremre. Nem tévedünk, ha ebben politikai megfontolást sejtünk.

Annak mértéke szerint, amennyit az éremsorozat szellemi tartalmával foglalkoztam, így adhattam annak vázlatát, de hiszem, hogy kellő elmélyedés mellett szűrhetnénk le még más finom, spirituális vonatkozásokat is.

6. A szerzőség és a verde.

Tegyük fel a kérdést, hogy a tizennégy éremre, illetve ezek csoportjaira széttagolt gondolat-anyagot el lehetett volna-e helyezni egyetlen érem felületein?

A XVII—XVIII. sz. érmei között sokszor igen zsúfolt térkihasználást tapasztalunk. Figura, tájrészlet, csatajelenet, térkép, címer, jelvény, szimbólum nem egyszer majdnem valamennyi szerephez jut. De bőven alkalmazzák az éremdíszítés másik fontos elemét, az írást is. Megállapítások, idézetek, jelmondatok adják tudunkra az érem célját, s valósággal zajos harsonázással akarnak közvéleményt formálni.

Az érmeknek e közlékeny volta azonban nem gazdaságos térkitöltés következménye, hanem a kor ízlése és divatja. A túlzó zsúfolt éremdíszítésnek egy iskolapéldáját magyar barokk érmeink között is megtalálhatjuk. A pannonhalmi apátság ugyancsak 1701-ben kibocsátott jubileumi érme megtervezésénél sem a képszerű díszítéssel, sem a szöveggel nem fukarkodtak, de még a kronosztikont sem felejtették ki. (L. Az Erem 276. o.)

E túlzó bőbeszédűséggel szemben szóbanforgó érmeink egyszerűsége és szótlanlansága meglepő. Az éremsorozat célját illetőleg egyetlen felvilágosító szót sem alkalmaztak. Itt a képanyag sajátos összetételében találtuk meg a gondolati tartalmat.

Talán foglalkozott a szerző is tervező munkája kezdetén oly megoldással, hogy mondanivalóját egy éremre vigye, s midőn nem tudott megbirkózni a feladattal, siklott tekintete az irodalmi művek szerkezetére s egészen eredeti módon ezek szabálya szerint vitte keresztül ünnepi gondolatainak közlését. A szellemesség nem is tagadható meg művétől, de, ha hosszú életűnek szánta szerzeményét, végzetesen tévedett. Nem volt tisztában az éremsorozatok közös sorsával, melyek idő előtt szétszóródnak. Így, midőn a szokatlan megoldás mellett döntött, egyúttal pusztulásra ítélte munkáját. Nem látta előre, hogy a széttagolt szerzemény csakhamar elemeire bomlik és nem őrzi meg szellemi termékét oly tartósan, mintha egyetlen éremre bízta volna. Az elkalandozott egyes példányok pedig mint egyszerű kegyérmek sem válnak be az önkényes párosítások, a különleges szempontok, továbbá a gondolatközlés feltűnő érvényesülése miatt. Kiszakítva a sorból jelentésük homályos.

Rövid évtizedek múlva már senki sem tudhatta, hogy az akkor még gyakori érmekeket mily alkalomra verték. A magyar érmészetet érzékeny veszteség érte. Az egyes darabok némasága sietette elkallódásukat. Tudjuk, hogy a kegyérmeket a gyűjtők sohasem számították a fontos érmészeti anyagok közé. Ezért történhetett meg, hogy a lényegükben értékes történelmi emlékérméinket századok porrétege alól kellett kiszabadítani.

A drága, de a gyakorlatiasság mellőzésével létrehozott éremsorozat magában hordja következtetésünk okát, miszerint nem lehetett hivatalos kibocsátvány. Egyéni kedvtelésről lehet csak szó, oly magas személyiség részéről, ki anyagi és erkölcsi függetlenséget élvezett és felül állott minden bírálaton. Nemes szándékból származó érmeit reprezentatív alkalmi ajándéknak szánta egész szűk körön belül. E körben egyesek megértették leplezett értelmét, másoknak pedig nem fedték fel s csak mint kegyérmeket szemlélték.

Nem hihető, hogy a szerző ne nyert volna a királytól előzetes hozzájárulást. Az aulikus arisztokráciának egy kimagasló képviselője ezt könnyen meg is nyerhette, mert I. Lipót híres barátja volt a kegyes tárgyakkal, de öröme telt abban is, hogy a visszahódított „tartomány” oly gazdag szentekben és csodahírű kegyhelyekben.

A szerző személyét az egyházkormányzati tényezők között kellene keresnünk. Azonban a primás, Kollonics Lipót más vizeken evezett és minden magyar gondolattól távol állott; a főpapok között pedig nem ismerünk oly egyéniséget, ki súlyos gondjai között szubtilis műkedveléssel tölthette volna kedvét. A számbavehető szerzetesrendek ily fényűző tékozlás helyett, szükségből is, valami világosabb és életrevalóbb tervet vittek volna keresztül.³

Ez a futólagos szemle talán fölösleges is volt, merttétovázás nélkül ismerhettünk a szerzőre műve összetett voltából és a bőkezűségről, mely föltétele volt a sorozat létrejöttének. Csakis az ország nádorára, herceg Esterházy Pálra gondolhatunk, kinek életformája, lelki beállítottsága, valamint viselt méltósága egyenesen kötelességévé tette, hogy a magyar királyság nevezetes jubileumának ügyét fölkarolja és annak emlékét biztosítsa.

Nemcsak az elgondolás származik tőle, hanem a kivített is személyesen irányíthatta, hisz korában a szentek ikonográfiáját senki jobban nem ismerte és a kegyhelyek dolgában senki sem múlta felül. Vallásos tárgyú művei közül a „Mennyei Korona” című hatalmas munkájában mintegy ezerkétszáz kegyhely leírását nyújtja.

A képtáralapító híres mecénás, a káprázatos fényű nagycelli magyar zárándoklás megtervezője azonban nem végzett művészi munkát és nem nyújtott utasítást saját-készítésű vázlatrajzok csatolásával, midőn érmeit megrendelte. Egyszerűen ismert és megfelelőnek talált mintaképeket küldött a verdének. A magyarországi kegyképekről már régebbi művéhez rézkarcokat készíttetett. Így a három kegyhely figurái kéznél voltak. A Patrona Hungariae és a négy magyar szent figuráit pedig Pázmány Kalauza 1623-ban megjelent II. kiadásának címlapjáról kölcsönzte. Ezt a címlapot korának jőnevű bécsi rezemetszője, Biedenharter Tóbiás készítette.

A címlap a barokk-kor ízlését képviseli, midőn e műfajhoz szerették felhasználni az építészeti elemeket. A Kalauz címlapján inkább oltárépítményt szemlélhetünk. Kétoldalt vaskos oszlopok, melyeknek felületét egymásfölkött álló fülkék foglalják el. A művész e négy fülkébe helyezte szentjeink álló szobrait. A timpanon helyét összefoglaló díszítés és szobrok, középen pedig kerek foglalatban a Patrona képe.

A verde vésnöke a Patronát híven másolta le. Szent Erzsébetnél csak a testtartást módosította, de a többi szoboralak csak felső testével került az érmekre. Ezeknél történtek egyéb változtatások is, bizonyára utasítás szerint, hogy többet fejezzenek ki az eredetieknél.

Esterházy nádor hihetőleg kegyeletből ragaszkodott az ódon ábrázolásokhoz. Az ellenreformációnak nagy áldozatokat hozó híve volt. Így érthető, ha ez alkalommal is hódolni akart Pázmány szellemének. Már az a körülmény is, hogy a kegyérem formája mellett döntött, világot vet vallási állásfoglalására. Szándékosan akarta hangsúlyozni, hogy az ország lakosságának nagyobb hányada ismét katolikus.

Biedenharter mester minden tőle telhetőt megtett, hogy szentjeink magyaros benyomást keltsenek. Még azt sem vethetjük szemére, hogy a magyar Szent Koronát nem ismerte, pedig már II. Mátyás érmein és magyar pénzein igen hű ábrázolását alkal-

³ Lásd a 7. fejezetet.

mázták. A barokk képzőművészetek minden ágában a német koronának adták művészeink a pálmát, mert a stílus formanyelvével ez volt összhangban és oly hagyományossá vált, hogy a XVIII. század végén és azon túl is ragaszkodtak hozzá. Nádásdi képcsarnokában is hiába keressük az igazi magyar koronát.

A verdére rámutatni nem nehéz feladat. A forma, a kivitel, a vésnöki munkára fordított műgond egyenesen Rómába vezetnek bennünket, a Hameraniak műhelyébe. A pápai udvar hivatalos műhelyéből oly jellegzetes termékek kerültek ki, melyeket összetéveszteni alig lehet és a gyakorlott szem első tekintetre felismeri származásukat.

Azonban találunk elég analógiát Európa más nemzeteinek kegyérmei között is. Olyanokat is, melyeket Alberto Hamerani (1620—1677) mesterjeggyel látott el, mint például a csehországi Příbram (Monte Sancto) kegyérmeit. Hamerani-készítményeknek ismerik Klatovy és Mariaschein kegyérmeit is.

Utóda Giovanni Hamerani (1677—1705) kegyérmeiken mesterjegyet, tudomásom szerint, nem alkalmazott. A mi sorozatunknál ezt már csak azért sem tehette volna, mert nem voltak önálló alkotásai.

Szerény véleményem szerint, ha léteznek az érem-sorozat megrendelésére vonatkozó írásbeli adatok, azt csakis az Esterházyak hercegi ágának levéltárában fedezheti fel a kutató.

A verőtövek hihetőleg a műhely tulajdonában maradtak. Erre mutat az a körülmény, hogy Szent Lipót képének verőtövét osztrák megrendelésre is felhasználták és Szent Henrik képével párosították. Ez utóbbi verőtövének vésnöke a mi sorozatunk mesterétől eltérő módon dolgozott és műve a Hamerani-műhely későbbi termékei közé sorozható. Ezzel az éremmel több gyűjteményben találkoztam.

7. Még egy Szent István-sorozat.

Nemrég bukkant föl egy második sorozat néhány tagja, melyet a Jézus-társaság magyar tartományfőnökségének tulajdoníthatunk. Ez legalább négy tagból áll, de csak hármat ismerünk. Koráról, kibocsátásáról a körülményeiről még elhamarkodott volna véleményt mondani. Bizonyosnak látszik, hogy szintén országos jubileum alkalmával látott napvilágot.

A jezsuitarend mindenkor nagy buzgalommal használta ki a kegyérmeinek a hitéletre kiható értékeit. Kézenfekvő, hogy a nemzeti ünnep alkalmát már csak a sok vádaskodás miatt sem mulasztotta el és igyekezett szaporítani cáfolatait.

Publikálásra a sorozat még nem érett meg, de leírom röviden az ismert tagokat, hogy a gyűjtők figyelmét felhívjam az értékes régiségekre. Talán hírt hallunk más példányokról is, mert eddig csak unikumnak tekinthetjük a három ismert párosítást.

Az érme mérete egyezik a tárgyalt érmekével, csak hogy mély színű harangfémből készültek. Kiállításuk művészeinek mondható és gondos műhely veretei. Főjellemvonásuk, hogy az előlapon mindegyiken Szent István alakja, a hátlapon pedig a rendalapító jezsuita szentek képei láthatók.

Szent Istvánt térdelve ábrázolják, amint a jobbfelől felhőkön ülő Patronához esdekel. A király fején majdnem jól rajzolt korona, de legalább is nem német korona van. Ajkától a Szűzanya felé hullámos szalag húzódik, melyen PATRONA HVNG olvasható. Ismétlem, hogy az eddig ismert tagok mindegyikén ez az előlap.

1. Av. Szent István. — Rv. Szent Ignác és xav. Szent Ferenc mellképei egymás mögött, arcúlben jobbra. Itt meg kell jegyezni, hogy ennek a páros arcképnek tökéletes mását valamivel nagyobb érmen is megtaláltam. Ez az érme a rend alapításának százéves évfordulóját örökíti meg, tehát 1640-ben készült. Mindegyik: N. M.

2. Av. Szent István. — Rv. Xav. Szent Ferenc mellképe szemben. Szentgáli K. gyűjt.

3. Av. Szent István. — Rv. Szent László és Szent Imre szembenálló térdképei. N. M.

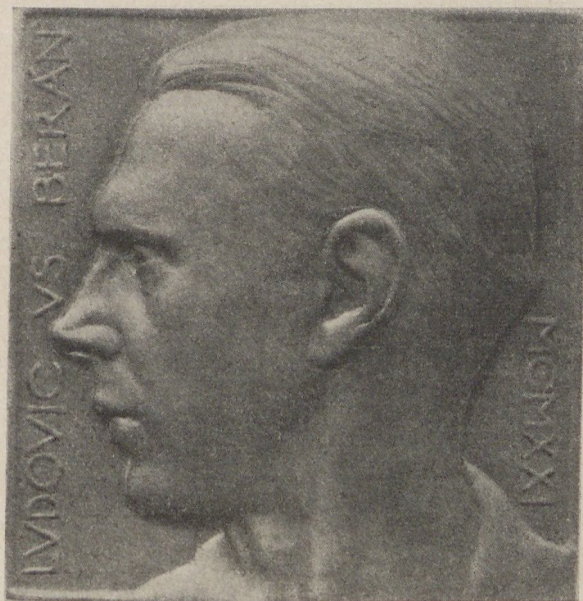
Ez az utóbbi példány amellezt bizonyít, hogy a sorozat elsősorban a nemzeti ünnep célját szolgálta. Teljesen lemondtak a változatlan rendre való hivatkozásról. Viszont hiányzik az a kombináció, mely Szent István és Szent Ignác képeit párosítaná. Ez semmiképpen meg nem engedhető a jezsuita éremfélék gyakorolt szabálya szerint. Hiányzik még Szent Erzsébet is, de ezt nem tartom elengedhetetlennek. Már takarékoságra vall a 3. sz. érme kettős figurája is.

Szentgáli Károly.

Berán Lajos élete és művészete.

Ez év január 6-án megszűnt dobogni egy nagy magyar törekvő művész, egy kedves jó barát szíve, meghalt Berán Lajos, a magyar szobrászat és éremművészet kimagasló alakja. Nem hitte volna senki, bár mindenki ismerte csodálatosan sensitív természetét, mely ellentétben állott a hatalmas atlétaalakjával, hogy a halál oly aránylag fiatalon végez vele és töri ketté fényes ívelésű művészi pályáját.

1882 június 9-én, Budapesten látta meg a napvilágot. Tanulmányait a budapesti IV. kerületi reáliskolában kezdte, míg szobrászati tanulmányait őt Telcs Ede mester műtermébe vezették. Telcs mester, akit joggal nevezhetünk a magyar éremművészet igazi megalapítójának, mert keze alól kerültek ki majdnem az összes jó magyar éremművészek, korán felismerte Berán képességeit és kiváló gondot fordított azok kiművelésére. Alapos rajztudás, megfelelő érzék a formák szépségei és arányai iránt, komoly tudás, megfelelő erő a kompozíciókban jellemzik Berán művészetét.

Emellett egyik főérdeme Beránnak, hogy úgy mint mestere, bár mindig a korral haladó művész volt, soha sem ragadtatta magát azokra a szélsőségekre, melyek az újabb magyar művészetet jellemzik. Szobrászati tanulmányait azután a wieni császári és királyi képzőművészeti akadémián Edmond Hellmer tanár vezetése alatt 1899-től 1903-ig végezte. Először 1902-ben lépett a nyilvánosság elé, résztvéve a budapesti Múcsarnok kiállításán kisplasztikai művekkel.

Művészi pályáján fordulópontot jelentett 21 éves korában, az 1903. évben, Budapesten az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum által kiírt pályadíj, Trefort Ágoston, volt vallás- és közoktatásügyi miniszterről készítendő emléklakettre, melynél Berán a második díjat, majd szűkebb pályázaton az első díjat és a kivitelezést nyerte el. Most már teljesen az éremművészetnek szentelte tehetségét.

1904-től három éven át a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter külföldi utazási ösztöndíjában részesülve, különböző utazásai révén alaposan megismerte a külföldi művészetet.

Miután a m. kir. kereskedelemügyi miniszter iparművészeti nagy aranyérem pályázatán ugyancsak az első díjat nyerte és a kivitelezésre is megbízást kapott, valamint a m. kir. kereskedelemügyi miniszter 2000 koronás díját szintén elnyerte, 1906-ban a milánói nemzetközi kiállításon, és 1907-ben a pécsi országos kiállításon aranyérmet nyert.

1908-ban a Bosznia-Hercegovinai császár és király látogatási érem pályázaton Wienben, a második díjban részesült.

1910-ben a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter „Erkel Ferenc centenarium” pályázatán az első díjat és kivitelezést kapta és ugyanazon évben a Capod'Istriai kiállítási érem pályázatot nyerte el. 1917-ben a „Limanovai hősök” és a „Céllövő Szövetség” plakett pályázatainak első díját nyerte. 1922-ben a vallás- és közoktatásügyi miniszter „Petőfi centenarium” érem pályázatán és a székesfővárosi Petőfi emléktábla pályázaton került ki győztesként. További sikeres pályázatai voltak még a „Társadalmi Egyletek Szövetségének” művészeti érme, a székesfővárosi Kazinczy érem és a Képzőművészeti érem, úgyszintén a m. kir. állami pénzverő „Budapesti emlékérmé” s legutóbb 1938-ban a Debreceni Kollégium 300 éves fennállásának emlékérmé.

A hazai képzőművészeti kiállításokon, hol Berán 1901 óta rendszeresen részt vett, a következő kitüntetésekben részesült:

1. Herbert Viktor díj. Ónarképre.
2. Haditörténeti Múzeum kegyeleti díja. Szent Andrási hősök emlékére.
3. Képzőművészek egyesületének aranyérme a protestáns jubileumi érem

munkáira.

4. Nemzeti Szalon Andrássy érme portrait munkáira.
5. Steindl érem szintén portrait munkáira.
6. Az országos képzőművészeti társulat nagydíja (Grand prix) pénzérem

munkáira.

Külföldi művészeti kiállításokon Berán 1905 óta vett részt és pedig 1905-ben Velence, 1907-ben Hamburg, 1907-ben Drezda, 1907-ben München városokban, míg Milano, Torino, Monza, Paris, London, Stockholm, Bruxelles, St. Louis városokban több ízben aranyérmet, Bruxelles, Gent, Monza és Paris városokban pedig ezüstérmet és több „Mention honorable”-t nyert.

1931 óta Berán a m. kir. állami pénzverőben mint művész fővénnök volt alkalmazva és miután működési köre művészettechnikai természetű volt, megadatott az a lehetőség, hogy a pénzverésben olyan tökéletes technikai tudást sajátítson el, hogy a tervezett pénzérmeink művészi megjelenése összhangban legyen ezeknek technikai kivitelezésével. A pénzverésben és tervezésben elért képességeit bizonyítja azon körülmény, hogy a m. kir. pénzügyminiszter által kiírt összes pénzérem pályázatokon az első díjat elnyerte, illetve a kivitellel megbízott, úgyhogy nevéhez fűződik a magyar pénzek művészi színvonalának megteremtése.

E téren való munkái, melyek úgy művészi, mint numizmatikai szempontból elsősorban érdemelnek figyelmet, a következők:

1. Horthy Miklós tízéves kormányzói jubileumi 5 pengőse (ezüst).
2. Pázmány Péter Tud. Egyetem 300 éves fennállására, 2 pengős (ezüst).
3. II. Rákóczi Ferenc halálának 200 éves évfordulójára 2 pengős (ezüst).
4. Liszt Ferenc halálának 50 éves évfordulójára 2 pengős (ezüst).
5. Szent István király halálának 900 éves évfordulójára 5 pengős (ezüst).
6. 1938-ban, a m. kir. pénzügyminiszter megbízásából Horthy Miklós kormányzó

képmásával egy újabb típusú 5 pengőst (ezüst) készített. Legutóbb az új aluminium 2 és 1 pengős, valamint az 50 és 20 filléres pénzérmek munkálataival bízták meg.

Ezenkívül Berán készítette a m. kir. miniszterelnök megbízásából a Kormányzó Úr arcképével ellátott vitézségi érmet, továbbá a Rákóczi felvidéki, Mátyás király erdélyi, és Hunyadi János délvidéki visszacsatolási katonai emlékérmeket.

1930-ban készítette Boris bolgár cár képmásával a bolgár 100, 50 és 20 levás pénzérmeket.

Legutóbb 1939-ben a „Finn Nemzeti Bank” akkori elnöke, Ryti, a különböző államoktól bekért pénzérmek alapján az olympiai 50 Márkás pénztér munkálataira szólította fel, mely munkálatok végrehajtásának, az olympiai versenyek abbamaradása és a háború kitörése vetett gátat.

Végül felemlítendő, hogy Berán Lajos tervezte 1941-ben a Kormányzó Úr és neje 40 éves házassági évfordulójára készített plakettet.

Sokéves sikeres munkálkodása elismerésül 1940-ben elnyerte a kormányzói legfelsőbb elismerést.

Berán Lajos jelentőségét mutatja az is, hogy sok esetben művészi bíráló bizottságokba hívták meg. Így többek között közreműködött a Prohászka Ottokár és Tisza

István gróf szobor pályázatokon az 1. Honvéd gyalogezred szobor pályázatán, több hivatalos érem pályázaton, valamint az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, a Képzőművészek Egyesülete, Képzőművészek Szövetsége, a Benczur-Társaság és Steindl Céh Művészeti Egyesületnek kiállítási bíráló bizottságaiban is.

Az emlékérem és plakettművészetén kívül azonban szobrászati tevékenységéről is számos szobor és emléktábla tanuskodik, ezek közül felemlítendőek a következők:

A Posta hőseinek emléke a budapesti főposta falán, a Budai Tornaegylet hőseinek emléktáblája a budai tornacsarnok falán, a békésszentandrási hősök szobra Békésszentandráson, a csendőrségi hősök emléke a Hadi Múzeumban, Petz Samu építész emlékkútja Budán a Szilágyi Dezső-téren, Kreuter Ferenc emléktáblája, a Hatvani kapu emléktáblája a Kossuth Lajos-utcán, Petőfi emlékmű a Kossuth Lajos- és Szép-utca sarkán, Kossuth Lajos-emléktábla Budán a Várban, Radisich-emléktábla az Iparművészeti Múzeumban, gróf Vigyázó-emléktábla Károly király-út 1. sz. alatt, Sigrái-emléktábla Debrecenben, Mikes Kelemen-emléktábla Szegeden, gróf Károlyi Sándor emléktáblája a Hangyá-ban, Krisztus-szobor az Egyetem-téri templomban, Cserkész-síremlék Zimmermann Lajos fia sírján a Kerepesi temetőben, Berán feleségének mellszobra és Pentelei Molnár emléktáblája.

Dacára Berán gazdag tevékenységének a kis és nagy plasztika terén, az ő igazi működési köre mégis az emlékérem és plakett maradt. — 1932-ig katalogizálva és leírva 377 emlékérmé és plakettje volt nyilvántartva, de ezek száma, tekintettel az utolsó 10 évben kifejtett fokozódó munkásságára, körülbelül az ezret is meghaladja. Különösen ki kell emelni Berán Lajos fontos szerepét a szép magyar sportplakett megteremtésében.

Maga is sportkedvelő ember lévén, mindenkor hajlamot érzett a szép, arányos, erős férfi és női alakok ábrázolására, míg dús fantáziája elősegítette a különböző allegorikai csoportosítások és akciók kitervezését érmein. Így különösen kiemelendők a Magyar Atlétikai Club, valamint a Pannónia Evezősegylet és a Magyar Evezős Szövetség részére készített különböző sportérmék.

Az ő érdeme, hogy az addig sablonos, kezdetleges vésnöki munkákat jelentő sportérmék lelket nyertek és színvonaluk hazánkban magas fokra emelkedett.

Ami a technikai előállítást illeti, Berán az éremkészítés mindenféle előállítási módját egyenlő mesteri módon ismerte és gyakorolta.

Művészetének talán legjobban a vert érem felelt meg, bár elég nagy öntött érmeinek a száma is. Végre talán mint egyedüli magyar művész gyakorolta mesteri módon a nagy tudást és fáradságot igénylő közvetlen (homorú) acélba vésés klasszikus technikáját is, melyet a redukciós eljárás mindinkább háttérbe szorított.

E téren ki kell emelnünk mint kimagasló alkotást Telcs Ede kis arcképes érmét, mely a régi görög pénzekre emlékeztető antikizáló ízlésben adja vissza mesterének vonásait. Ha Berán érmeinek és plakettjeinek művészetét jellemezni akarjuk, úgy kiemelendő a korral mindinkább előtérbe lépő hajlama a klasszicizmus iránt, mely különösen az érmek hátlapjain levő allegóriákban nyilvánul meg.

Már említettük finom művészi érzékét az emberi test artisztikus szépségeinek felismerése iránt és az erőt, mely minden művét jellemzi.

Az arcképábrázolásoknál kiemelendő kitűnő jellemző képessége, mellyel az ábrázolt egyének jellemző sajátosságait felismerte és visszaadta. Arcképeit, általában a józan tárgyilagos felfogás jellemzi, és kiemelendő, hogy műveinek nagy kultúrtörténeti jelentőséget kölcsönöz az a körülmény, hogy ezek sorában az utolsó évtizedek alatt a tudományban, művészetben és politikában szerepet játszott férfiak nagy része megörökítést nyert.

Figurális kompozíciójánál és általában érmeinél mindenkor jellemző a helyes térkihasználás, melynek különösen szembetűnő példája a kígyóval viaskodó meztelen antikizáló férfialak karddal. A három, jelenleg dívó éremstílus között, melyet Párizs, Bécs és München képviselt és melyhez legújabbán a római iskola csatlakozik, stílusa talán leginkább a bécsi iskolával tart kapcsolatot. Anélkül azonban, hogy meg ne őrizné teljesen függetlenül saját stílusát és egyéniségét. A mellékelt táblákon foglalt fotográfiái reprodukciók áttekintést nyújtanak Berán művészetének irányairól és szemléltetnek a reprodukciók áttekintését nyújtó magyar éremművészet korai halálával. Műveinek nagy kultúrtörténeti jelentőséget kölcsönöz az a körülmény, hogy ezek sorában az utolsó évtizedek alatt a tudományban, művészetben és politikában szerepet játszott férfiak nagy része megörökítést nyert.

Dr. Procopius Béla.

Aranka György tevékenysége a régi pénzek gyűjtése terén.

Aranka György, „Erdély Kazinczy“-ja, 1791-ben bocsátotta ki híres felhívását az erdélyi tudós társaság megalapítása érdekében. Munkája: „Egy Erdélyi Magyar Nyelv Mívelő Társaság felállításáról való rajzolat“ az erélyi rendek elé tárta a lelkes műveltség-szervező elgondolásait. Nagy sikerére jellemző, hogy felhívása még ugyanabban az évben „A Magyar Nyelv Mívelő Társaságról újabb elmélkedés“ címen második kiadásban is napvilágot látott. Ugyancsak 1791-ben adta ki Aranka másik felhívását is, „Az Erdélyi Kézírásban lévő történetírók kiadására felállítandó társaság rajzolatját“. Mindkettő Kolozsvárt jelent meg és az erdélyi országgyűlés tagjainak befolyásolását célozta. Aranka elgondolása szerint az „Erdélyi Nyelv Mívelő Társaság“ feladata nem csupán a magyar nyelv megreformálása és terjesztése lett volna, hanem az összes tudományok, történelem, földrajz, természetismeret stb. magyar nyelven való mívelése. A kéziratkiadó társaság célja pedig az Erdélyben és máshol Erdély történetére vonatkozó ismeretlen kéziratok összegyűjtése és kiadása volt. Mindkét társaság lelke, életrekeltője és irányítója Aranka György volt. Révai tervéhez hasonlóan ő ad egységes és mindenre kiterjedő egyetemes programot az erdélyi akadémikus törekvéseknek, és eszményi elgondolásait, amiket a fentidézett rajzolataiban kifejtett, minden nehézség ellenére igyekezett megvalósítani. Az általa felkeltett lelkes hangulat hatására az erdélyi rendek tervét elfogadták és kérték az uralkodót, hogy az erdélyi akadémia felállítása érdekében benyújtott javaslatot erősítse meg. Az uralkodó azonban a magyarság megerősödésétől és a százszok háttérbe szorításától félve, az erdélyiek törvényjavaslatát nem volt hajlandó megerősíteni.¹ Azonban gr. Bánffy György, Erdély kormányzója, az uralkodó hallgatólagos beleegyezésével megengedte, hogy Marosvásárhelyt 1793-ban megalakulhasson egy úgynevezett Próba Társaság, amelyből később kifejlődhet az oly annyira óhajtott erdélyi akadémia. A gróf Bánffy György elnöklésével és Aranka titkárságával létrejött Próba Társaság 1793-tól 1806-ig működött, Marosvásárhelyt. Az így megalakult Próba Társaság több mint félszáz gyűlést tartott, de munkássága sok mindenben eltért eredeti célkitűzéseitől. A nyelvművelés háttérbe szorult, helyét inkább az Erdély történeti feldolgozására irányuló munkásság foglalta el. A magyarországi és erdélyi tagok: tudós papok, tanárok, írók és műkedvelők lelkes buzgalommal gyűjtöttek össze mindent, ami Erdély földjére és történelmére vonatkozott. A Nyelvművelő Társaság tervei is a körülmények adottságai szerint változtak. Az Akadémia mellett gondoltak egy Nemzeti Könyvtár és Nemzeti Múzeum létesítésére is. Anyagiak hiányában, természetesen, a tervekből nem lett semmi, de a gyűlések jegyzőkönyvei, a társaság fentmaradt iratai és Aranka György 1120 levele bizonyítják, hogy a nagyjelentőségű erdélyi művelődési mozgalom mégsem maradt hatás és eredmény nélkül. A társaság iratait jelenleg az Erdélyi Múzeum Egyesület kézirat-tára és a kolozsvári román kat. főgimnázium könyvtára őrzik. Aranka levelei viszont a fenti két intézményen kívül főként Budapesten a Széchenyi-könyvtár, az Akadémia és az Országos Levéltár gondozásába kerültek. Ez a hatalmas, több mint 10.000 oldalt kitevő anyag a leveleken kívül a társaság jegyzőkönyveiből, az egyes tagok beküldött jelentéseiből és tudományos dolgozataiból, továbbá az Erdély történetére vonatkozó, részben eredeti, részben másolt kéziratos anyagból áll.

Az Erdélyi Nyelvművelő Társaság történettudományi tevékenysége egyik ágát alkotta a régészet és ezen belül az érmészet is. A társasághoz vagy Arankához beküldött jelentések és levelek sok értékes és éremtudományi szempontból fontos anyagot tartalmaznak. Ezekből közlünk néhány fontosabbat itt. Ezt az anyagot természetesen a társaság összes iratainak alapos és rendszeres áttanulmányozása még lényegesen bővíteni fogja, de a már ezúttal közlésre kerülő anyag is sejteti, hogy az erdélyi nyelvművelők éremtudományi munkássága nem volt sikertelen. A társaság „Erdélyi Gyűjteményes

¹ Dr. Perényi József: Aranka György Magyar Nyelvművelő Társasága. Bpest, 1918. 5. 1.

Ház", azaz múzeum létesítésére is gondolt, ezért vásárolt vagy ajándékba szívesen elfogadott érmekeket is. Aranka halála után a társaság nála levő összes iratai és saját gyűjteménye részben a kolozsvári róm. kat. főgimnáziumba kerültek megőrzés végett, részben a marosvásárhelyi ref. kollégiumhoz jutottak letétként. Ez utóbbi anyagot szerezte meg gróf Mikó Imre az 1859-ben általa létrehozott Erdélyi Múzeum-Egyesület számára. Sajnos, a régészeti anyag és a gyűjtött érmeke is elkallódtak. Nem tudjuk sorsukat, de feltételezhető, hogy nagy részüket a marosvásárhelyi református kollégium és gróf Teleki Sámuel szereztek meg gyűjteményeik számára.

A társaság éremtudományi munkásságának első emlékét az „Erdélyi Magyar Nyelv Mívelő Társaság rajzolatja“ őrzi (Kolozsvár, 1791. 28. l.). A felhívás negyedik szakasza: a haza esméretéről szólva abból indul ki, hogy „jól kell egy Hazafiának kívül-belül Hazáját esmérni“. Majd a b) pontban a következőket írja, miután a régiségek gyűjtésére biztatja tagjait: „Hasonlóképpen szerezne meg a (társaság) a' régi pénzeket is; ha nem magokat most elsőbben, legalább gipsbe nyomott igaz példájokat.“

E felhívás nyomán a társaság egyes tagjai beszámolnak az általuk talált vagy látott régiségekről és köztük az érmekekről is. A jegyzőkönyvekben legelőször 1794 Szent Jakab havának 20-ikán történik említés a társaságnak beküldött pénzekről. A jegyzőkönyv szövegében szó szerint ez áll:² „Pogány Pénzek jöttek bé e' szerint:

Secr. Kenderesi Mihály úrtól	darab 14
Özv. gr. Bethlen Lászlóné ő N(agy)s(á)gától	„ 30
Pr. Kasza urtól	„ 12
T. Harkányi Uramtól	„ 1“

Eszerint tehát a társaságnak már 1794-ben, megindulása után egy évvel 67 darab régi pénze volt. Sajnos, a későbbi jegyzőkönyvek nem nyújtanak az érmeke további gyűjtéséről ilyen adatszerű összegezést, de nincs kizárva, hogy azok az elveszett jegyzőkönyvekben lehettek.

A következő évben, 1795 Karácsony hava 28-án a 13-ik gyűlésen Aranka György felhívja ismét a tagokat, hogy: „közönségesen minyájan, hogy ha hol valami Régiséget, Pogány Pénzt, természeti jelenést, régi kéz írást, vagy régi magyar könyvet vesznek észre, tegyenek jelentést rolla“.

A beérkezett jelentésekből 1796-ban közöl néhányat „A' Magyar Nyelv-Mívelő Társaság Munkáinak első darabja“.³ A névtelen szerző, valószínűleg maga Aranka. „A Haza-esméretét illető Czikkelyek“ c. részben, a fentemlített könyv 126-ik lapján a következőket írja:

„A' közelebb mult Sz. Jakab havában áér változtatásáért egy kicsiny utazást tettem. Sz. Régenhez közel, mint egy két órányira a' mezőség felől vagyon egy szép kis Falutska Szász Harasztos, Oláh-falu, mint egy 70 gazdából álló, birja özv. Gr. Bethlen Sándorné, Gr. Bethlen Károlina. Ez a' Grófné egy igen jó izlésű Asszonyság, a' Régiségeket szereti, a' mint hogy feles szép Régiségeket gyűjtött-is öszve, azok közül mellyek Erdélyben találtatnak. Ezek többnyire Görög, Romai és Magyar arany és ezüst pénzekből állanak, kik között nevezetesebbek a' Fülöp, 's II-dik Béla arany pénzei, Julius Caesar, Augustus, Brutus, Regulus, Gracchus, Metellus ezüst pénzei; Othóé, Felicitas generi humani, Faustinaé Aeternitas! 's a t.“

Majd az erdélyi régiségeket időrendben elsorolva, a görög és dák régi pénzeket is említi a II. levélben (127. l.).

„Leg-régibbek talám Hazánkban a' Görög és Dacus Régiségek. A' Görögökről nem találunk egyebet, hanem egy néhány pénzt; a' Lysimachus pénzeit, s a' hires görög Ilona nevét.“ „A' Dacusok talán nem verettek pénzt, mert pénzeket nem találjuk.“

A római régiségekkel kapcsolatban említi, hogy azokból és elsősorban a római pénzekből Kolozsvárt „Professor Szathmári Mihály Ur Házi Gyűjteményei között (139. l.) sok található.“

Az erdélyi régiségek felsorolása végén, az ismeretlen cikkíró nyomán említi, hogy volna még sok régiség, de azok vagy elpusztultak, vagy elkallódtak.

„A' sok szép Régiségek, mellyeket eddig Hazánkfiak a' földből kaptanak, ha egybegyűjttenek volna, volna a' mit egy idegen Hazánkba lásson. De hová lettek?

² A Nyelvmívelő Társaság jegyzőkönyvei a kolozsvári róm. kat. főgimnázium könyvtárában vannak. Levéltári számuk nincs.

³ „A Magyar Nyelvmívelő Társaság Munkáinak első darabja.“ Szeben, 1796.

A' gyermeki együgyűség, a' drágaságoknak árrok nem tudata, az igaz Hazafiuságra való érzéketlenség, és a' becsületre való rosszszul értett vágyódás el-fecsérelték a' sok kincset; Tolvajjai voltunk és vagyunk nagy részint Hazánkknak. (Uo. 140 l.)

A görög és római régiségeket: pénzeket és köveket említve, öntudatos magyar érzéssel fakad ki nemzete elkorcsosodása ellen az ismeretlen szerző és elpanaszolja, hogy míg a görögök és rómaiak saját nyelvükkel jelölték meg pénzeiket, köveiket, addig mi idegen nyelvet használunk pénzeinken és felírásainkon. Már pedig, fejezi be cikkét a szerző: „Egy Nemzetnek becsülete nagy részén a maga Anya-nyelvéhez köttetett: ez az Ország becsületének szekere. Erősebben kell megtartására és tisztaságára vigyázni, mint tulajdon kedveseinknek becsületére.”

Az itt közölt hat levéltári adat közül időrendben a legelső Kenderesi Mihály adományának jegyzéke 1791. Kisasszony hava 12-ről. A már fentebb említett jegyzőkönyvben szerepel Kenderesi ajándéka, de csak számszerűleg. E jegyzék viszont az ajándékozott érmek pontos leírását tartalmazza és megjelöli azok lelőhelyeit is. Eredetije a kolozsvári róm. kat. főgimnázium Aranka-gyűjteményében van.

A második közölt adat Nagy Magyar Kossa István levele Aranyosról, Nagy Mihály gyógyszerészhez, Révkomáromba. Az 1794 nov. 17-én írt levél betekintést nyújt Kossa István gyűjtőmunkájába és említést tesz, bár név nélkül, más gyűjtőkről is. Nagy Magyar Kossa Istvánnak egyébként a társaság 1798. Boldogasszony hava 2-án tartott ülésén bemutatták pénzgyűjteményének beküldött jegyzékét. A jegyzék két eredeti példánya, mely a Mária Terézia korába tartozó érmek leírását foglalja magában és Nagy Magyar Kossa István levelének eredetije ugyancsak a kolozsvári róm. kat. főgimnázium Aranka-gyűjteményében van.

Ocsowszki Pál két közölt levélrészlete a szilágyosomlyói kincsek közlésére vonatkozik. A Nyelvmívelő Társaságot sokat foglalkoztatta a legendáshírű kincs megtalálási módja, a talált kincsek pontos leírása és azok tudományos ismertetése. Aranka György a társaság nevében még 1797-ben (levele elveszett) Cserey Farkashoz, a lelkes műveltség-szervezőhöz és gyűjtőhöz fordult azzal a kéréssel, hogy tudósítsa a társaságot a Szilágyosomlyón talált kincsekről, írja le részletesen a megtalálás módját, az előkerült érmeket és ismertesse azok további sorsát. Cserey Farkas Krasznáról 1797 okt. 26-án válaszolt Arankának és hatoldalas levelében nemcsak a kincsek megtalálásának pontos módját írta le, de egyúttal közölte rajzban és az eredeti súlymértékek megjelölésével magukat az érmeket is. E levél eredetije a kolozsvári róm. kat. főgimnázium Aranka-gyűjteményében van.⁴ A társaság a beküldött jelentést ki akarta adni a „Nyelvmívelő Társaság munkájának második darabjában“, de előzőleg a Bécsben tartózkodó Ocsowszki Pált kérte meg, hogy a kincsek felől Eckel híres éremtudós véleményét kérje ki. A Cserey-levél eredetijének hátlapján Aranka György kezeírásával a következő magyarázat áll, ami még világosabbá teszi Ocsowszki Aranka elkallódott levelére küldött válaszát. „24. febr. 1798. Ezt a' Tudositást Abbe Eckkel Ur számára felküldöttem Bécsbe Ocsowszki Ur kezébe, illyen két kérdéssel:

1. Egy jelenést tapasztalok a' Római földbe ástott pénzekben, hogy többnyire mind, sok egymásutánn következett Császárok (-na)k pénzei találtnak együtt; nemcsak egyé, mint a' Lysimachuséi. Mi lehet ennek oka?

2. 272 táján Aurelianus ki vivén Erdélyből a' Római Coloniákat: mit jelentenek ezek a' Valensig le mind Aurelianus után élt Császárok(na)k pénzei. Vallyon nem azt é, hogy némely része a' Coloniák(na)k benn maradott volt. Ezekről kéretik Ocsowszki Ur hogy Abbe Eckkel és Engel Urak(na)k vegye vélekedéseket.”

Ugyancsak a szilágyosomlyói kincsekre és Ocsowszki megbízására vonatkozik a Nyelvmívelő Társaság XXXIX-ik jegyzőkönyvének (1798. Szent Iván hava 26.) néhány sora. A 16-ik pontban szó szerint ez áll: „Eckel Ur a' Társaság Baráttya meghalván, Neuman Urat, aki helyében következett Ocsowszki Ur által meg kell találni, és meg látni, a' kész réz Táblákkal a' Társaságnak a Pénzek kinyomtatásában nem szolgálhatnaé?” A jelentés kinyomtatása azonban elmaradt, mivel a Nyelvmívelő Társaság munkáinak tervezett második kötetére nem volt anyagi fedezete a társaságnak.

Ocsowszki itt közölt két levele közül az első 1798. márc. 27-én íródott, a másodikon nincs dátum, de tartalma után következtetve, később íródott. Mindkettő eredetije a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában van (Magyar Írók Levelezése 3. sz.).

⁴ L. Jancsó Elemér. Cserey Farkas egykori tudósítása a szilágyosomlyói kincsekről. Archaeologia Ertesítő, 1943. 1943. VI. sz.

A következő adat Aranka György gróf Teleki Sámuelhez írt leveléből való. Aranka György két évtizeden át segítette gyűjtőmunkájában gróf Teleki Sámuel. Hátramaradt levelezésük elsősorban a régi erdélyi kéziratokra és könyvekre vonatkozik, de Telekit érdekelték a pénzek és a természetrajzi ritkaságok (ásványok, növények) is. A Bécsben tartózkodó gróf Teleki Sámuelnek részletesen számolt be 1803. aug. 30-án. A Hunyad megyében talált régi pénzekről. A levél eredetije Marosvásárhelyt a Teleki Théka rendezetlen irodalmi levelei között van.

Az időrendben közölt utolsó adat 1805. július 22-ről való és szintén a Hunyad vármegyében talált régi pénzekre vonatkozik. Aranka György eme töredékes feljegyzését az Erdélyi Múzeum-Egyesület kéziratára őrzi az Aranka-gyűjtemény R. R.-jelzésű kötegyében.

Az itt közölt 6 adat nemcsak az Erdélyi Magyar Nyelvemelő Társaság éremgyűjtő tevékenységére nyújt felvilágosítást, de egyúttal néhány erdélyi gyűjtő munkásságára is. Az Aranka-gyűjtemény és levelezés most folyamatban lévő feldolgozása remélhetőleg még sok új és értékes adattal fog szolgálni a magyar éremkutatás számára.

A Magyar Nyelv Mivelő Társaságnak e következő Moneták adatnak által.

1mo. Egy 13 probáson felyül valo ezüst régi Consularis Pénz, egyik felin egy ember fő Laurusos ilyen körülette valo irással L: Metel. A: Alb: S: F: más felöl egy le ült és kezében Dardát tartó személynek fejére egy más Koronát tézen, a körülette levő irás ez: C: MA: Roma: ezen Pénz találatott Hunyad Vármegyében Fadsatul nevű Nagy erdőben.

2do. Diva Faustina Pénze ezüst egy felöl a Diva Faustina képe ily körülette valo irással *Diva Faustina*, más felöl egy Aszszony talpig ilyen körül irással *Vesta*. ez Oláh országban Karakál nevű Helységben találatott.

3^{tio}. Hadrianus Ezüst Pénze, egy felöll a Hadrianus képe ilyen körülette valo inscriptioval *Hadrianus Ang: Cos.* más felöl egy ember a másikat mely térden ál kezénél, fogva emeli fel ilyen körül irással *Restitutori Galliae* ez találatott Déván Hunyad Vármegyében.

4to. Egy a régiség miat zöld rosdával bé vont Romai Pénz a mint lehet nyomozni Antoniusé, a rosdán által is a metzésnek finomsága bizonyoságot tézen hogy a mostani világban sem vitték sokkal többre a metzést mint a Romaiak közzül némelyek, ezen Pénz a Sztrigy vize mellet találatott.

5to. Severus Alexandernek réz Pénze egy felöl a képe ilyen irással *Imp: Sev: Alexander Aug:* más felöl egy fenn álló emberi szárnyas kép ilyen irással, *Victoria Augusti* alat S: C: ez Zejk falván találatott mely Hunyad Vármegyében a Sztrigy mellet vagyon.

6to. ugyan Severus Alexandernek egy kissebb Pénze egy felöll a képe mely az elsőbb pénzen valo képhez mindenben hasonlo a körülötte valo irás el kopot és tsak ez láttzik, *Imp: se — — xand. Aug:* más felöl egy fenn álló kép az iráson nem lehet el menni az Hättzeg találatott.

7mo. Valerianus Pénze egy felöl maga képe ezen irással *Valerianus Caes.* más felöl egy füles edénynek formája e Tordán találatott.

8vo. Diocletianus Pénze egy felöl maga képe ilyen irással *Imp. C. Diocletianus — — —* más felöl egy fenn álló kép ilyen irással a mint rajta el lehet menni *Genio Populi Roman,* ez Hättzeg Vidékin szállás pataka nevű Faluban találatott.

9no. Egy igen régiséget mutató zöld rosdával bevont Pénz, egy felöll egy Laurusos ember fő ilyen felette valo irással *Philippus.* más felöl Ceres képe ilyen irással *Annona Aug:* alat S. C. ez is Zejkfalva mellett találatott.

10mo. három régi Pénz melyeken a képek és irások meg lehetösön láttzanak de a betük Görög formák és azt jártasabbak ki tanulhatnák ki Pénzei. ezek Hunyad Vármegyében a Kálani feredős helységben találatottak.

11mo. Nyoltz darabb sárga és veres réz régi Pénzek melyek a régiség miat esmeretlenek, ezek Várhelyen Hättzeg Vidékin a régi Zármizegethusa helyén találatottak.

12mo. Brasso Városának Garassa egy felöll a Város Tzimere, egy Korona egy fa tsutkon ilyen körül irással *Grossus Civitatis Brasso 1612.* más felöl a mint lehet látni egy Sas ilyen körül irással *Protector Noster Deus,* ez az alat veretett midőn Brasso el Partolt, 1613 dikban pedig az ország a Fejedelemmel meg kegyelmezvén a Nota alol absolváltattak, e Zaránd Vármegyében találatott.

13to. Rákotzinak 1704^{ben} vert Poltura Pénze és ugyan Rákotzinak 1705^{ben} vert Pénze pro Libertate.

14to. Egy Paszquillus Pénz mely veretett 1742^{dik} Esztendőben. egy felől azt lehet látni miként Maria Theresiat vetkeztetik és fosztyák minden köntösétül az irások ezek a kerületin *Die entblöste Königin von Ungarn* a feje felet Maria Theresiának *San[s] Regne.* alat 1742. más felől öltöztetik ilyen körül irással *Die Königin von Ungarn ziegt ein Beirsche Hose an* a feje felet *vous ave[z] perdu.*

Minek előtte az ajánlónak bővebb módja lehetne maga buzgo indulatját a köz boldogságra meg bizonyítani kéri a Nagy érdemű Társaságot méltóztassék ezen tsekély ajánlását jó neven venni Kolozsvár Kis Aszszony Havának 12^{dik} Napján 1791^{ben}.

Felső Szállás pataki Kenderesi Mihály.

Kívül: A' 3dik üléshez 5 Szám Régi Pénzek Kenderesi Mihály Ur Adománnya n. 22.

Későbbi írással: A' Magyar-nyelv-művelő társaságnak adott régi pénzek' lajtroma. Ex. Fasciculo 15. Sub N° 7°.

A 15 Fasc. 7.

*

Magyari Kósa István levele.

(Kívül.)

Nagy Mihály Patikarius

Ur(na)k

Rév Komáromban

Irta Nagy Magyari Kósa István Aranyoson.

Szerentsés jo Napot kívánok az Ur(na)k!

A mi olta azon Erdély Országi Doctor Urral nálam voltak az Urak, és meg tudván utazásának okát, az olta nem szünök jobban mindenekről curiosuscodni, és discursusból azon Urnak, ki tettett munkáknak, v. dolgoknak meg szerzésén fáradozni. Örültem, hogy szolgálhattam tsekély Collectioimnak Seriessevel, és ígéretem szerént, már egynehány Collectoroknak Seriesseik is Nálam vagynak, melyet ha szolgálhatnak, igen szeretném melyre való nézvé mivel az Ur jobban tudja a Correspondentiale Manipulatiot azon Társasághoz ne sajnálja az Ur tudtomra adni, v. tsak azon Doctor Urhoz is nagyon szeretném ha valamely részben is Segítő tagja lehetnék a Társaságnak, másoknak is volna kedvek a kiknek emlitem, alig várjuk a Generalis publicatiot ezen fel allando Társaság eránt, hogy valamib(en) Segítséggül lehetnének.

...Magamat tovább is ajánlv(a) maradok Az Ur(na)k

köteles kész Szolgája

M. K. I.

Aranyos 17-a Novemb(er) 1794.

Ocsovszki Pál levele Aranka Györgyhöz.

Bécsben.) 27-dik Martz. 798.

Méltóságos Ur.

Későtskénny felelhetek némelly különös akadályok miatt a' Méltóságos Ur igaz drága Kedves Leveleire; de a' Commissiókban el jární, tsak ugyan nem késtem. — Engel Ur a' Számára küldött Lajstrom eránt, ide zártt irásabann maga fogja magát ki fejezni: Duras Urral beszéltem egy két izben és assecuráltt hogy felelt maga a Mlgos Urnak. Sajnálom Szivemből ezt a jó Urat: a' Rhenus vidéki dolgok Ötet magát és Hozzávalóit igaz közéről érdeklik, a' mellyen igen érzékeny. — Abbé Eckel Ur tiszteli a' Migos Urat; igen szivessen vette a' tudósittást. Most még a' nagyobb Munkáján (Notitia Numorum veter) a' melly már 7 Tom. áll és még kettő jó hozzá, dolgozik: de még a' nyáron elé veszi a' Somlyai Kintseket is más némellyekkel egyetebenn és azonn alkalmatossággal talán nyomoz ki valamit a' mellynek majd a' Magyarbann is hasznát vehetni. A' Méltóságos Ur kérdéseit, hogy honnét lehet hogy Erdélybenn többnyire mind több egymásra következett Rom. Császárok pénzei találtatnak egygyütt, és hogy jöttek legyen Erdélybe Aurelianus utánn éltt Császárok pénzei, eleibe terjesztettek: de mind a' kettőre akkor kívánna tsak, azt mondá, valamit egyenessebben felelni a' midőnn majd ex professo reájok jó, és környül állásossan visgálni fogja. Tsak annyit mondott hogy az efféle Felírasakból a' históriára mindjárt Consequentiát huzni igen bajos, hanem ha

ez különössön és világossan okot nyújt reá, mivelhogy régi pénzeket találni, még pedig igen felesen, olyan Helyekenn a' mellyekre azok magokat sohase referálták sem nem referálhatták, hanem a' hová csak történetből, néha már a' későbbi időkben különbb különbb módon kerülhettek, p. o. mint mikor a' Rómaiaknak Asiai győzedelmeiket jelentő pénzeik Scotiának leg végsőbb szélén találtatnak. Azt gondolván, hogy a Somlyai Kintsek a' Nyelv Miv. Társaság Munkáibann leendő ki jelentésével addig várakozni kellene a' míg Eckel Ur a' maga Munkáját ki nem adja. Meg lehet hogy abban fognak lenni némelly világosítások a' mellyeknek jó leszenn hasznokat venni: a' le irattatások pedig bizonyossan jobb és tökéletesebb leszenn mint az eddig való, a' mint már hibát magam is vettem észre mind a lántz, mind p(edi)g ahoz a' lovakon szokott lenni boglárkhoz hasonló figuráju test le irattatásábann. E' felett reménylem hogy Eckel Urtól a' réz Mettszéket is, minekutánna ő a' maga Exemplárjait le fogja nyomtattatni, meg kaphatnók és azokat az Erdélyi Munkák mellé is használhatnók. — Addig talám egy Bévezetés is a Régiségek különössen a Numisták gyűjteményire, a' mellyről emlékezik a' Mlgos Ur és a' melly minden tekintetbenn igenn szükséges lenne, el készühetne. én magam nem értek hozzá, a' minthogy alkalmatosságom se vólt még eddig soha ezzel a' tudománnyal különösebben meg esmerkedni: hirtelenébenn mást sem tudnék még most nevezni a' kit meg lehetne eránta kérni, de gondoskodni bizonyossan fogok róla, és ha Magyart nem, talán idegent a' ki vagy Deákul vagy Németül fogna valamit tenni, talán kapunk. Fordítani könnyű lesz. Szebenbem tudom hogy Báró Bruckenthal Collectiója körül dolgozik effélébenn egy ha jól értettem Neumann nevezetü. Ezt talám maga is esméri a' Mlgos Ur, nem lehetné é ötet reá venni, avagy nem készített önként éppen ilyen Munkát?

Ocsowszky újabb leveléből részlet.

Az Erdélyi vagy is inkább Somlyói Kintsekről reménylett munkába a' fatum belé szólt és ennek ki adattatását, leg alább egy idővel, hátrább tette. Ama tudós és munkás Abbé Eckel Ur nints többé! — vagy öt nappal halála előtt vólt az még nála, de még akkor nem gondoltuk róla hogy olyan közel jár a' végéhez. Meg mutogatta a' rajzolatokat a' mellyek már a' rézbe mettszettetés végett készek vóltak, és munkájának is némi némü kezdete már papiroson vólt; hanem a' doctorok javallásából ferdőbe szándékozván valahová menni, vagy háromhónapig félre tette vólna a' munkát. Azonban hirtelen, guta ütés érvén, végét szakasztá mindennek. Helyébe bizonyosan Abbé Neumann (azzal confundáltam ugy emlékezem az egyik levelemben a' Szebeni Numismaticust, a' kit Neumannnak neveztem, de Neugeborennek kellett vólna mondanom) az újabb Numisták gondviselője fog jőni, a' kit személyesen ugyan nem esmérek még, de hasonlóképpen igen ditsértetik és a' ki csak ugyan azt a' munkát is hihetőképpen által fogja venni. Hogy annak idejében akár a' végtáblákat magokat akár csak elegendő nyomtatványokat ne kapjak abba semmi kétség sints. Már arról a' boldogult Abbé Eckel is assecurált, de egy subalternussa a' kivel azólta is szóllottam ez eránt és a' ki a' jövő Directornak is segítője lett, eszközlését is ígérte. Hanem ez már most mind valamivel, sőt talán jóval is, későbbetskén lészen. A' Bánffi familiánál maradott darabért nints miért fáradozni, mert itt mássai felesen vagynak. Ha Tiszt. Szathmári Pap Mihály Ur reá gondolná magát egy kis Tractatusnak magyarul való ki dolgozására az ugyan jó volna, mert az az édes beszédü Ur azt bizonyossan ugy írná hogy a' Szép Nem is mulatolna, mert az az édes beszédü Ur azt bizonyossan ugy írná hogy a' Pesti Bibliothecarius Schönwiesner Ur tságot találna benne: de tudni kell előre hogy a' Magyar Numismaticus, egy igen tudós Deák munkába most dolgozza éppen ki, Groff Széchényi pedig igen számos Pénzeinek a' Lajstromát réz mettszésekkel akarja ki adni abbécés részben majd annyi Subsidiumunk lessz, a' mennyi csak kell."

Részlet Aranka György gr. Teleki Sámuelhez írt leveléből.

En még Julius elején le mentem volt a' Gyogyi Feredőre Gr. özvegy Bethlen Lajosné ő Nsgát kísérvén, és ottvóltam szinte 3 hétig, kétszer napjába feredtem, ebéd közbe borral gyogyai vizet ittam. Es örömmel irhatom Exldnak hogy nékem aza' viz többet használt, mint gondoltam volna. Egészenn meg ujjitott, erősített. B. Naláczi Josef Urral találkozáván ott, és kérvén hogy azután ményekle hozzája Hátszegre. Naláczra. Oda is elmentem. Utombann meg néztem a' Kaláni Feredőt is, megis feredtem benne; azis olyan jo mint a' Gyogyi. Jövendőbe B. Naláczi Josef Uris akar Bábolnán egyet építtetni. Eppen aza' vize van ottis.

Ugyan a' Gyogyi Feredönn esmérkedtem meg Feld Marschal Lieut. Gener. Schlamm Urralis. Mutatta nekem a Hunyadi Adminisra(ti)o Fiscalisának Török Pálnak tudositását a' minap talált Kincsekről. Ezis volt egyik czélom az alföldre valo menetelbenn hogy ennek állapottyárol valamit érthessek vagy láthassak. B. Naláczi Josef Ur megtett velem minden barátságot a' mit tehetett, elhordozott a' nevezetesebb helyekenn, Boldogfalván, Osztón, Zármisbann, Demsusonn, és Pesténybenn. Utoljára elvitt a' Hunyadiak kösziklánn épült magoss és dicsőséges Várábais; Láttam a' Veres Márvány Oszlopokkal ékesített Palotátis alatt, mellyben most vasat mérnek, a' Vas Hámorokatis; de Török Pált a' Fiscalist, nem találtam ott, se a' aki a' dologról többet tudott volna. Hanem az ujj Administrator közölte velem, de csak olvasni, a' hat Bányászokkal lévő Hutmanna Tudositását a' Kis Oklodi Munczel nevű Hegynek Greditzia nevű völgyéből, a' hol most ők ásnak, dolgoznak, és kincset keresnek. Mást, minden féle embert el tiltván a' közelítéstől vagy keresgéléstől. Azt írja a' Hutmanna hogy minden arra mutat eddig, hogy az a' Kis Vár, mellynek omlásai, fundamentomai 's néhöl pinczéji még látszanak, egy olyan erősség volt, mellyben pénzt vertenek, mert némely ahoz a' Munkához tartozo eszközökétis találtanak; de még semmi kincsre nem akadtanak. Minden Tudositások fel mennek Erdélyből a' Bécsi Fels. Kamarához, azt tartom, és Exldnak leszen modja őket helybe megkapni. Azért nemis terhelem sokkal Exldat rolok.

Kétség kívül látott Exld azokból az Aranyokból; mert felvitték őket. Groff Eszterházi Exljánális láthat Exld egynehányat. Én nekem négyfélét volt látni szerencsém. Lysimakkét két félét egymással külömbözőket, egyet Koson mást Bosporos (körül irás) áthuzva felyül irással. A két Lysimakkat és Bosporost láttam Paszmosi grof Teleki Pál Urfinál; a' Kosont bővön láttam ahozképest, nekemis ilyen vagyon egy pár; B. Naláczi Josef és V Ispány Barcsai Laszlo Uris tartanak, a' mint nekem jelentették Exld számára. Az Hunyadi Administrator Urat kértem, hogyha ma vas réz régi usten-siléket kapnának, gyűjtesse egybe az Exld Bibliothekája Cabinettya számára. Az az Ur igen jo baráttya B. Naláczi Josef Urnak; a' derék B. Naláczi Josef Ur pedig igen nagy tisztelője Exldnek; és Exld, a' ki különbenis szokott B. Naláczi Josef Urnak irni, emlékeztesse ezekre. Mert most van ideje. De az Aranyok nagy üldöztetést szereznek. Már a' Militárénális ki van hirdetve, hogy a' kinél vagyon, büntetés alatt adja bé! Én ugyan-csak nem adnám bé örömet, husz husz forintónis nehéz most egyet kapni. Én 15 rfl. adtam egyért.

Nem jó Világunk kezd lenni! Henter Julist Gr. Lazár a' vallásért, Proc. Bartokot a' maga házába elfogák. Ha ezt Fels. Ferencz parancsolta volna az unio mellett, mind térdenn állva esedeznénk érettek; 's a' Fels. K. Gubernium mindeniket helybe hagyta v. talán parancsolta is.

Szegény Déva Várának le vonák a' Válláról a' fedelet is és oldalaiból ki vonák a' vasakat.

Déva Vára Erőssége Árnyéka, siránkozik Le dölve omlásain 'S a' Mult hideg kebelébe Haraggal bocsátkozik. A' békesség karjain Szolván Hora dühösségit 's Zejk János emberkedésit 's Ennek Cserfa koszorut Ajándékozván jobb kezével.

Szegény Fekete Generalis oda vagyon, az Exld Tisztelője; én pedig meg vagyok Excellentiádnak

igen alázatos Szolgája
MVásárhely. 30. Aug. 1803.

Aranka György.

*

Az Erdélyi Múzeum Egylet kéziratában.

R. R. köteg. Aranka, 1805 július 22-éről keltezett töredékes feljegyzései közt:
„3. Találkozás. Megyek a' sötétben hazafelé; egy Cancallista megszollit: Megyek lefelé, Sipos Uramnak nem parancsolé az Ur valamit. Hová megyen? Expeditioba Hát-szegre. Szerezhetnél nekem a talált Aranyokbol? Igenis. Az Atyámnak nem egy vagyon. Egy kivált nagy köztek, meg méretem. Igen jo lessz. Árrokonn felyül is megadom értek a' mi illő, és megköszönöm, 's a' Nevét ajánlani fogom. Mi a' Neve? Roska János, az Atyámé István, Macsezden lakik. Azonkívül balrol Udvarokban, vagy másutt Romai régi Irásokkal irt Köveket találna illő modonn igyekezzék megtudni, hogy egy Hazai Gyűjteménybe által engednéké? Vizsgálódjék mindenütt utánnok, és tudósítson rolok postán. Bizonyosan fogok tudósítást tenni mindezekről s eljárók benne.“

Dr. Jancsó Elemér.

Kisebb közlemények.

Római pénzleletek Miskolcon és Borsodmegyében.

Borsodmegyében a legutóbbi években a következő szórványosan talált római pénzek kerültek napfényre: *Ujdiósgyőrben* Ant. Pius kopott nagy bronz érme, *Miskolc melletti* (görömbölyi) *Tapolcán* id. Faustina denára (Pietas Aug), *Sajókeresztúr* községben Commodus denára (Fortunae manenti), *Szirmán* II. Claudius Gothicus és Nagy Constantinus kis bronzérmei, *Hejőkeresztúrtban* Vespasianus denára (SPQR), *Hejőbábán* Severina rézpénze (Concordia militum), *Gelejen* M. Aurelius denára (Concordia aug trp XVII), *Szendrőládon* Caracalla kis bronz és Ant. Pius nagybronz (Genio senatus), *Sajókörmök* községben Pulcheria aranya (Salus rei publicae, Victoria ülő alakjával) — *Miskolc környékéről* Aurelianus aranya (Victoria aug), *Miskolcon* a *Sajóhid* mellett Probus kisbronz érme (Victoria germ.), — *Miskolcon* a *Bocskay-utcán* M. Aurelius denára (Trp XXXIII Imp X Cos III PP), *Miskolcon* pár év előtt a Bessenyei-út és a Vásárhelyi-út közötti régi katonai gyakorlótéren, földmunkálatoknál egy szétesett kis agyagböggrében 115 darab (354 gr.) római ezüstdénárt találtak, melyek elkallódott darabjait sikerült a Borsod Miskolci Múzeumnak megszerezni. Volt e leletben: Vespasianus 2, Trajanus 8, Hadrianus 17, Aelius 1, Ant. Pius 20, id. Faustina 16, M. Aurelius 15, ifj. Faustina 9, Lucius Verus 4, Lucilla 1, Commodus 17, Crispina 3, Sept. Severus 2 ezüstdénára. Feltűnő, hogy a Vespasianus és Trajanus közti időből Titus, Domitianus és Nerva pénzei nem szerepelnek e leletben, holott innen kezdve meglehetősen teljes a császárok névsora. A két Vespasianus dénár a többihez képest erősen kopott, úgy látszik tehát ez a két darab sokáig lehetett forgalomban. Borsod megye területe a római hódítás alatt és után is különböző barbár törzsek (germán vandálok, gepidák) letelepülési helye volt s különösen a Sajó folyása mentén napfényre került a Krisztus születése utáni pénzekkel együtt fontos régészeti bizonyítékokat nyújtanak a Krisztus születése utáni századok településtörténetéhez. Jellemző, hogy idáig Borsodmegyében csak szórványosan és csak igen ritkán találtak római pénzeket, ez az első nagyszámú pénzt magában foglaló lelet. A felvidéki nagy Markomann-Kvád háborúk kora 180-nal lezárult, e leletben az utolsó dénár kora (Sept. Severus/Vict. Aug. Trp. Cos) 193-ra tehető, az elrejtés tehát nyilván később, talán a 214. év körüli időben történhetett, mikor a markomannok és vandálok harcai adhattak okot a pénzek elrejtésére.

Leszih Andor.

A régi Muhi város romjainál kiásott éremleletek.

A Borsod-Miskolci Múzeum 1938. év óta rendszeresen ásatja az 1241. évi tatárjárás idején elpusztult, de újraépült és csak a törökhódoltság alatt az 1630-as években elnéptelenedett és kihalt régi Muhi város romjait. Idáig feltárássra került a dombtetőn levő templom és környéke, házak, kemencék alapfalaival. A több ezer darabot kitevő igen becses XIII—XVII. századbéli régészeti és művelődéstörténeti leletanyag jelentős tanulmányanyagot fog szolgáltatni a magyar középkor művelődéstörténetéhez. A leletek korhatározásánál fontos szerep jutott a pénzeknek, melyek viszonylag elég

bőven kerültek elő s minden századot jól képviselnek. Nemcsak sírokban, de ház- és kemencealapfalakban, döngölt padlótalajon, téglák és kövek közti tapaszokból, vagy tárgyak mellett is voltak pénzek és így korhatározásra kiválóan alkalmasak. Ásatásaink alkalmával és már azelőtt is bizonytalan pontosságú lelőhelyről, legtöbbször felszíni leletként, az 1630-as évek utáni időből is kerültek elő pénzek, melyeket csak a teljesség kedvéért említek meg, bár megtörténhetett, hogy az elhagyott és leégett város földházainak földszíne alatti, meleget és védelmet adó helyiségeiben, a későbbi időkben is meghúzhatta magát egy-egy ember, vagy szegény család s a pénzek akkor kerültek a földbe. A pénzek jórésze egyébként erősen égett, éppenúgy, mint a tárgyak és a házfalmaradványok is, úgy látszik többszörös tűzvész pusztította a nád- és szalmás fedelű földházakat.

A pénzek jegyzéke: III. Béla (CNH. 98), IV. Béla (CNH 251), *szlapon* denár kettő, az egyik erősen összeégett, a másik jegye SR. — Róbert Károly: CNH. 15 (UR), 18 (MM?), RV jegyű 2 darab, AA jegyű és még egy égett), — 29. sz. (avers brakteátaszerű, csorba) jegye S—?, — 56. sz. Buda város verete, — Nagy Lajos pénzei: CNH. 72, de jóval kisebb, obulus szerű, 10 mm. (az éremrajz, a lilium is jóval kisebb, a király alakjának csak a jobb fele nyomódott rá a lapkára, felirata — ODOVICI, belsővonalkör, nincsen, így emiatt sem tekinthetjük a CNH. 24. sz. alatt közölt dénárral azonosnak, de különben még ennél is kisebb), — 89/A. 3 drb., — Zsigmond: CNH. 121, 129, 129, IV(?) veretű, Albert 135 sz. IE, I. Ulászló: 141 sz. RP felett rózsza, 143/A. égett, 149/C. NA, H. János: 156 sz. NC?, 165 BI, — V. Ulászló: CNH. 170 sz. aranyforintjának rézverete három darabra törve, égett, — 182 C-lilium, 185 CE, — 194/A. 2 drb. az egyik KP veret, — H. Mátyás: CNH 215 BS, — 217, 235/A. B. és címerpajzs, — 219 BS?, 222. 4 drb. kettő RE 232/4?, — 242, — II. Ulászló: CNH 276 K-E felett S, — 278/A. KG. — II. Lajos: 306 sz. 1521 KP. — 308 sz. 1522 LK, — és egy kopott 1528, — Ferdinánd 1529 C-lilium, 1531 SA, — 1537. 1538, 39, 43, 45, 53, 57, mind KB. Rudolf; 1574, 83, 84, 93 KB, — III. Ferdinánd: 1639 KB. — I. Lipót dénár 1690, poltura 1701, — Bécsi fillér (előlapja Luschin 141), Ausztria I. Ferdinánd egy lapú verete és Miksa 3 kr. 1570, — Cseh: prágai garas I. Luxemburgi János (1310—46) 2 drb. I. Lipót 3 kr. 1705, — Nyugatporoszországi I. Zsigmond garas 1533. évből, lengyel pénzek I. Zsigmond garasa, 1508, 1528, III. Zsigmond 3 kr. 1592, 1624, János Kázmér kis rézpénze, Svédország, Gusztáv Adolf 3 kr. 1634. — A régi Múhi város területéről valók, de szórványos leletek ezek: Imre CNH. 132, Róbert Károly CNH 59 Buda város verete, Nagy Lajos CNH. 98 szintén budai veret. Előkerült még egy XVI. századbéli, keleti feliratú ezüstpénz is. Leszih Andor.

II. Rákóczi Ferenc kiadatlan négypolturás rézpénze.

Ha II. Rákóczi Ferenc pénzverését tanulmányozzuk, azt látjuk, hogy a rendes és gyakran előforduló XX, X és I polturás mellett egy ritkán előforduló IV polturás is szerepel, amely már régen felkeltette az ezirányban kutatók figyelmét.

Ezen elég ritkának mondható pénzt már többen ismertették és mindig megemlítik, ha a Rákóczi pénzeit sorolják fel, azonban mindig csak mint ritkaságot és mindig a devalvációval hozzák kapcsolatba.

Legelőször az Egger „Wiener Numismatische Monatshefte“ 1865. évi I. évf. 78 oldalán egy a Dr. M. által írott cikkben „Unedirte Vierpolturenstück“ cím alatt lett ismertetve, ahol a poltura elő- és hátlapjának a rajzát is közli és fejtegeti a négypolturás történetét a „disagióval“ kapcsolatban.

Azóta is többen foglalkoztak vele, így a Num. Közl. VI. évf. 88. oldalán Rhode Tivadar által írt és dr. Zimmermann Lajos átdolgozásában megjelent „Rákóczi pénzverése“ című cikkben, mint galvanoplasztikai másolatot ismerik három példányban. A Num. Közl. VII. évf.-ban Budai Antal ismét megemlíti a négypolturást, mint egyetlen példányt, amely 1865-ben Bécsben, Egger gyűjteményében volt. — Dr. Huszár Lajos is az 1934. évben megjelent Rákóczi emlékkönyvben (a 397. és köv. old.-on) bőven, alapos tudással és felkészültséggel ismerteti a IV polturás történetét és közli rajzát.

Később a Rákóczi kor egyik legelkesebb kutatója, Esze Tamás a Num. Közl. XL. évf.-ban, a „Kassai pénzverőház“ c. cikkében hosszasan foglalkozik a IV polturással, ahol ő is a devalvációval hozza kapcsolatba. Az „Érem“ 1922. évf. 1—2. sz.-ban Bakonyi szintén megemlíti a IV polturást, mint nagy ritkaságot.

Leírását biztosan ismerik olvasóink, mert ez majdnem minden ismertetésben előfordul, ami a következő:

Av. MONETA — NOVA. 1706 magyar címer zárt koronával, alatta a díszítések között — C — (Kassa).

Rv. PATRONA — HUNGARIAE félholdon ülő Szűz Mária, balján a koronás gyermek Jézus, jobbában kormánypálca, alatta díszítések között — IV —.

Ennyit az eddig ismert IV polturásról.

Tavasszal Rozsnyón járván, felkerestem nyirei Tichy Kálmán múzeumi igazgató urat s a múzeumban az ő szíves előzőkenysége folytán reábukkantam az alábbi, eddig nem ismert, teljesen új változatú Rákóczi 4-es polturára! Azért írom arab 4-es számmal, mert ezen nem római, hanem arab 4-es van! melynek rajzát és leírását itt alább adom:

Av. Magyar címer nyílt koronával, kétoldalt: 17—07 a címerpaizs alatt jobbról és balról egy-egy csillag és barokk díszítés között 4-es szám.

Rv. PATRONA * * HUNGARIAE, Félholdon ülő Szűz-Mária, balján a koronás gyermek Jézus, jobbában kormánypálca. —

Bronz. 27 mm. Az érem időközben a N. M. Éremtárába került.

Itt egy egészen új típussal állunk szemben. — Először is a római IV értékjelző számot az arab 4-es szám váltja fel. — Az előlapon a nyílt koronás ország-címer sokkal kisebb, mint a másikon és a X-es Libertások előlapjához hasonló, az év-címer 17—07 a címer két oldalán foglal helyet, alatta két csillaggal és a 4-es számmal, amelynek a jobb- és baloldalán van a díszítés, nem pedig, mint a másikon, alul és felül. — Hiányzik róla a MONETA NOVA körírás is. — A hátlapon az előbbihez hasonlóan Szűz-Mária, balján a gyermek Jézussal, jobbában kormánypálca van az érem egész mezejét kitöltve, PATRONA * * HUNGARIAE körirattal, míg az előbbin az értékjelző római IV-es szám a Szűz-Mária alatt van. — Tehát ez határozottan más típus, mint az eddig ismert negypolturás. — Hogy nem későbbi utánzatról, vagy fictióról van szó, bizonyítja az, hogy teljesen hasonló technikával vették a Rákóczi akkori pénzeivel megegyezően és az anyaga is ugyanaz, mint a XX-as és X-es Libertásoké.

Ez az újabb felfedezés is alátámasztja azt a körülményt, hogy próbaveretről van szó, amelyeket a bélyegmetsző mesterek valószínűleg kiválasztás céljára készítek és nagyon kevés példányszámban vertek ki, ez okozta a kétféle veret előfordulásának ritkaságát is.

A római számjegyű IV-es veret 1706-os évszámmal van verve, ez pedig 1707-es évszámmal, már mostan az a kérdés, miért verték ezt arab értékjelző számmal, holott a rendes XX és X polturásokat mind római számmal verték. — Szerény meggyőződése és feltevésem szerint ezt azért csinálták, hogy az esetleges devalvációnál az átváltás lebonnyolításánál, bizonyos megkülönböztetés legyen a régebbi veretektől.

Erdekes, hogy éppen Rozsnyón bukkantam rá, ahol a devalváció munkálatai már ekkor folytak. (1706. dec. 20.)

Már előzőleg az 1706. évi miskolci gyűlés folyamán (febr. 6. és 7-én) tárgyalt Rákóczi a rendekkel, a szenátussal és a közgazdasági tanáccsal az „értékében csökkenni kezdő rézpénz további veretése kérdésében s voltak némelyek, akik már a kényszerforgalmú rézpénznek fenntarthatásában nem bíztak és intézkedéseket tettek, melyek alkalmasak voltak a „kongó“-nak csúfolt Libertás rézpénz forgalmát ideig-óráig fenntartani. — Így, hogy a rézpénzhamisításnak eleje vették, elhatározták, hogy azokra a boldogságos Szűz-Mária parányi kis képe veressék”.¹

¹ Szendrey: Miskolc története: II. 328—329. old.

A tényleges devalvációt azután az 1707 júniusi ónodi országgyűlés mon-
dotta ki.

Ugylehet tehát, hogy a kétféle típus is éppen a devalváció előzetes megtár-
gyalásának s azután az azt kimondó ónodi országgyűlés idejének évszámát magán vi-
selő IV, illetve 4 polturás pénzek próbaképen való kiveretése beleillik a devalváció
végrehajtásának és a pénz átcserelésének előmunkálataiba s talán azt a célt szolgálták,
hogy ezekből válasszák ki a megfelelőbbet, mellyel azután a devalvációt, illetve az át-
cserelést lebonyolították volna, amire azonban nem került sor és csak az átbélyegzés-
nél maradtak.

Mindenesetre érdekes, hogy ennyi idő múlva bukkant fel a nemzeti szabad-
ságért küzdő kurucok eme beszédes kis emléke és az illetékesek feladata lesz ennek
további kutatása. — Végeredményben örömmel adok kifejezést, hogy ennyivel is
hozzájárultam a hősileg küzdő és romantikus kuruc kor emlékeinek gyarapításához.

Éles Géza

II. Rákóczi Ferenc ólompénze.

A kassai pénzverőház II. Rákóczi Ferenc korabeli történetéről írt dolgozatunk-
ban említést tettünk a fejedelem ólompénzeiről.¹ A dolgozat készítésekor erre vonat-
kozólag csupán egy forrás állt rendelkezésünkre: Kálnási János 1707 június 13-án kelt
jelentése, s Rákóczinak e jelentésre adott válasza, melyekből csupán annyi derült ki,
hogy a mecenzéffi munkások a fizetésükre rendelt ólompénzt elfogadni nem akarják,
készek inkább várakozni, csak ezüstpénzt vihessenek haza.

A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában is van egy 10 polturás ón leve-
rete, másutt is előfordulnak a fejedelem ólomból, ill. ónból vert pénzei. Arra kellett
gondolnunk tehát, hogy ezekről az ólom libertásokról van szó az említett levelekben,
s mivel Mecenzéff Kassához van közel, ezek a kassai pénzverőházban készültek bizo-
nyára nem nagy mennyiségben.

Az újabban előkerült adatok megdöntötték ezt a feltevést és teljes világossá-
got derítettek Rákóczi ólompénzeinek homályos és kideríthetetlennek látszó kérdésére.

Ez ólompénzek a munkácsi vár erősítési munkálatain dolgozó mecenzéffi mun-
kások számára rendelt szükségpénzek voltak. A munkácsi váron két munkáscsoport
dolgozott egyidőben, a Máramaros vármegye által kirendelt kétkézi munkások és a
mecenzéffi szakmunkások. Az előbbieknél rézpénzfizetés járt, az utóbbiaknak Rákóczi
megígérte, hogy felerészben ezüstpénzfizetést kapnak. A rézpénz ekkorára már telje-
sen elértéktelenedett, ezért a máramarosiaknak a fejedelem bérüknek megfelelő áru
búzáat rendelt adatni, ezüstpénzt a mecenzéffieknek sem adatott, „hogy a többi is azt
ne praetendálhassa“, hanem ezüstpénzre szóló utalvány gyanánt ólompénzt veretett
számukra, melyet munkájuk bevégeztével Munkácsról való távozásuk után a fejedelmi
kincstár ezüstpénzre fog átváltani. Addig is élelmiszer vásárlásra használhatják fel a
munkácsi uradalomban a fejedelem által meghatározott módon. Az ólompénz beveze-
tése az ezüstpénzzel való takarékoskodás érdekében is kívánatos volt: ha egyrészét a
munkások az uradalomban elvásárolják — pedig kénytelenek élelmet vásárolni —
akkor tulajdonképpen ezüstpénz járandóságuknak csak egy részét kell a kincstárnak
ezüstben kifizetni, a másik részét ők is élelmiszerben kapják meg, mint a máramarosiak.

Erre vonatkozó rendeletét Rákóczi 1707 május 16-án adta ki Krucsai Márton
prefektusnak a szerencsi táborban. Mivel a Rákóczi-kor pénztörténetének egy érdekes
és teljesen ismeretlen részletéről szól, érdemes szövszerűen közölnünk is a szövegében is közölnünk:

„Szerencsen való létében szóval ugysis bővebben declarálván Kegyelmednek,
mi móddal kellessék dispositiókat tenni a' munkácsy munkának végben vitelében,
akartuk újonan most is reiterálnunk, hogy mivel a' munkásoknak egy része a' med-
czenzéfý lakosokbul áll, a' más része pedig a' máramarosiakbul, kiket ugyan azon
nemes vármegye rendelt és fog tovább is praestáltatni, tartasson olly rendet mind a'
két rendbeliek iránt Kegyelmed, hogy a' munkának bizonyos vóltára nézve öl számra
legyen az alku, az honnan fog következni, hogy sem egy sem más részrül csalattatás
nem lészen; mindazonáltal mivel ezeknek fizetések különböztetik, szükséges az mára-
marossy munkásokkal olly móddal végeztetni, hogy mivel azok lakosok (az mint in-

¹ N. K. XL. (1941.) 6—7.

formáltatunk) többnyire úgy is csak kézi munkájok által keresik kenyerüket és azon okra nézve neheztelni is fogják munkálkodásokat az nyári napokon, inkább fizetésekben annyi gabona adassék számokra, a' melly a' pénzbeli bérrel confrontáltatván, megkívántatik nékiek. Mivel pedig a' mecenzenzéfiekhez már annak előtte is igértük oly kegyelmességünket, hogy munkájoknak jutalmát fejir pénzül fogjuk fele részül ki fizettetni, arrul most is assecurálhattya őket Kegyelmed, mindazáltal, hogy a' több is azt ne praetendálhassa, oly modalitást találtunk fel a' dologban, hogy most mindgyárt ne adassuk a' fejir pinzt a' kezekhez, hanem egy oly jelt osztassunk ki nekik fele részrül, hogy a' munkának végén minden fogyasztás nélkül fejir monétájul tölök fel válthassuk és noha ez iránt parancsoltunk vala nagy bányai inspector Ajtay Mihály hívünknek, mindazonáltal mivel Kegyelmednek szóval bővebben declaráltattuk, adgya elméjére Kegyelmed, hogy a' példa meczővel mecztetessen egy szusták avagy két garasnyi formát, a' mellynek egy részén egy vár légyen és körül rajta illy incriptio: Munkácsy munkásokért avagy csak Munkács, a' másik része pedig pusztán és simán maradgyon, a' melly is siecséggel el készülvén, veretessen ólomra Kegyelmed annyit, hogy leg aláb két ezer tallérig való legyen, a' kinek osztásában oly módot tartasson Kegyelmed, hogy azon ólom monétát egészen kezéhez adván Kálnásy János hívünknek, és az meczzet formát magához vévén, minden héten az alku szerint felében veres réz pénzül, felében pedig olyan monétájul fizettesse ki a' megh nevezett meczzenzéfieket, a' akiknek meg mondassa Kegyelmed, hogy mivel viszont ők is magok táplálására a' mi tiszteinktül tartoznak minden élést bé venni, valamikor mire lesz szükségünk, azon ólom monétával fizessenek tiszteinknek a' naturálékért, a' melyet ők is viszont bé vévén és említett Kálnásy hívünknek erga quietantiam hetenkint bé adván, minden fogyasztás és difficultás nélkül administráltyák számokra a' meg kívántató élést, az honnan következik végre, hogy ujjonnan kiadván hetenként a' fizető mester azon monétát a' munkának fele bérében, midőn immár el végeztetik a' munka, az egész azon jó pénz kezeknél fogh maradni a' meczzenzéfieknek és mi fejir pénzül fel váltattyuk tölök, kirül assecurálhattya is őket Kegyelmed. Mind ezekrül pedig szóval bővebben informállya Kegyelmed mind Ajtay Mihály inspector, mind pedig Kálnásy János hiveinket."

Ez a rendelet azért is igen érdekes, mert az ólom szükségpénz leírását is tartalmazza. E leírásból megállapíthatjuk, hogy egyetlen példánya sem ismeretes eddig. Kérdés marad azonban, hogy végrehajtották-e a rendeletet s az nem csupán egy pénzverési terv emlékét őrzi?

Erre is tudunk felelni. Rákóczi 1707 június 12-én ezt írja Krucsainak az ónodi táborról:

„Az occurentiákrul való tudóssitássát vettük Kegyelmednek. Jól esett, hogy az ólom pénznek folytatását bé hozta Kegyelmed, mind azon által, ha csak naturáléknak administratiója nélkül félben köllenék maradni a munkának, mindenn naturáléknak jöszágunkban találtatnak és mennyi számuk legyenek azok s adminisztrálhatni e azokat mester embereknek, el várván az iránt Kegyelmed információját, nem különben accludált naturáléknak limitatiója véget való maga opinióját is, ha tudni illik helyben maradhat e, teszünk dispositiót irántok.”²

Kálnássy János Rákóczihoz intézett 1707 június 13-i levele is bizonyítja, hogy az ólompénzek elkészültek:

„Az ön pénzt nem akarják el venni a meczenzéfiek, inkább várakozni akarnak csak azért, hogy haza vihessék a fejtér pénzt.”

A terv megvalósulását tehát a mecenzéffiek ellenállása megghiúsította. A fejedelem sem erőltette tovább az ólompénzzel való bérfizetést, 1707 június 18-án arra utasítja Kálnásit, hogy a makacskodó munkások bérét pecsételt rézpénzzel fizesse ki:

„Vettük Kegyelmed levelét, hogj a metzenzéfiek magok munkájoknak meghjutalmaztatása véget el rendeit. s jövendőben fejjér pénzüil be váltandó ólom pénzüil acceptálni nem akarják, megh értettük. Kegyelmed annak okáért semmit a' munkának continuáltatásában obstálni megh nem engedvén, ha az első modalist observálni nem akarják, fizessen nékiek réz pénzt, a' melly már ujjonan az Nemes Confoederált Státusoktól acceptáltatott és cursusában continuáltatott.”⁴³

² Mindkettő: O. L. Személyek szerinti iratok, Rákóczi rendeletei Krucsai Mártonnak.

³ O. L. Missiles. Rákóczi válasza Kálnási levelének hátlapján van.

Talán előkerül egyszer valahonnan egy ilyen ólom szükségpénz, ha egyáltalában maradt fenn példánya. S az is lehet, hogy valamelyik vidéki közgyűjteményben, vagy valakinek magángyűjteményében lappang is egy példány, de tulajdonosa nem ismerte fel értékét, s nem tudta, hová sorozza.

Esze Tamás

Temesvár visszavételére készült érme metszet-mintaképe.

A török ellen indított felszabadító hadjárat győzelmes eseményeinek emlékére rendkívül nagyszámú emlékérem őrzi. Ezek közül egy összefüggő csoportot, nevezetesen a Savoyai Jenő nevéhez kapcsolódó darabokat együttesen ismertettük a Corvina folyóirat 1937. évi kötetében.¹ Ebben a sorozatban helyet foglal többek között egy Temesvár visszavételére készült érme is három változatban. A változatokat úgy kell érteni, hogy a temesvári erőd alaprajzát ábrázoló hátlapi éremkép mindhárom emlékérmén azonos, viszont az előlapok más-más éremművészek művei. A török uralom alatt volt magyar terület legnagyobb része már a XVII. sz. végén felszabadult, de Temes

megye Temesvárral együtt még a karlócai béke után (1699) is a félhold uralma alatt maradt. Ez a béke 17 évre jelentett nyugalmi állapotot, 1617-ben azonban a gyengülő Velence ellen indított háborút a soha nem nyugvó török és így a bécsi császári udvar, mely Velencével véd- és dacsövetségben állott, kénytelen volt szintén fegyverhez nyulni. A fővezér, mint a hadjárat korábbi folyamán, most is Savoyai Jenő herceg

¹ L. Huszár, Medaglie commemorative delle campagne di Eugenio di Savoia contro il Turco. Corvina, 1937. Ugy az érmeiket, mint a hátlapi éremképhez analóg metszetet itt már közöltük, de a Corvinának ez a füzet, mely egyben a régi folyam utolsó kötete volt, igen korlátozott példányszámban jelent meg és oly kevésbé hozzáférhető, hogy célszerűnek látszott ezt a kiragadott részkissé bővebben tárgyalva, Közlönyünkben is közzétenni.

lett, aki 1716. aug. 5-én Pétervárad mellett Pálffy János gróffal együtt fényes győzelmet aratott a török sereg felett. Majd ezután Temesvár ellen vonult és okt. 12-én a vár megadta magát. Ez utóbbi nagy győzelem emlékét egy sorozat emlékérem őrzi 12 főtípusban és ezek számos változataiban.² E sorozatba tartozik az említett három emlékérem is, melyek leírása a következő:

1. E) IMP: CAES: CAROL. VI. — D: G: GE: HI: HU: B: REX. AR: AUS:
Mellkép jobbra, alatta W
H) ARMIS CONSTANTIA ET FORTITVDINE CAESARIS AB EVGENIO (= 1716.)
Vár alaprajza, szelvényben TEMESWARIA TVR=CIS EREPTA 12 OCT.
Budapest MTM ezüst és ón. 43.5 mm, Num. Közl. XXXII—XXXIII. 73. 1. 29.
Berkeszi 4. sz.
2. E) CAROL9 VI. D. G. ROM. IMP. S. A. GERM. HISP. HVNG. ET. BOH. REX
Mellkép jobbra, válszelvényen MB
H) Ugyanaz, mint előbb.
Budapest MTM. ezüst és ón, 43 mm. Berkeszi 5. sz.
3. E) CAROLVS VI. D. G. — ROM. IMP. SEMP. AVG.
Mellkép jobbra, válszelvényen MB
H) Ugyanaz, mint előbb.
Budapest MTM. bronz, 43 mm. Berkeszi 6. sz.

Tehát a három előlapi változat közül egyik W, a másik kettő MB jelzést visel. A W szignatura alatt, amint azt Rudnay Gyula meggyőzően kimutatta,³ Waron Dániel bécsi éremművész neve rejtőzik. Az MB közismert monogram és Martin Brunner nürnbergi éremvész névjelzése. A felszabadító hadjáratra vonatkozó emlékérmek tudvalevőleg főként Bécsben és a különböző nürnbergi, augsburgi stb. éremverő intézetekben készültek és úgy az elő-, valamint a hátlapi éremképek a legtarkább párosításokban fordulnak elő. Itt is ilyen esettel állunk szemben, amennyiben a temesvári vonatkozású hátlappal párosított előlapok más hátlapokkal is előfordulnak. Minket azonban ezúttal a hátlap érdekel. Ez a hátlapi éremkép ugyanis, mely a temesvári erőd térképszerű ábrázolását mutatja, kimutathatólag egy közel egykorú metszetábrázolás után készült. A vonatkozó metszetet a Magyar Történeti Arcképcsarnok gyűjteményében találtuk meg⁴ és a legkisebb részletekig azonos ábrázolást mutat, mint az érmünk hátlapja. A metszet szintén a temesvári győzelmes csata alkalmából készült, mint a felirat mondja „Plan der kayser. Attaque vor Temessvar angefangen de 7 bris Anno 1716“. A metszetről csak a középső rész van az éremképre átvive, amelyik közvetlenül az alaprajz képét nyújtja. A metszet jelezve nincsen és így készítése helyére sem tudunk következtetni. Az analógia maga azonban rendkívül érdekes, mert csattanó bizonyítékot nyújt a visszafoglalási érmek és metszetek közötti szoros összefüggésre és hitünk szerint gondos utánjárás mellett hasonló összefüggés még több más éremnél is kimutatható lenne. E hátlapi éremkép semmi mesterjelzést nem visel és így igen nehéz a készítőre utalni. A török elleni hadjárat eseményeinek emlékét őrző érmek, ha különböző műhelyekből, illetve éremvész intézetekből kerültek is ki, stílusban annyira egységesek, hogy ezen az alapon nem lehet osztályozni őket. Kizárólag csak a szerencsére elég gyakran alkalmazott mesterjegy szolgál útmutatásul. Némi nyom azért itt is van, mert a hátlapi éremkép eredeti verőtöve a bécsi pénzverő verőtő-gyűjteményében található meg.⁵ A katalógusban, a leírás után, az a megjegyzés olvasható: „Stempelschneiderzeichen W.“ Nem mondja azonban, hogy hol látható ez a jegy, talán magán a verőtövön? Mindenesetre a katalógus szerzője ebből Christian Wermuth augsburgi éremművészre gondol, de szerintünk sokkal valószínűbb Warou Dániel személye, annál inkább, mert a verőtő éppen a bécsi pénzverő gyűjteményében maradt fenn. A kérdésnek ez a része még további kutatásra szorul, a hátlapi éremkép és a redukált nagyságban közölt metszet összefüggése viszont kétségtelen.

Huszár Lajos.

² Berkeszi István, Temesvár emlékérmek és szükségpénzjegyei, Temesvár, 1908. Különl. a Tört. és Régészeti Ertesítő, Temesvár, XXIV. évf.-ból.

³ Rudnay Gyula, Waron Dániel. Num. Közl. XXXI—XXXII. 61. 1.

⁴ Lelt. sz. T. 896. Mérete: 16.7—31 cm. Vayer Lajos dr. szíves közreműködése segítségével.

⁵ Katalóg der Münzen- und Medaillen-Stempelsammlung des k. k. Hauptmünzamt in Wien. I 196. I. 843. sz.

Iskolai signum 1832. évből.

Pár évvel ezelőtt Miskolcon, a Baross-utca 16. számú ház kertjében végzett földmunkálatoknál egy sárgarézből készült kerek, 52 mm átmérőjű fémlapot találtak. Első oldalán bevésített írott betűkkel három sorban: SIGNUM/ NOVITORUM/ P. F. Hátlapján szintén 3 sorban: CLASSIS/ GRAMATICAE/ 1832. Mindkét oldalán körül egy-szerű bevágott vonalszegély van. — Sem a feliratról, sem az 1832-ben már meglevő

miskolci iskolák, gimnáziumok történetéből nem lehet megtudni, hogy melyik tanintézetben használták ezt a signumot. Lehet az is, hogy nem is Miskolcon volt használatban, csak idehozva kerülhetett itt a földre. Negyven-ötven évvel ezelőtt sem emlegették az akkor már régen végzetek, hogy diákkorukban ilyen signumokat kaptak, illetve adtak volna Miskolcon. A signumot a Borsod-Miskolci Múzeum őrzi. L. A.

Adatok a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlései érmeinek történetéhez.

1. Pécs, 1845. A város az érem mintázásáért és a példányok kiveretéséért 816 frt 40 krt fizetett a művészeknek. Összesen 500 darab bronz- és 25 darab ezüstpéldány készült; az előbbieket kiveretési költsége darabonként 50 krt, az utóbbiaké 6 frtot tett ki. A bronzpéldányok egy részét galván úton beezüstölték, illetve bearanyozták. Az emlékérem mindegyik példányához kísérő leírást adtak, melyet „négy koncz természetzöldsínű papíron Petrozsényi Trattner és Károlyi könyvnyomtató intézete, Pesten (Urak utcája 453. sz.) négy ezüstforintért készített el“. Ezen kísérő leírás eredeti példánya nem került szemem elé; szó szerinti szövege a vándorgyűlés munkálatai szerint a következő volt: „Az emlékpénz leírása. Előlap körirata: SZ. KIR. PÉCS VÁROSA A KEBELÉBEN 1845 AUG. 11. EGYBEGYÜLT MAGYAR ORVOSOK ÉS TERMÉSZETVIZSGÁLÓKNAK. Képverete: A természetet ábrázoló Cybele anyaistennő, kőfalkoronával ékesített fővel, nyugalmasan lépdelő oroszlánon, mint hatalmas erőn félszak ülve az anyagi birodalmat éltető nap és hold között, jobbáiban dárda, baljában dob. zajosan tartatni szokot tiszteletének jeléül; az oroszlán talapján I. D. Boehm F. Aláírata: KERESVE LEL. Hátlapi képverete: A mostani pécsi egyház a következő aláírással: SZÉKESEGYHÁZ. Pécsnek, mely a rómaiak alatt Sopiana néven hívaték, e remek épületét római védvorból talán Sz. István (1000—1038) első királyunk változtatta egyházzá, mellyen folytatólag Péter király is épített. Lehet azonban, hogy ezen átváltozás mindjárt Nagy Károly császár ideje alatt történt. Salamon királyunk az egyházban tölté a kibékült I. Béla fiaival, Gejza és László vezérekkel az 1065. husvéti ünnepeket. Vannak, kik ez ünnepélyt, mivel Salamon akkori szokás szerint, koronás fővel és királyi diszöltözetben jelent meg az isteni szolgálaton, harmadik koronázásának tartják. Az egyház födele ez ünnepély utáni éjszakán és 1345. ujra elégett. 1526-ban a török felgyújtá a várost. de az egyház csak 1543-ban került birtokába a vár elfoglalásával és azt másfél századig majd raktárnak, majd iskolának (medresse. Lásd Hammer-Purgstall értekezését a Tudománytár sept. füz.

1844) használta. 1686-ban boltozat alá vették; utolsó disztésén, mely közel 30 évig tartott, pécsi mesterek dolgoztak.

2. Kassa—Eperjes, 1846. 500 db bronz- és 30 db ezüstérmét rendeltek (levéltári adat, Molnár Béla dr. közlése). Gohl szerint (Magyar Orvosok Emlékérmei) csak 6 ezüst pld. veretett.

3. Sopron, 1847. A bécsi pénzverőben 600 db bronz- és 6 db ezüstérmét verettek, a bronzérmek dbja 50 pengőkrájcárba, a 2 latos ezüstérmeké 4 pengőforintba, a bélyegzők 200 pengőforintba kerültek, úgyhogy a város összesen 724 pengőforintot fizetett ki (Sopronvárosi tanácsjegyzőkönyvek 1747. évi 2640. és 3650. számú pontjai; vitéz dr. Házi Jenő főlevéltáros közlése).

4. Marosvásárhely, 1864. A nem jelzett érem szerzője Radnitzky Károly bécsi éremvész (Stempelsammlung 6181/82. sz. Csak a hátlapi verető van meg. Huszár Lajos a M. T. M. Éremtára örökének közlése).

5. Fiume, 1869. Az érem szárazföld felé fordult, toronyszáslós, ritka változatának, melyből eddig csak bronzpáldányokat ismertünk, egy ezüstpáldánya vált ismeretessé (a Pázmány Péter tud. egyetem orvostud. könyvtárának gyűjteménye).

6. Győr, 1877. 600 db bronzérem (à 90 kr) és 15 db ezüstérem (à 6 frt) készült; az éremvésznek (Seidan) 250 frtot fizettek ki. Az összes költség tehát 880 frtra rúgott (Sefcsik Ferenc városi főlevéltáros adata).

7. Nagyszeben, 1914. A gyűlést a háború kitörése miatt nem tartották meg. A vándorgyűlések alapítójának emlékére vert Bene-Bugát jutalomérem azonban ennek a városnak nevét és az 1914-es évszámot viseli. (leírását lásd Huszár-Procopius, Medaillen und Plakettenkunst in Ungarn 6365. sz.). Az ifj. Vastagh György vésője alól kikerült éremből, tudomásom szerint, 2 aranypáldány került eddig kiosztásra. Egy-egy bronzpáldánya a M. T. M. Éremtárában és a Pázmány Péter tud. egyetem orvostud. könyvtárában.

8. A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlései érem-sorozatának, mely hazai éremművészetünkben egészen egyedülálló és külföldi viszonylatban is párját ritkítja, az 1886. évben vége szakadt, hogy művészetlen jelvényeknek adjon helyet. Ennek magyarázatát megírtam Chyzer Kornélnek a Vándorgyűlések történetét 1840-től 1890-ig tárgyaló munkájának 40. lapján Itt ugyanis a következők olvashatók: „Ezen gyűlés volt az első, melynek emlékére Besztercebánya városa rendkívüli lelkesedésében emlékérmét is veretett, mely *sallangot* (általam kiemelve) későbbi gyűléseink alkalmával elmaradhatatlannak képzelték s még legújabb időkig sem vetették le. Pedig mennyivel hasznosabb emléke lett volna az érem költségén elősegített egészségügyi vagy természettudományi munka. De hiába! Sok idő kell még ahhoz, míg fajunk egész gyakorlatilag fog gondolkozni és cselekedni.” Könnyen érthető tehát, hogy a vendéglátó városok, a Vándorgyűlés elnökének ezen hivatalos nyilatkozata után már nem terhelték meg pénztárukat ilyen *sallangok* elkészítésének költségével, hanem megelégedtek azzal, hogy kedves vendégeiket olcsó jelvényekkel ajándékozzák meg. Hogy a jeles Chyzer ezen nyilatkozatában, mellyel a további emlékérmek verésének útját vágta, mennyire tévedett, azt nem kell bővebben ehelyen magyaráznom. Csak röviden utalni akarok arra, hogy míg az érmek már több mint egy évszázada hirdetik hazánk kultúráját, városainkat és fürdőhelyeinket pedig messze a haza határain túl is ismertté tették, addig azok a munkák, melyek az érmek megtakarított költségeivel jutalmaztattak, a feledés homályába merülve pihennek szakkönyvtáraink polcain! A 20-as években kísérletet tettem arra, hogy a megszakadt érem-sorozatot újra felélesszem. A Vándorgyűlések akkori vezetőjének előadtam, hogy mennyire fontos volna propaganda-, kultúrtörténeti- és művészetpártolási szempontból a megszakadt fonalat újra felvenni. Eme javaslatom azonban sajnálatosképen nem talált megértésre.

9. A kolozsvári, rimaszombati, máramarosszigeti és szombathelyi vándorgyűlési érmekekre vonatkozólag az illető városok levéltáraiban közelebbi adatok nem találhatók.

10. Kiegészítésképen közlöm az általam ismert vándorgyűlési jelvények névsorát: Nagyvárad 1890, Szabadka 1899, Bártfa 1901, Kolozsvár 1903, Szeged 1905, Pozsony 1907, Miskolc 1910, Veszprém 1912, Pécs 1927, Sopron 1929.

Faludi Géza dr.

Mennyiért vette meg I. Lipót Draskovich Miklós éremgyűjteményét?

A XVII. század legkiválóbb és legképzettebb magyar éremgyűjtői közé tartoztak a Draskovich-testvérek, Miklós és Gáspár. Miklósnak fivéréhez intézett két levelét 1645-ből és 1653-ból a Századok 1873-i évfolyamában közölte Odeschalchi Artur.¹ Ezekből az írásokból világosan kitűnik a két főúri érmész élénk numizmatikai érdeklődése és alapos hozzáértése. Miklós mint pénzismerő is jó hírben állott. Második levelében így ír: „Nekem O Felsőge szintén Ratisbonából küldött egyet (t. i. pénzt), hogy explicáljam és megírjam neki, kié legyen? — az kit meg is cselekedtem.“ Amint látjuk, még a hatalmas gyűjteménnyel rendelkező II. Ferdinánd is megbecsülte Draskovich Miklós tudását. A magyar főúr éremgyűjteményét a császári kollekció számára I. Lipót vette meg. A vételár összege Ráth György szerint 160.000 forintot tett ki. Ebből 150.000 forintot pénzben, 10.000-et pedig ingatlanban kaptak meg az örökösök.² Ez az óriási szám azonban téves. Draskovich Miklós országbíró 1687 november 8-án halt meg Pozsonyban. Három évvel később, 1690-ben kelt hagyatékának összeírása, mely a családi levéltárral együtt ma a gr. Khuen-Héderváry család hédervári levéltárában található (41 fasc. 42. nr.). Címe így hangzik: „Specificatio Bonorum et Debitorum Draskovithianorum post mortem videlicet Illmi ac Excellimi Dni olim Comitis Nicolai Draskovith de Trakostian Judicis Curiae Regiae etc: pro duobus Filiis Paulo et Adamo remansorum.“ Ez a becses okmány felsorolja Draskovich Miklós összes javait és értéküket 289.568 forintban állapítja meg. A részletezés után a következő érdekes megjegyzés áll: „Accedunt adhuc Numismata antiqua Gentilia ad m/36 fl. aestimata sed jam m/15 fl in paratis et praeterea m/10 fl in Bonis Fiscalibus primo in futurum conferendis Suae Matti Sae oblata, constituens in toto m/25 fl sed quia Bona conferenda nondum essent prae manibus Pro pretio eorum omitti exponuntur duntaxat fl. 15.000. „Mindebből világosan kitűnik, hogy Draskovich Miklós éremgyűjteményét 36.000 forintra becsülték. Ezt halála után 25.000 forintért megvételre ajánlották fel I. Lipótnak, ki ebből 15.000-et készpénzben, 10.000-et pedig fiskális javakban óhajtott letörleszteni. Az összesen 25.000 forintot kitevő vételárból azonban a Draskovich örökösök 1690-ben még csak 10.000-et vettek kézhez.

Ráth tévedése így könnyen megmagyarázható. A tényleges készpénzösszeghez (15.000) még egy nulla hozzácsúszott s ezáltal lett a végeredmény a 10.000 forint hozzáadásával 160.000. Sajnos Ráth nem említi, hogy adatát milyen forrásból meríti. Így nem dönthető el, hogy ismerte-e a fent idézett 1690-ben kelt összeírást. Ezek után kétségtelen, hogy a Draskovich éremgyűjtemény vételára 25.000 forint volt. Bár az összeg Ráth közkézen forgó adatánál lényegesen kisebb, az éremtár nagy értékét világosan bizonyítja az a tény, hogy a kollekció az egész Draskovich Miklós-féle vagyonnak (kerekén 290.000 forint) még így is mintegy nyolcadrészét (36.000) tette.

Entz Géza.

¹ Két főrangú magyar érmész a XVII. században. 578—581. l.

² Az iparművészet könyve. Budapest, 1905. I. köt. 79. l.

Az Országos Magyar Történeti Múzeum Éremtára jelentősebb újszerzeményei 1942-ben.

Az Éremtár 1942. évi teljes gyarapodása 89 arany, 892 ezüst, 618 egyéb fém és 6 papír, összesen 1605 darab pénz és emlékérem volt. A gyarapodás legértékesebb részét ezév folyamán is a *Dessewffy-hagyaték*ból beosztott anyag képezte. Ezév folyamán a barbár pénzek kerültek feldolgozás alá és a szaporulatunk ily módon 87 arany, 797 ezüst és 190 db barbár éremre rúgott. Értékes anyag birtokába jutottunk a *Székesfővárosi Képtártól* örökletétként nyert 7 ezüst- és 46 egyéb féméremmel, valamint 17 jelvénnel, illetve bárcával is, melyek mind külföldi vonatkozású, főként XIX. századbeli darabok. A többi ajándék közül említhetők: *Alföldi András dr.*: bronz Attila érem, *Bertalan Lóránt dr.*: velencei osella 1772, 5 db ezüst szíami tikál, olasz pénzsúly, özv. dr. *Berezviczy Albertné*: aranylakodalmi bronzérem 1927. *Kuzmik Liviától*, *Haidekker Sándor dr.*: id. *Haidekker Sándor* bronzérme 1924 *Gácstól*, *Halász Sándor dr.*: Sept. Severus denár Coh. 276, *Kelényi László*: Philippus pater nagybronz Coh. 121, Philippus iun. antoninianus Coh. 43. romai tessera Coh. VIII. p. 268 n. 7. *Kémeri Mikó Gyula*: házassága 25 éves fordulójára bronzérem 1936, *Konta Arnold*: V. C. Cocastellio bronzérme 1799, *Luspay Kálmán*: lübecki tallér 1559, spanyol peso 1807 és két bronzérem, *Schulek Alfréd dr.*: Munkácsy képével viaszdombormű 1900 Gerltől, gipszminta Belházy János képével 1893 Gerltől, *Serédi Jusztinián dr.* bíboros hercegprímás: 1941. és 1942. évi pápai emlékérmek ezüstverete. *Skultety Tibor*: 1 római kisbronz, 11 bizánci bronzpénz és 3 keleti pénz, *Szabó Endre dr.*: Strassburg püsp. Richwin (913—33) denár, *Vass Lipót* hagyatéka: Moltke emlékpénz egy lapú próbaverete 1890, *uzdóczi Zadravetz István*: Gömös Gyula bronzplakettje 1930. Z. Kisztől, TESZ érdemkeresztek és munkakereszt. Egyéb szerzemények: Beotia Thebae tetradrachma Head p. 353. fig. 199, Bosporusi királyok 15 db bronzpénze, Colchis diabol BMC 3, Maroneia 2 db bronzpénz, BMC. 65 és 66, Chersonesos Taurica Panticapaeum 16 bronzpénz, Titus kiadatlan sestertiusa az Amphitheatrum Flaviummal, három római tessera Coh. 27, 34 és 36, Anastasius ellenjegyes follisa, római aureus barbár utánzata, barbár drachma Cf. Pink n. 151, Nagy Lajos garas CNH. II. 67. korona jeggyel, Anjou-kori kiadatlan denár Wilmsdörfer Kat. 14836 sz., III. Ferdinánd féltallér K—B 1657, III. Ferdinánd negyedtallér K—B 1650, Batthyány Károly hg. féltallér 1770, Holland tartomány dukát 1651, szász tallér 1615 és flandriai tallér 1654, (balatonhídvégi leletből), Regensburg tallér 1547 és Kempten tallér 1548 (paksi leletből), Emden város tallérja 1655 orosz ellenjeggyel. I. Mátyás fiktív ezüstérme a XIX. sz. elejéről, II. Lajos vésett érme a XIX. sz. elejéről, I. József bronz koronázási érme 1687. Wesz. C. XVIII. t. 3, II. Rákóczi Ferenc bronzérme Beck Ö. Fülöptől, Berán Lajosné bronzérme, Gerevich Tibor bronzérme 1940 Madarassytól, Kossuth Lajos halálára két ezüstérem 1894, Mayer Elek ezüstérme 1908 Hurtaytól, Satori Nelli ezüstérme 1902, Széchenyi István gróf ezüstérme Szántótól, az Orsz. Magy. Iparegyesület ezüstérme 1871, Magyar Num. Társ. 40 éves jubileumára ezüstérem 1941 Telcstől, Balatoni Szövetség ezüstérme 1922 Homonnaytól, Nagyszeben történeti felvonulás ezüstérme 1884, Temesvár erőd építésének rézbárcája a XVIII. sz. elejéről, Ezüst naptárérem 1811 Wurschbauertől, Ezüstplakett Zuttól, Gyermekek fej porcellán érem Esseő Erzsébettől, Pfalz-Neuburg Wolfgang Wilhelm ovális ezüstérme, XVIII. Lajos bronzérme 1795 Andrieu és Gallé műve, Románia Curtea de Arges-i templom restaurálásának bronzérme 1886, Gallart Girbal Jose bronzérme, Galeffi kardinális bronzérme 1830 Cerbara műve, Mozart bronzérme 1941 Edvi Illés Györgytől, Augsburgi ónérem a lechmezei csata 900. évfordulójára 1885, Bologna ezüst sportérem a magyar és olasz címerrel, Vésett ovális orosz réz kegyérem, Egyházi Állam Szent Sír rendjel.

Éremleletek,

melyek az Országos Magyar Történeti Múzeum Éremtárában kerültek feldolgozás alá.

Bodvalenke (Abaúj-Torna m.) XVII. századi ezüstérmek. Utolsó előforduló évszám 1701. 15 krajcár, Magyarország. I. Lipót K-B 1665, 1674, 1676 (3), 1677, 1678 (2), 1681, 1683, 1684, 1686 (2), 1687, 1689, 1690 (4), 1691 (2), 1692 (2), 1693, 1694 (2), 1695, 1696 (2), C-H 1696, Alsó-Ausztria CA 1661, 1662 (2), 1663, 1664, * 1674, j. n. 1694, 1696, Csehország GE 1694, Szilézia C-B 1693; 3 krajcár, Magyarország I. Lipót K-B 1661, 1695, N-B 1695, C-M 1695 (2), 1696 (4), Alsó-Ausztria Δ 1665, Stájerország II. Ferdinánd 1625, 1626, I. Lipót IAN 1674, Tirol III. Ferdinánd 1650, 1656, Zsigmond 1663, 1665, I. Lipót 1700, 1701, FN 1701, Württemberg-Öls Sylv. Friedrich S-P 1675; Hatgarasos, Lengyelország III. Zsigmond 1623 (2), 1624, 1625, 1626, János Kázmér TLB 1660, TL-B 1660 (3), 1661 (3), GB-A 1661 (4), T-T 1661, (4), 1662, N-G 1662 (2), A-T 1662 (5), 1663 (9), 1664 (8), 1665 (3), 1666 (10), 1667, TL-B 1667, 1668 bizonytalan (3), Háromgarasos, Lengyelország III. Zsigmond nyílvesző félkörben 1662; Poltura, Lengyelország III. Zsigmond 1621 (2), 1622 (7), 1623 (4), 1624 (5), 1625 (4), 1626. Összesen 164 drb.

Kecskemét (Pest m.) XV—XVI. századi magyar denárok. Utolsó előforduló évszám 1534. Denár, Magyarország I. Mátyás CNH. II. 232. K-^P_{*} (79), K-Q (2), CNH. II. 233. A. n-két kalapács keresztben (4), CNH. II. 234. K-A (2), K-G (2), K-V (2), CNH. II. 235. C-liliom, K-?, K-címer (4), K-kettős kereszt (3), n-két kalapács keresztben (4), CNH. II. 239A. K-P (14), K-^P_{*} (10), K-^P_V, K-^V_A (32), II. Ulászló CNH. II. 272A. K-h (30), K-H, CNH. II. 272B. K-h (134), K-H (30), n-A (3), CNH. II. 272 C. K-h (7), K-H (10), CNH. II. 274. K-h (6), CNH. II. 275 K-H, CNH. II. 276. K-Q (11), K-^V_{AF}, K-^M_{AF} (5), K-^S_B (13), CNH. II. 277. K-h 1503 (2), K-H 1503 (10), 1504 (52), 1505 (49), 1506 (61), 1507 (105), 1508 (69), 1511 (3), K- 1504, 1511, M-M 1508 (3), CNH. II. 278A. j. n. 1503, 1504 (2), 1506. K-G 1508 (16), 1509 (60), 1510 (92), 1511 (99), 1512 (75), 1513 (87), 1514 (91), 1515 (96), 1516 (51), elvert (4), II. Lajos CNH. II. 306A. A-B 1522 (2), B-A 1526 (17), B-A 1526 (3), C-liliom 1526 (3), 1526 (14), 1527 (4), C-liliom CNH. II. 306A. A-B 1522 (2), B-A 1526 (17), B-A 1526 (3), C-liliom 1526 (3), 1526 (14), 1527 (4), C-liliom 1527 (2), K- 1517, K-A 1520 (86), 1521 (67), 1526 (153), 1527 (3), K-B 1525 (65), 1526 (146), K- δ 1525 (15), 1526 (119), K-G 1515, 1516 (41), 1517 (124), 1518 (88), 1519 (106), 1520 (9), 1525 (2), 1526 (3), L-K 1527 (41), L-V 1526 (8), L-V/HK 1526 (2), N-A 1526 (4), N-^D_G 1525 (2), 1526, N-G 1526, V-A/HK 1526, CNH. II. 307 (Zrínyi denár) 1526, CNH. II. 314A. (obulus) K-B, Szapolyai János CNH. II. 311 A. C-M 1527 (3) K-T 1527 (4), N-két kalapács keresztben 1528, I. Ferdinánd j. n. 1528, C-liliom 1527, 1528 (2), 1529, H-N 1530, K-B 1527 (2), 1529 (6), 1531, 1534, N-S 1530 obulus é. n. K-B denár hamisítvány (4). Összesen 2610 db.

Budapest (Margit-kr. 65). XVII—XVIII. sz-i pénzek. Utolsó előforduló évszám 1797. Dukát Magyar II. József B 1786, 1789, 1790 G/B-L 1772, E 1778, II. Lipót E. 1792, Ferenc B 1794, E 1792, G 1794, Erdély M. Terézia j. n. 1765, Ausztria M. Terézia j. n. 1749, II. József A 1786 (3), 1787 (9), Tallér Pfalz Karl Theodor A-S 1769; Fél-tallér Németalföld M. Terézia 1756, 1765 (2), 1766, II. József A 1788; Negyed-tallér Németalföld H. József A 1788 (2), B 1788 (4), 1789, H 1788, II. Lipót A 1792 (2), H 1791, Ferenc A 1796, B 1793, 1795, 1797 (8), C 1796; Huszas Ausztria II. József A/I.C-S.K 1767; 17 krajcár Magyar M. Terézia K-B 1753, 1758, 1765, Loth. Ferenc K-B 1754, 1755 (2), 1762 (2), 1763, Ausztria M. Terézia j. n. 1762, Loth. Ferenc H-A 1752, P-R 1762 (2); 15 krajcár Magyar I. Lipót K-B 1662, 1663, 1665, 1675 (2), 1679, 1683, 1684, 1686, 1690, N-B 1679, N-B/P-O 1697, pozsonyi veret 1674, Loth. Ferenc K-B 1748, Erdély I. Lipót F-T 1704, Ausztria I. Lipót CA 1661, 1662 (2), 1663 (3), 1664 (5), rozetta 1674 (2), j. n. 1694 (3), I-A 1694, H-S 166?, Δ 1664 (3), M-V 1693, G-H 1661 (3), 1663, MMW 1693, 1694, csillag/VB-W 1685, * 1685, III. Károly bizonytalan cseh veret, Tirol Sigismund Franz 1664, Brandenburg Friedrich Wilhelm 1665, Brieg Georg 1662, 1663, Liegnitz Ludwig 1662, 1663, Wohlau-Liegnitz-Brieg Christian 1663, 1664, Olmütz Carolus 1694, Salzbürg Max. Gandolf 1684, Johann Ernest 1689, Württemberg-Öls Sylvius Friedr. 1694. Összesen 125 drb.

Károlyfalva (Zemplén m.) XVI. sz-i pénzek. Utolsó előforduló évszám 1560. Tallér Szászország Albertini-főág Ágost 1560, Stolberg Ludwig 1546. Garas Porosz hgség Albert 1542, 1545, Sigismund 1535, Danzig város Sigismund 1539, töredék (5). Kvartnik Lengyel Albert (2), Sándor (1), II. Lajos Schweidnitz (1), körülvágott (1). Összesen 16 drb.

Erdősokonya (Somogy m.) XVI. sz-i aprópénzek. Utolsó előforduló évszám 1562. Magyar denárok II. Ulászló CNH. II. 233A. K-h. II. Lajos CNH. II. 306A. K-A 1521, 1526, K-B 1526, K-G 1518, I. Ferdinánd K-B 1528 (4), 1529, 1531 (3), 1532 (2), 1533 (2), 1534 (6), 1535 (6), 1536 (7), 1537 (6),

1538 (7), 1539 (4), 1540 (7), 1541 (4), 1542 (9), 1543 (9), 1544 (7), 1545 (5), 1546 (13), 1547 (8), 1548 (14), 1549 (9), 1550 (23), 1551 (11), 1552 (13), 1553 (9), 1554 (13), 1555 (15), 1556 (11), 1557 (17), 1558 (15), 1559 (6), 1560 (3), 1561 (5), 1562, N-C 1554 (2), hamisítvány (2), *Idegen pénzek* Bécsi fillér Luschin 83a. var, $\frac{1}{2}$ krajcár Alsó-Ausztria 1520, Felső-Ausztria 1528 (2), 1533, 1534, 1536, Stájer 1532, Salzburg 1514, 1530, é. n. (Ernst), Pfennig Karinthia 1530 (3), 1535, 1537 (2), Salzburg 1512, 1529. Összesen 303 drb.

Kemeneshőgyész (Vás m.). XVI. sz-i dukátok és tallérok. Utolsó előforduló évszám 1589. *Dukát* Magyar I. Ferdinánd K-B 1537, 1557, 1560, 1561, Miksa 1570, 1571 (6), 1572, Erdély I. Ferdinánd H-szebeni címer 1554; *Tallér* Felső-Ausztria I. Ferdinánd 1545, Szászország Albertini-főág Christian 1589, Köln érs. Salentinus 1576. Összesen 16 drb.

Kiskunfélegyháza (Csólyos pusztá, Pest m.). Friesa:hi denárok. Friesach Luschin 7 (10), Luschin 8 (4), Luschin 10 (2), Luschin 13 (6), Luschin 14, Luschin 15 (6), Luschin 17 (2), Luschin 19 (10), Luschin 21 (3), Luschin 23 (3), Luschin 24 (2), Luschin 25, Luschin 26 (2), Luschin 29 (6), Rann Luschin 122 (5), Luschin 123 b, Andechs-Meranier Luschin 130 a, Luschin 130 b, Gutenwört Luschin, 155 (2), Spanheimer zu Landstrass Luschin 161 (17), Spanheimer zu St. Veit Luschin 191, Luschin 195 (5), Luschin 198 (6), Luschin 199, Luschin 200 (3), Luschin 204 (2), Luschin 205, Luschin 209 (3), Luschin 214 (2), bizonytalan, Köln érs. I. Heinrich (1225—35) denár (2). Összesen 112 drb.

Felsőseged (Somogy m.). 15 krajcárak. Magyar I. Lipót K-B 1689, Alsó-Ausztria I. Lipót CA 1663, Neuburg a. Inn I. Lipót Δ 1664, Stájer I. Lipót j. n. 1663. Összesen 4 drb.

Fülöpjakabszállás (Pest m.). Zsigmond-kori pénzek. Nagy Lajos CNH. II. 89A. (1), Mária CNH. II. 114. verdejegy két csillag (2), Zsigmond CNH. II. 120. j. n. (3); CNH. II. 121. j. n. (173), verdejegy a kereszt szárai között: B (18), C (19), D (6), I (39), n (18), S (25), β -K (8), levél (4), pont (1), verdejegy úgy az elő- mint a hátlaton: B-félkör (1), I-A (2), n-m (125), n-félkör (71), S-két pont (2), r-h (1), V-levél (1), verdejegy címer felett C (4), D (15), h (4), I (10), K (19), M (106), n (49), o (16), P (19), S (19), r (10), T (14), V (8), pont (54), két pont (43), levéldísz (194), ötágú csillag (47), kereszt (21), rozetta (3), félhold (7), bizonytalan (100), egy lapú veret (11), hamisítvány (16), CNH. II. 122. kereszt szárai között n (2), CNH. II. 123. j. n. (1), CNH. II. 124A. kereszt szárai között K-S (2), n-D (1); CNH. II. 125A. j. n. (240), verdejegy címer felett: cS (1), Sc (2), eS (1), se (1), hs (2), sh (4), IS (3), SI (4), SL (4), MS (1), SM (9), Sn (1), OS (14), SO (24), TS (19), S1 (1), VS (19), SV (2), csillag S (3), S csillag (4), kereszt S (1), félkör S (5), S félkör (2), S (2), S. (5), S körül izmaelita jegyek (26), ISC (3), KSC (4), KSK (10), KSO (2), OS. (1), PSB (8), TSO (5), TSP (2), TS η (1), VS izmalita jegy (2), S mindkét oldalán izmaelita jegyek (5), sw (1), s. (25), bizonytalan (359), jegyek a kereszt szárai között: I (14), K (45), n (25), R (4), r (4), S (10), V (10), izmaelita jegy (3), pont (4), két kard keresztben (5), I-n (12), S. és kereszt szárai között (3), VS és kereszt szárai között (1), egy lapú (13), hamisítvány (43), CNH. II. 125B. j. n. (35), CNH. II. 125C. j. n. (3), CNH. II. 126 j. n. (16), CNH. II. 127 sítvány (43), CNH. II. 128. B-h (1), h-I (3), h-X (2), K-D (9), K-K (1), K-nyílhegy (1), K-R (8), K-r (1), n-I (1), CNH. II. 128. B-h (1), h-I (3), h-X (2), K-D (9), K-K (1), K-nyílhegy (1), K-R (8), K-r (1), n-I (16), n-s (13), n- β (1), n-? (2), s-n (4), egy lapú (1), bizonytalan (12), CNH. II. 129. C-V K-f (7), n-I (16), n-s (13), n- β (1), n-? (2), s-n (4), egy lapú (1), bizonytalan (12), CNH. II. 129. C-V (1), n-? (1), ?-K (1), bizonytalan (1); *Kormányköz* (1444—46) CNH. II. 153 n-F (2); *Szörényi bántág* állítólagos pénzei (7), *Bécsi fillér* Luschin 56 (1), *Alsó-Ausztria* Wilhelm († 1406) 1 db., Ernst d. Eiserne E-R-h (1), V. Albrecht (1411—39) 1 db.; *Szerbia* Brankovics György, Ljubić XIII. t. 5. sz. (1). Összesen 2480 drb.

Bükkösd (Baranya m.). XVI. sz-i tallérok és denárok. Utolsó előforduló évszám 1576. *Tallér* Tirol I. Ferdinánd é. n. (2), Szász Ernestini-főág Johann Friedrich Heinrich 1541, Albertini-főág August 1568, 1570, Stolberg grófság Ludwig 1546, Cambray érs. 1572, Kaufbeuren város 1548, Neuss város 1570, Svéd salvatortallér 1544. *Denár* Magyar II. Lajos CNH. II. 306A. K- β 1525, I. Ferdinánd K-B 1528 (3), 1530, 1535 (2), 1537 (3), 1539 (3), 1540 (3), 1541 (2), 1542, 1543 (2), 1544 (4), 1545 (3), 1546 (2), 1547 (4), 1548 (5), 1549 (3), 1550 (4), 1551 (5), 1552 (6), 1553 (2), 1554 (5), 1555 (3), 1556 (5), 1557 (10), 1558 (6), 1559 (4), 1560, 1561 (6), 1562 (4), 1563 (3), 1564 (7), 1565 (3), N-C 1566, Miksa K-B 1565 (2), 1566 (3), 1567 (8), 1568 (6), 1569 (4), 1570 (4), 1571 (20), 1572 (8), 1573 (4), 1574 (4), 1575 (10), 1576 (5), hamisítvány (4). Összesen 209 drb.

Székesfehérvár (Jókai-utca, Fejér m.). *Dukát* Zsigmond CNH. II. 118, CNH. II. 119A, V. László CNH. II. 170, CNH. 174. Összesen 4 drb.

Máriakálnok (Moson m.). XVI. sz-i ezüstpénzek. Utolsó előforduló évszám 1587. *Alsó-Ausztria* I. Ferdinánd pfundner 1527 (4), krajcár (1), *Tirol* Zsigmond krajcár j. n. (83), kis kereszt (123), Friedrich (2), Miksa (41), *Stájer* krajcár 1584 (3), 1687 (2), Görz Leonhard krajcár (14), St. Gallen krajcár (1), Lengleország Sándor kvartnik. Összesen 275 drb.

Kiskorpad (Somogy m.). XVI. sz-i tallérok. Utolsó előforduló évszám 1563. *Tallér* Alsó-Ausztria I. Ferdinánd 1544, 1545, 1557, *Tirol* I. Ferdinánd é. n. (2), Brandenburg Georg és Albert 1539, Szász (ernestini ág) Johann Friedrich Georg 1535. (albertini főág) Moritz 1552 (2), August 1554, 1559, Hohnstein Ernest 1544, Leuchtenberg Georg 1547, Mansfeld, Ernest, Hover, Gebhard Albert 1531, Gebhard, Hans Georg, Peter Ernest 1547 (2), Ottingen Karl Wolfgang, Ludwig, Martin 1544, Halberstadt püsp. Albert 1540, Magdeburg érs. Albert 1542, Salzburg Ernest 1554, Johann Jakob 1561, 1563, Lübeck város 1549 (2), Nymwegen város V. Károly nevére. Összesen 25 drb.

Veresegyház (Pest m.). XVII. sz-i ezüstpénzek. Utolsó előforduló évszám 1735. 15 krajcár Magyar I. Lipót bástya-CG 1674 (2), C-H 1695, 1696, K-B 1663, 1664 (4), 1665 (4), 1675 (2), 1676 (2), 1677 (3), 1678 (2), 1680 (8), 1682, 1683 (2), 1684, 1685 (2), 1686 (2), 1687 (2), 1688 (3), 1689 (2), 1690 (3), 1691 (4), 1693, 1694 (3), N-B/P-O 1687, Alsó-Ausztria I. Lipót j. n. 1659, 1660, 1693, 1695, CA 1661 (2), 1662 (2), 1663 (3), 1664 (4), rozetta 1674 (2), 1675 (2), 1676, Stájer I. Lipót IGW 1671, IAN 1676, I-A 1695, 1696, Karinthia I. Lipót C-S 1697, j. n. 1664, 1694, 1695, 1697, 1701, *Tirol* Sigism. Franz 1664, I. Lipót j. n. 1694 (2), Csehország I. Lipót horgony 1664 (2), M-V 1693 (2), PM 1694 (2), Szilézia I. Lipót G-H 1662 (4), 1663, 1664 (2), S-HS 1664 (2), MMW 1693 (4), 1694 (3), 1696, Neuburg a. Inn I. Lipót 1664, Mainz I. Lipót VB-W/* 1685 (2), Liegnitz-Brieg Christian 1660, 1662 (2), 1664 (10), Brieg III. Georg

1663 (2), 1664, Liegnitz IV. Ludwig 1661, 1662, 1663 (3), Württemberg-Öls Sylv. Friedrich 1675, 1694, Salzburg Johann Ernst 1690, Olmütz Carl 1693, Breslau érs. Franz Ludwig 1693, 1694. 6 *krajcár*. I. Lipót Magyar K-B 1667 (2), 1668 (3), 1669 (3), 1670 (3), 1671 (2), 1672 (2), 1673 (2), 1681, pozsonyi veret 1684, Alsó-Ausztria CA 1665, rozetta 1674 (2), 1677, 1679, 1681 (3), 1682, 1683 (3), 1686 (2), 1689 (4), 1690 (2), 1691 (2), Stájer IAN 1672, 1673, 1674, 1686, 1688, Cseh I 1684, Szilézia S-H 1665 (3), SHS 1673 (2), 1674, 1676, 1677, 1678, FIK 1683, MMW 1693, Karinthia j. n. 1673 (4), 1682, Tirol j. n. 1694; I. József Tirol j. n. 1707, III. Károly Szilézia FN 1712, j. n. 1713, 1715 (3), Tirol j. n. 1719, 1723 (2), 1730, Cseh j. n. 1733, 1735; Liegnitz Brieg Christian 1665 (2), Georg Wilhelm 1674, Württemberg-Öls Sylv. Friedrich 1674 (3), Olmütz Wolfgang 1715, 3 *krajcár* I. Lipót Magyar K-B 1694, C-H 1695, Cseh M-V 1693, G-E 1699, Szilézia M.MW 1693, I. József Alsó-Ausztria j. n. 1708, Cseh G-E 1708, Szilézia FN 1707, CB 1706, III. Károly Cseh j. n. 1718. Összesen 237 drb.

Kislakos (Zala m.). XVII. sz-i ezüstpénzek. Utolsó előforduló évszám 1714. 15 *krajcár* I. Lipót Magyar K-B 1661 (4), 1664 1665, 1675, 1676 (3), 1677 (6), 1679, 1680 (2), 1681 (2), 1682, 1683 (2), 1685, 1686 (7), 1687 (4), 1688, 1689 (2), 1690 (5), 1691 (7), 1692, 1693 (3), 1694 (3), 1695, 1696 (3), N-B/L-M 1674, bátya-CG 1675, Alsó-Ausztria j. n. 1659, CA 1660, 1661 (4), 1662 (7), 1663 (5), 1664 (10), MM 1683, Stájer j. n. 1664 (2), IAN 1675, 1676, I-A 1694 (3), 1696, Karinthia CS 1675 (3), CS-VS 1689, 1694, 1695, 1697, Tirol j. n. 1687, 1694, 1695, 1696 (2), Csehország horgony 1664 (2), Szilézia M.MW 1693 (5), 1694 (2), 1696, G-H 1660 (2), 1661, 1662 (2), 1663, S-H 1664, SHS 1674, CB 1693, 1694, Neuburg a. Inn 1664, Mainz */VB-W 1685 (2), Würzburg a 1685 (2), Tirol Zsigmond 1664 (2), Breslau püsp. Franz Ludwig 1693, Liegnitz-Brieg Ludwig 1662, Georg 1663, 1664 (3), Wohlau Christian 1664 (5), Württemberg-Öls Sylv. Friedrich 1675; 6 *krajcár* I. Lipót Magyar K-B 1667 (4), 1668 (6), 1669 (6), 1670 (7), 1671 (8), 1672 (4), 1673 (5), 1674 (5), 1681 (2), 1682, N-B/L-M 1676, bátya-CG 1675, 1676, Alsó-Ausztria CA 1665, rozetta 1674 (2), 1676, 1677 (2), 1678 (2), MM 1679 (2), 1681, 1682, 1683, 1685, 1686, 1687 (5), 1688 (4), 1690 (4), 1691 (2), 1692, Stájer SH 1665 (3), IGW 1670, 1671, IAN 1670 (2), 1672, 1673, 1674 (2), 1680, 1683 (3), 1684, 1685, 1687 (2), 1690, Karinthia G-S 1671, j. n. 1672, 1673 (2), 1674, C-S 1693, Tirol j. n. 1693 (3), 1694, Szilézia SHS 1672, 1674 (6), 1675, 1678, 1680 (3), 1682, 1685 (2), 1686, 1687, C-B 1677, FIK 1675 (2), 1676, 1681, Cseh I. 1687, VI. Károly Szilézia FN 1712, Breslau püsp. Franz Ludwig 1693, Olmütz Karl 1677, 1693 (2), Wolfgang 1714, Liegnitz-Brieg Christian 1665 (2), 1679, Württemberg-Öls Sylv. Friedrich 1674 (2), 3 *krajcár* Stájer I. József IA 1711. Összesen 1714 drb.

H. L.

Egyéb éremleletek.

Kondó, borsodmegyei községben a következő 389 ezüstpénzt találták: I. Lipót XV. kr. 1675, 1676, 1677, 1678 KB, VI. kr. 1667, 1671, 1672, 1673, 1674 KB, 1676 pozsonyi (CG), 3 kr. 1662, 1677 KB és Oettingen Albert Ernő 6 kr. 1675. A pénzek mindegyik típusából egy-egy darab a Borsod Miskolci Múzeumba került.

Sajóvelezd községben (Borsod megye) ugyanazon a szőlőhegyen két, egymástól kb. 80 méterre elásott cserépedényben, XVI—XVII. századbeli ezüstpénzek voltak elrejtve. Az I. sz. leletben 829 drb. pénz (296 magyar denár, 530 lengyel garas, 3 kis cseh pénz, továbbá egy ezüst gyűszű és egy kis ezüst csat), a II. sz. leletben 4338 drb. pénz (3 arany, 5 tallér, 3778 magyar denár, 12 obulus, 5 magyar széles garas, 459 lengyel garas 76 kis cseh pénz). Említésre érdemesebbek: 1 oberysseli, 1 frieslandi (1607) egy westfrieslandi (1591) arany, II. Rudolf 1579. évi KB veretű tallérja, száz (1578), frieslandi (1593), salzburgi (1536) és kölni (1587) tallérok. II. Rudolf széles garasa 1594 KB), II. Mátyás széles garasai (1615, 1617 NB), Denárok: II. Lajos 1526 AV-MK, Szapolyai János 1527 KT, I. Ferdinánd kopott NC, II. Rudolf 1579, 1585, 1590, 1592, 1593, 1595—1608-ig KB minden évből. II. Mátyás 1609—1618-ig minden évből KB. 1614—15 NB. Obulusok: II. Lajos KG, I. Ferdinánd 1563, Rudolf 1592, 1595, 1606 KB. II. Mátyás 1613, 15, 16, 17, 18. KB. XVI. századbeli egykorú denárhamisítvány 50 drb. Erdély: II. János Zsigmond denár 1556, 1557 NP, Bocskai István-hármas garas lengyel mintára 1606, Bátori Gábor denár 1611 CI. Külföldi pénzek: Egyoldalú száz ezüstpénz 2 címerrel, braunschweigi egyoldalú ezüstpénz oroszán címerrel, aquilejai (Ant. Gaetanus pátr. 1395—1402) ezüstpénze, évszám nélküli schaffhauseni ezüst és egy 1555. évi goslári széles garas. A két lelet egy része a Borsod Miskolci Múzeum éremgyűjteményébe jutott.

L. A.

Irodalom.

Karl Kerényi, L. M. Lanckoroński: *Der Mythos der Hellenen*. Pantheon, Akademische Verlagsgesellschaft Amsterdam-Leipzig. A görög pénzverő művészet bevonása a görög vallásról, művészetről és általában a görög életről szóló művekbe mindig nagyobb tért hódít. 1940-ben jelent meg Kerényi Károly tollából származó bevezetéssel L. M. Lanckoroński műve: „Das griechische Antlitz in Meisterwerken der Münzkunst“, a következő évben pedig Kurt Lange könyve „Götter Griechenlands“ címen, amely könyv — mint a most megbeszélni kívánt könyv is — éremképek útján akar megismertetni bennünket a görög mythológiával. Az 1942-ös év könyvpiaca ismét oly könyvet hoz, amelyben a szöveg illusztrációját megnagyobbitva reprodukált éremképek alkotják. E sorok írójának e jelenségek bizonyos jóleső biztatást jelentenek azért, mert korábban hangsúlyozta már az éremképekre váró nagy szerepet a görög művészettörténetben és a Magyar Num. Társulatban tartott előadásában sürgette, hogy meg kellene írni a görög éremverés művészetét abból az okból, mert az éremverés alkotásai mind meg is maradtak az utókor részére, sőt a legtöbb ember számára meg is közelíthetők, s így sok adatot szolgáltatnak annak a hiánynak kipótlására, amely sajnálatos módon a grand'art terén fennáll. Mindezt mondtuk a numizmatikusok által jól ismert mondásnak hatása alatt, amely szerint „a görög pénzek jelentik részünkre a görög művészet ABC-és könyvét“.

Az általunk itt megbeszélt könyv részére is ABC-és könyvül szolgálnak a görög éremverés alkotásai, csak éppen hogy ez a könyv nem az ábrázolás mikéntjével foglalkozik, hanem az ábrázolás tárgyával.

Kerényi Károly professzor által írt első rész Arethusa címet viseli. Arethusa egy kis Syrakusa melletti forrás istennője (talán nymphának is nevezhetnénk) a numizmatikai ábrázolás terén igen nagy karriert futott be. A mi könyvünk hasábjain még tovább futja karrierjét, midőn Kerényi tolla alatt az ő nevéhez fűződő fejezetben különösen értékes gondolatokban bővelkedő fejtegetéseket olvassunk a mythológiától kezdve a pénz esztétikájáig, sőt a pénzverés technikájáig. Tudós numizmatikus szemével és költő szívével pl. ilyen dolgokat lát meg: „a görög pénz nem hat másként, mint egy kis szentély a város nagy templomai között, aminthogy szentélyek és pénzveretek azok, amelyek a legjobban kifejezik a görög polis szellemét.“ Ő e kis cím fölé oly gyönyörű cikket emel, oly sokat ölel fel a görög mythológiából, hogy a kis forrás tükrében meglátjuk a görög hitregék világának egész nagyszabású rendszerét.

Az antik mythológiának szélesebb köréből merít Lanckoroński, de az egész életből önkéntelenül is sokat kénytelen meríteni, mert a mindent lélekkel felruházó antik vallás területe az egész életre kiterjed. Hogy e téren mit jelent a numizmatikával való foglalkozás, erre jellemző a saját szavai:

Tatsächlich lässt sich an Hand der griechischen Münzkunst die Fülle griechischen Daseins fast vollständig ablesen. Ein solches Stückchen geprägten Metalls offenbart uns zugleich etwas vom Schönheitsinn, der Geschichte, der Kultur, dem Wirtschaftsleben, der Kunstfertigkeit und der Gläubigkeit der Griechen. So kann die griechische Münzprägung von den verschiedensten Gesichtspunkten aus betrachtet werden. Wenn es hier unternommen wird, dies vom Aspekt des Religiösen aus vorzunehmen, so geschieht es, weil uns dort die Mitte zu sein scheint...

Utóbb maga kimondja „hogy a könyv súlypontja a képeken van. Az éremképeket ugyanis hivatottaknak találja, hogy bemutassák az egész vallásos világot, amely pedig az antik világban sokkal komplikáltabb volt, mint nálunk.“

Elsőnek az állatszimbólumokat mutatja be és a numizmatikus a bikát és tehenet, a sast, lovat, baglyot, delfint, oroszlánt, vadkant, nyulat, kutyát, galambot, kakast, kecskebakot, emberfejú bikát és a Gorgót ábrázoló képeken nagyon érdekes részleteket találhat. Lanckoroński mielőtt áttér az istenek fejezetére, egy külön fejezetben is tárgyalja Arethusát, és ez a rész ránk nézve talán még az istenek fejezeténél is érdekesebb mert szempontjai még inkább numizmatikaiak. A Kerényi hasonló című fejezeténél is érdekesebb és a numizmatika által más-más névvel illetett nő alakot szerzünk mind Arethusának veszi. Így az ily cím alatt írt cikkében végig vezet bennünket a syrakusai pénzek uralkodó szép női fej egész fejlődésén.

A következő fejezetben azután bevezeti az olvasót az Olympusra az istenek és legnagyobb hősök közé. Zeus, Héra, Poseidon, Déméter, Athéna, Appolló, Arthemis, Dionysos, a Szilén és Pán, majd Aphrodite, Hermes és a hősök közül Ajax és Herakles társaságába jutunk a költői szavú tudós jóvoltából és említett illusztrációi bennünket numizmatikusokat abban a különös kegyben részesítenek, hogy a legmagasabb helyen sem érezzük magunkat idegennek.

Tersztyánszky Jenő.

Takács János, Közteleherviselés II. Rákóczi Ferenc korában. Zalaegerszeg, 1941. Igen gazdag és rendkívüli szorgalommal összegyűjtött levéltári anyag összefoglalása Takács János könyve. Az Országos Levéltárban való gyakornokoskodása ideje alatt protestáns egyháztörténeti okmányok gyűjtése közben alkalmat nyílott arra, hogy a Rákóczi-kor bőséges anyagából kijegyezze a tárgyat illető adatokat, de munkája teljessége érdekében átnézte a Magyar Tudományos Akadémia kéziratait is, sőt Pest és Zemplén vármegye díkális összeírásait is felhasználta. Művének gazdag forrásutalásait vizsgálva, az a gondolatunk támad, hogy a rendelkezésére álló teljes forrásanyagot kimerítette és utána a kor gazdasági és pénzügyi viszonyairól szóló adatokért már tallózni sem érdemes. Mivel minden adatát lehetőleg közvetlen forrásból meríti, indokoltnak látszik a közreadott anyag elég nagymérvű elhanyagolása is.

Műve iránt ő maga keltette fel érdeklődésünket azzal, hogy előfizetési felhívásában a pénzverés történetére vonatkozó értékes anyagot helyezett kilátásba. Érdeklődésünk indokolt volt. Thaly óta alig került elő adat a kuruc pénzverés történetéről. Thaly pénztörténeti közleményei a megjelenés idejében hézagpótló jelentőségűek voltak, de senki sem gondolhatott arra, hogy az általa nyújtott főredékes képet nem lehetne újabb adatok feltárásával kiegészíteni. Huszár Lajosnak a Thalytól eredő adatok összefoglalásaként a kuruckor érmészetéről írt dolgozata élesen rávilágított ismereteink hiányos voltára s ösztönzést adott e sorok írójának a fejedelem országlása ideje alatt működő pénzverőházak történetének kutatására.

Várakozásunk nem elégtelt ki Takács könyve numizmatikai vonatkozású részeinek áttanulmányozása után. A pénzverésről nem nyújt összefüggő képet, látszik, hogy nem ismerte fel az események rendjét és a kurucok pénzügyi politikájával való kapcsolátát, s mint Thaly közleményeiben, e könyvben sem kapunk többet, mint értékes és kevésbé értékes adatokat egymás mellett szerves kapcsolatuk nélkül. Megállapításaiban lényeges tévedések fordulnak elő, pl. úgy tudja, hogy 1704 tavaszán a rézpénzverés megkezdése után Rákóczi Munkácson is rendeztetett be verőházat, holott csak a nagybányai monetária egy részét költöztette át oda két esztendő múlva, a zsbói csata után az ellenségtől való félelem miatt; Abrudbányán nem veretett pénzt. A felkelés egész ideje alatt folytatott pénzimitációról semmi mondanivalója nincs, pedig ha néhány adatát helyesen értékeli, rájöhethetett volna a felkelés és nem éppen kifogástalan, de elkerülhetetlen pénzügyi műveletére, melyről az Archivum Rákócziánumban található adatok oly világosan szólnak. Kutatásai közben lényeges adat elkerülte figyelmét, s utána is van mit keresnünk az Országos Levéltár gyűjteményeiben. Mivel sem Thaly, sem Huszár, sem a magunk dolgozatait nem ismeri — a Numizmatikai Közöny létéről talán tudomással sem bír —, ismert adatokat közöl ujság gyanánt. Számunkra leghasználhatóbb a rézpénz bukásáról írott néhány oldala, de ez sem kielégítő képe a rézpénz okozta nagy pénzügyi válságnak. Munkája általában mozaikszerű, az egymáshoz nem mindig illő adatmozaikok tömege. Rengeteg feleslegesen idézett számadás, melyeknek nem a szövegben, legfeljebb egy a mű végére függesztett adattárban lehetne helye, a nagy gazdasági dráma élethű képe helyett élettelen adatok rengetege, melyek között tájékozódni nehéz, eltevedni könnyű, — ez Takács könyve.

Mégis hasznos könyv, mert úttörő és ösztönző hatású. A Rákóczi-kor pénz- és gazdaságtörténetének írója az ő általa gyűjtött adatokat fogja kiegészíteni, rendszerbe szedni és a gazdasági élet képévé alakítani. Így is, amint van, megbecsüléssel fogadjuk, fogatékossággal ellenére is a Rákóczi-irodalom nélkülözhetetlen könyvei közé sorozzuk. Sajnáljuk, hogy a szerzőt foglalkozása — Takács Zalaegerszegen gimnáziumi tanár — vidékhez köti és így nincs módja a további kutatásra.

Esze Tamás.

Kerekes György dr.: Bethlen Gábor fejedelem Kassán. 1619—1929. Kassa Wikó 1943. 408 l. Gazdag levéltári kutatásokon alapuló munka, mely a legaprólékosabb részletekig feltárja a Bethlen-korabeli Kassa életét. Minket ezúttal a 19. és 20. fejezetek érdekelnek, melyekben Bethlennek a drágaság és a rossz pénz elleni küzdelmeit, illetve Bethlen kassai pénzverőházának történetét ismer-teti (291—334. l.). Az erdélyi pénztörténetnek legérdekesebb fejezete ez a korszak, mert a harminc-éves háború eseményei következtében egy rendkívüli méretű pénzrontás lefolyása esett erre az időre. K. műve igen gazdag anyagot szolgáltat e pénzrontási folyamat minél teljesebb megértéséhez. A drágulás fokozódását, a külföldi pénz beáramlását és kassai forgalmát, valamint Bethlen törekvéseit a pénzverés megjavítására számtalan apró adat közlésével illusztrálja. A helyi vonatkozású adathalmaz tömegében azonban nagy számmal találunk olyant is, mely az egyetemes erdélyi pénztörténet feltárásához hoz új és igen használható anyagot. Folyamatos előadásban ismerteti a kassai pénzverőház megindulását és működését egészen annak megszűntéig. Általában hála a kassai levéltár gazdag anyagának, a Bethlen korában működött sok pénzverő közül éppen a kassairra nézve maradt fenn a legtöbb feljegyzés, annak életét ismertük eddig is legjobban. Itt már aránylag kevesebb új anyaggal találkozunk, aminek az a magyarázata, hogy a pénzverésre vonatkozó adatokat a levéltárból részint Kemény Lajos, főként pedig éppen maga a szerző már régebben különböző helyeken közölték (Magyar Gazdaságtört. Szemle, Történeti Tár, stb.). A szétszórta adatoknak az összefogásával és az újabb kutatások által nyert anyag felhasználásával azonban itt is igen értékes munkát végzett a szerző. Csupán két apróbb megjegyzésünk lenne. Egyik a kassai pénzverőház működésének kezdetét illetőleg, a másik pedig az új poltura elnevezés értelmezésével kapcsolatban. K. szerint ugyanis 1622-ben indult volna meg Kassán a pénzverés, szerintünk azonban 1623 eleje előtt ez alig volt lehetséges. Az első említés a kassai pénzverésről tudvalevőleg Bethlen értesítése a városhoz, mely szerint tárgyalta két sziléziai pénzverővel, hogy azok jöjjenek a jövő év január végére Kassára. K. szerint ez 1621 végén történt volna, Kemény Lajos korábbi közlése szerint viszont 1622 dec. 5-én (Magyar Gazdaltört. Szemle 1902, 251. l.). A következők szerint lehet a helyes dátum. Ugyanis később az 1623. évi kassai gyűlésre készült fejedelmi előterjesztésben még csak arról van szó, hogy Kassán a fejedelem pénzverőházat akar emelni és itt igen hamar el lehet kezdeni a pénzverést (Tört. Tár 1879, 452—53. l.). Végül pedig az első ismert kassai veretű pénz az 1623. évszámot viselő C-M és liliom jegyű széles garas és denár. Különösen ez a körülmény dönti el végleg a kérdést, hogy t. i. a kassai pénzverés Bethlen nevére legkorábban csak 1623 elején indulhatott meg. Másik az új pol

turák kérdése, mely név alatt K. szerint az örökös tartományokból beáramlott 3 kr-os pénzeket értették. Véleményünk szerint azonban ennek az elnevezésnek más a magyarázata. A poltura lengyel pénz, melynek Magyarországon és Erdélyben rendes forgalma volt. A lengyelek 1614-ben kezdték verni ezt a pénzfajt, de 1619-ben csökkentették a pénzlábat. Tehát az 1619 előtt készült polturák jobbakk voltak, mint a későbbi veretek. Ezért kellett különbséget tenni régi és új poltura között. Pontosan kiderül mindez többek között az 1622. évi kolozsvári országgyűlés határozatainak 4. cikkéből, mely kimondja, hogy a régi poltura 4 denár értékben forogjon, viszont azok, melyeket 1620–1622. években vertek, csak 2 denár értékben. Semmiképpen sem akarnak ezek a megjegyzések kárára csomót kereső akadékoskodások lenni, csupán a fogalmak tisztázása végett tértünk ki rájuk és egyben azért is, hogy az ezutáni irodalom vizsgálja tovább ezeket a kérdéseket. Teljes elismeréssel adózik viszont a roppant adathalmaz módszeres és áttekinthető feldolgozása iránt és kétségtelen, hogy a hírhedt pénzrontási korszak hazai vonatkozásainak felderítésében hatalmas előhaladást jelentenek K. kutatásai.

August Loehr, Talerfunde in Südosteuropa. Különlenyomat a „Serta Hoffillerina“-ból, Zagreb 1940. 547–52. l. 2. tábla. A 130 darabból álló észéki tallérleletet ismerteti, melyhez mint analógiát hozza a teljesen hasonló összetételű prizreni (Szerbia) tallérleletet, valamint a debreceni Déri Múzeumban őrzött tallérleletet (13 drb.). Ugy látja ezek alapján, hogy a német birodalomtól délkeletre eső területek a német és a habsburgi államok nagy ezüstpénzeit felvették és ezek bonyolítottak le itt a nagyobb pénzke forgalmát. Végül felhívja a figyelmet a tallérleletekből előkerülő sok hamisítványra, melyeknek általa ismert sorozatában meglepő mennyiségben szerepelnek körmői veretű tallérok egykori hamisítványai. Midőn hangsúlyozza e leletek fontosságát az egykori gazdagságtörténet szempontjából, a szerzőnek erre vonatkozó megállapításaival mi is tökéletesen egyetértünk.

Kresz Károly, A zene az éremművészetben. Különlenyomat a Magyar Zenei Szemle 1943. évi III. évf. 2. számából. 1943. 27–34. l. Eredetileg a Magyar Numizmatikai Társulatban elhangzott előadás, melynek anyagát a szerző részint saját gyűjteményéből, részint Andorfer—Epstein, Musica in nummis művéből merítette. Zenetörténeti adatokkal gazdagon fűszerezett összefoglalás ez, melynek végén külön csoportban kerülnek bemutatásra a magyar vonatkozású zenei érmek. A speciális gyűjtemény eléréséhez szükséges szellemi érték ideális példája ez az összefoglalás. A zenetörténész époly érdeklődéssel forgathatja, mint a numizmatikus. Nem lehet eléggé hangoztatni, hogy csak speciális gyűjtéssel érhető el hasonló eredmény és ez a hozzáértéssel és gondossággal készült ismertetés újra igazolja a sokszor elhangzott tételt.

Nagyfalussy Lajos S. J.: A kalocsai gimnázium történelmi és néprajzi gyűjteménye. Kiadványok a Jézustársasága Magyarországi Történetéhez. Tanulmányok 12. Különlenyomat a Jezsuita Történeti Évkönyv 1940. kötetéből. Budapest, 1942. 80 16 l. A minket érdeklő éremgyűjteménynek a szerző által közölt állaga a legutolsó összeszámlálás szerint 6785 darab volt. Ennek a gyűjteménynek a történetét és fejlődését ismerhetjük meg e füzetből a legapróbb részletekig. Mennyei József ajándéka vetette meg a gyűjtemény alapját 1863-ban és ez különösen Török János lapszerkesztő, majd Haynald Lajos biboros-érsek és Jeszenszky Alajos nyitrai nagyprépost ajándékaival terebélyesedett. A gyűjtemény jellege általános ugyan, de természetesen a magyar pénzek és emlékérmek képezik legértékesebb részét. Becses aranypénz sorozatot találunk azonban a pápai pénzek csoportjában is. A 48 darabra rugó aranypénzsorozatán kívül külön említést érdemel az 1691-ből való zománcozott arany rendjel. A gyűjtemény részletes irodalmi feldolgozását is elkészítette Weiser Frigyes S. J. egykori szertárőr különböző kéziratok katalógusok formájában és így mindenképpen példának lehet állítani a kis gyűjteményt abból a szempontból, miképpen kellene minden középiskolának foglalkozni az esetleg tulajdonában levő éremgyűjteménnyel.

H. L.

Egyéb megjelent tanulmányok és cikkek.

- Bakonyi, Nehéz dolog cserélni, Az Érem X. 1942. 42–44. l.
 Bölcskey, Gyűjtők keskenyfilmen, Az Érem X. 1942. 45–46. l.
 Frey Imre, Bácska érmészeti leletei, Kalangya, Zombor XI. 1942. 7–8. sz. 344–52. l.
 Huszár Lajos, A budai pénzverés II. Lajos korában, Tanulmányok Budapest Multjából IX. 176–193. l.
 Huszár Lajos, Fusz János viaszképmása, Gerevich Emlékkönyv 1942. 191–195. l.
 v. Kanabé Dezső, Adatok a régipénzek másolásához, Debreceni Szemle 1942. 8. sz.
 Szentgáli Károly, A kegyérmek ismeretének alapjai, Az Érem X. 1942. 1–42. l.
 Szentgáli Károly, Harmadik lap a magyar éremgyűjtés történetéből. Az Érem X. 1942. 46–48. l.
 Vértes Gyula, Háromszáz év előtti pénzhamisító műhelyt ástak ki a kassai régi malomnál. Érdekes régészeti lelet Kassán. Felvidéki Ujság, Kassa, 1942. nov. 7. 4. l.

TÁRSULATI ÉLET

Halálesetek. Kegyeletes kötelességünknek teszünk eleget, amidőn azon tagjainkról emlékezünk meg, akik elhalálozás folytán hagyták el tagjaink sorát. **Pokorny László**, nyug. kir. járásbírósi alelnök, kir. ítélőtáblai bíró, aki társulatunknak alapítása évében lépett be rendes tagjaink sorába, 1942. évi szeptember hó 23-án halt meg. Benne egy lelkes gyűjtőt és társulatunknak ragaszkodó barátját veszítettük el és gyászoljuk. — **Berán Lajos**, a hírneves szobrászművész, a m. kir. állami pénzverő fővésnöke, társulatunknak alapító és 1941. évben megválasztott tiszteletbeli tagja, — a társulat választmányának hosszú éveken át lelkes tagja, nagy fájdalomunkra 1943. évi január hó 5-én elhunyt. Művészi alkotásairól a közlőny ezen füzetében hozzá méltó keretben emlékezünk meg, itt csak azt a nagy ragaszkodást és szeretetet kívánjuk kiemelni, amellyel a társulatunk iránt mindenkor viseltetett s amelynek a társulat életével kapcsolatos sok szép emlékérem alkotásával adott maradandó kifejezést. Benne nemcsak a magyar éremművészet és pénzverés veszítette el egyik legnagyobb mesterét, hanem társulatunk még ezen felül is egyik leglelkesebb és legszeretetre méltóbb barátját, akinek emléke, társulatunkban mindig élni fog. — **Hatvany Károly báró**, földbirtokos, társulatunk legrégibb, az alapításkor a társulathoz csatlakozott alapító tagja 1943. évi május hó 30-án halt meg. A magyar művészet benne egy lelkes támogatóját veszítette el. — **Kresz Károly dr.**, m. kir. kincstári főtanácsos, a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének vezérigazgatója, társulatunk rendes tagja 1943. évi június hó 3-án hunyt el. Az elhunyt, nemcsak mint jóízűséssel bíró emlékéremgyűjtő tűnt ki, hanem társulatunkkal szemben számtalanszor adta jelét szeretetének, amiért, s azért a bensőséges ragaszkodásáért, amellyel társulatunk iránt viseltetett, elhunytát mélységesen gyászoljuk. — Elhunyt kedves tagjaink emlékét kegyelettel őrizzük meg.

Serlegvacsoránk. Az „Emlékezzünk régiekről” serlegünk az 1943. évi január hó 14-én tartott vacsoránkon töltötte be ismét azt a kegyeletes szerepet, amelyért alapítottuk. Ezen kilencedik serlegvacsoránkat **Jeszenszky Géza** emlékének szenteltük, s az emlékbeszédet Huszár Lajos dr., közlőnyünk szerkesztője mondotta el, kegyeletes szavakban foglalva össze azokat az érzéseket, amelyekkel szeretett Géza bátyánk emléke iránt viseltetünk.

Kirándulás. A nehéz közlekedési viszonyokra való tekintettel ezévben is le kellett mondanunk arról, hogy egy vidéki városba rendezzünk tanulmányi kirándulást, viszont ennek elmaradását azzal kívántuk kipótolni, hogy 1943. évi június hó 5-én az óbudai újabb ásatásokat, mégpedig a katonai amphiteátrumot, a Flórián-téri katonai fürdőházat és a Raktár-utcai ókeresztény temetői kápolnát tekintettük meg, mégpedig Nagy Tibor dr., székesfővárosi múzeumi őr szakszerű vezetése mellett.

A társulat debreceni csoportjának működéséről azzal számolunk be, hogy a csoport vezetőit a legnagyobb dícséret illeti meg azért a lelkes buzgalomért, amellyel annak ügyeit a mai nehéz viszonyok között irányítják. A csoport vezetői egyébként a következők. Elnök: vitéz Kanabé Dezső, alelnökök: Kémery Mikó Gyula és Lükő Gábor dr., titkár: Balogh István dr., pénztárnok: Csapó László, jegyző: Csapó Lászlóné, könyvtáros: Nagyházy János, ellenőr: Papp Lajos. A választmány tagjai: Kémery Mikó Gyuláné, Nagybákay Antal, Nagybákai Sesztina Jenő és Sőregi János dr. A számvizsgáló bizottság tagjai: Nagyházy Jánosné, Salánky József dr. és csatári Szűcs Bertalan. — A csoport az élénken látogatott összejöveteleit a Déri Múzeumban tartja.

Felolvasások. Az 1942. évi november hó 26-án **Huszár Lajos dr.** ült az előadóasztalnál és „A kassai pénzverőház Bethlen Gábor korában” címen ismertette alapos kutatásainak tanulságos eredményeit. — Az 1943. évi január hó 28-án **Tersztyánszky Jenő dr.** „A renaissancekori emlékérem Olaszországban” címen érdekes tanulmányt olvasott fel és egyben bemutatta gyűjteményének ezen tárgykörre vonatkozó szebbnél szebb példányait. Az 1943 február 4-én **Zimmermann Lajos dr.** rögtönzött egy bemutatót, amelyen magyar tallergyűjteményének ritkaságait mutatta be, főképen a társulat újonnan belépett tagjai ismeretének gyarapítására. Február hó 25-én **Radnóti Aladár dr.** tartotta „Consecrációs érmek a Kr. u. III. században” című előadását, ugyanakkor bemutatta az erre vonatkozó rendelkezésre bocsátott éremanyagot. — 1943. évi április hó 29-én **Haidekker Sándor dr.** olvasott fel „Egy német renaissanceérem magyarországi vonatkozásai” címen és **Palóczy Edgár** tartotta meg „Emlékezés Dombay Ferenc (1758—1810) első keleti numizmatikusunkra” című előadását. — Végül 1943. évi május hó 27-én **Esze Tamás** olvasta fel „A nagybányai és munkácsi pénzverőház II. Rákóczi Ferenc korában. 1705—1711.” című nagy érdeklődést keltő, sok új levéltári adatot ismertető értekezését. — A társulatban folyó tudományos életnek újabb bizonyítéka ez a szép és változatos tárgyú előadássorozat.

Társulatunk összejöveteleit tovább is minden hét csütörtökjén tartja este 6 és 8 óra között a társulat Budapest, VIII., Csepreghy-utca 4. szám II. em. 15. ajtószám alatti helyiségében. A nyári hónapoktól eltekintve, minden hónap második csütörtökjén felolvasást rendezünk s azokon vendégeket is szívesen látunk. Ezen összejöveteleinken egyébként is szívesen állunk mindenkinek rendelkezésére, aki a numizmatika vagy éremgyűjtés terén bármely irányban felvilágosítást akar.

Társulatunk könyvtára ugyancsak minden csütörtökön este 6 és 8 óra között áll tisztelt tagjaink rendelkezésére. Ugyanakkor megtekinthető társulatunk gyűjteménye is. A kézikönyvtárt tagjaink ezen időpontokon kívül is használhatják.

Tagdíjfizetési felhívás. A fővárosban rendes tagjaink évi 10 pengő, a vidéki és külföldön lakók évi 6 pengő tagsági díjat fizetnek. Az új alapító tagok alapítványa legalább 100 pengőt tesz ki. Régi alapító tagjainkhoz azt a kérést intézzük, hogy évenként legalább egy fővárosi rendes tag tagsági díjának megfelelő összeget, tehát 10 pengőt fizessenek be önkéntes adomány címen társulatunk javára, tekintettel arra, hogy a záloglevelekben elhelyezett régi alapítványaink értéküket teljesen elvesztették. A pénzküldeményeket kérjük a társulat javára az 51.010. számú postatakarékpénztári csekk számlán befizetni, vagy a társulat elnöke Zimmermann Lajos dr. nevére és címére (Budapest, IV., Váci-utca 78—80.) beküldeni. A társulat elnöke egyébként szívesen áll rendelkezésére azon érdeklődőknek, akik a társulatba tagul belépni kívánnak. Telefon: 380—140.

A Magyar Numizmatikai Társulat tisztikara:

Tiszteletbeli elnök: *Hóman Bálint dr.*
Elnök: *Zimmermann Lajos dr.*
Alelnökök: *Procopius Béla dr.*
Schmidt Béla.
Főtitkár: *Szentgáli Károly.*
A „Numizmatikai Közlöny“ szerkesztője: *Huszár Lajos dr.*

„Az Érem“ szerkesztője: *Szentgáli Károly.*
Főkönyvtáros: *Karny Rezső dr.*
Könyvtárosok: *Antony Béla.*
Huszár Lajos dr.
A gyűjtemény őre: *Szentgáli Károly.*
Ellenőr: *Lafrankó Gyula.*

Választmányi tagok:

Aiföldi András dr.
Faludi Géza dr.
Finály Gábor dr.
Haidekker Sándor dr.

Mály János dr.
Mócsy János dr.
Schulek Alfréd dr.
Soltész Elek dr.

Soltész Elemér dr.
Telcs Ede.
Tersztyánszky Jenő dr.
Vargha Béla.

Póttagok:

Csillag Ferenc dr.

Leszih Andor.

Szalay Berzeviczy László báró.

A felügyelő bizottság tagjai:

Agfalvy Ipoly.

ifj. *Búcz Béla.*

Kelényi László.

Póttagok:

Garabán Lajos.

Zák Ede.

A Magyar Numizmatikai Társulat tagjai

1943. évi június hó 30-án.

Tiszteletbeli tagok:*

Alföldi András dr., a budapesti kir. magy. Pázmány Péter tud. egyetem nyilván. rendes tanára, a Magy. Tud. Akadémia lev. tagja, Budapest, IV., Ferenc József-rakpart 25. 1911. II. 9. — 1926. V. 13.
Babelon, Ernest, a párisi „Institut de France“ tagja és a párisi „Bibliothèque Nationale“ érem- és régiségosztályának igazgatója, Páris. — 1911. III. 30. († 1924.)
Bahrfeldt Emil dr., bankigazgató, Berlin. — 1911. III. 30. († 1929.)
Bahrfeldt, Max dr., ny. gyalogsági tábornok, a hallei egyetem num. tanszékének t. tanára, Halle a. d. Saale. — 1912. III. 28. († 1936.)
Berán Lajos, szobrászművész, a m. kir. áll. pénzverő fővénőke, Budapest. — 1907. VI. 13. — 1941. III. 27. († 1943.)
Blanchet, Adrien, a párisi „Institut de France“ tagja, a „Société Française de Numismatique“ tiszteletbeli elnöke, a párisi „Bibliothèque Nationale“ tb. könyvtárosa, stb. Páris, XVI., 10. Boulevard Emile Augier. — 1911. III. 30.
Cagiati, Memmo, ügyvéd, numizmatikai író, Nápoly. — 1922. III. 30. († 1926.)

Demole, Eugène dr. a genfi „Musée d'art et d'histoire“ éremtárának vezetője, Genève. — 1926. V. 13. († 1928.)
Desseuffy Miklós gróf, földbirtokos, Budapest. — 1907. I. 17. — 1921. III. 31. — († 1918.)
Dworschak, Fritz dr., a bécsi műtörténelmi állami múzeum főigazgatója és éremtárának vezetője, Wien, I., Burgring 5. — 1931. III. 26.
Faludi Géza dr., nyug. köz-kórházi főorvos, Budapest, VI., Vilmos császár-út 17. — 1909. X. 14. — 1934. III. 29.
Gnecchi, Francesco, a milanoi „Società Numismatica Italiana“ alelnöke, Milano. — 1911. III. 30. († 1919.)
Gohl Ödön dr., a Magyar Nemzeti Múzeum ny. osztályigazgatója, Budapest. — 1901. — 1911. III. 30. († 1927.)
Habich, Georg dr., titkos tanácsos, egyetemi tanár, a müncheni „Staatliche Münzensammlung“ igazgatója, München. — 1926. V. 13. († 1932.)
Harsányi Pál dr., a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának igazgatója, Budapest. — 1909. VI. 10. — 1926. V. 13. († 1929.)

* A tag neve utáni évszám a felvétel időpontját jelenti. Ha két évszám van egy név után, az első a tagnak, mint rendes tagnak felvételi időpontját jelenti, a második pedig azt, hogy mikor lett alapító taggá, illetve, hogy mikor választották meg tiszteletbeli taggá. Az 1901. évszám a társulat végleges alakuló közgyűlése előtt belépett tagok megjelölésére szolgál.

- Head, Barclay Vincent*, a londoni „British Museum” éremtárának őre, London. — 1911. III. 30. († 1914.)
- Hill, George Francis dr.*, a londoni „British Museum” ny. főigazgatója, London, W. C. 1. British Museum. — 1926. V. 13.
- Hóman Bálint dr.*, ny. m. kir. vallás- és közokt. miniszter, m. kir. titkos tanácsos, orsz. gyűl. képviselő, a Magyar Nemzeti Múzeum tanácsának elnöke, a Magyar Tudományos Akadémia r. tagja, Budapest, VIII., Múzeum-körút 14–16. — 1914. II. 12. — 1926. V. 13.
- Huszár Lajos dr.*, az Országos Magyar Történeti Múzeum éremtárának őre, Budapest, VIII., Múzeum-körút 14–16. — 1929. V. 16. — 1941. III. 27.
- Imhof-Blumer, Friedrich dr.*, a berlini „Akademie der Wissenschaften” tagja, a párisi „Institut” lev. tagja, Winterthur. — 1911. III. 30. († 1920.)
- Jeszenszky Géza*, földbirtokos, az Orsz. Magy. Történeti Múzeum tb. igazgatója, Budapest. — 1901. — 1934. III. 29. († 1942.)
- Kilényi Hugó*, ny. miniszteri tanácsos, Budapest. — 1901. — 1921. III. 31. († 1924.)
- Laffranchi, Lodovico*, numizmatikai író, Milano, Via Carlo Ravizza 19. — 1926. V. 13.
- Loehr, August Octavian dr.*, lovag, a bécsi műtörténelmi állami múzeum éremtárának ny. igazgatója, egyetemi tanár, Wien, XIX., Würtgasse 14. — 1921. III. 31.
- Luschin, Arnold dr.*, ebengreuthi, lovag, udvari tanácsos, a gráci egyetem ny. r. tanára, Graz. — 1911. III. 30. († 1932.)
- Mattingly, Harold*, a londoni „British Museum” éremtárának őre, London, W. C. 1. British Museum. — 1926. V. 13.
- Münsterberg, Rudolf dr.*, udvari tanácsos, a bécsi műtörténelmi állami múzeum ókori és

- bizánci éremgyűjteményének igazgatója, Wien. — 1924. III. 27. († 1926.)
- Procopius Béla dr.*, ny. rendkív. követ és meghatalmazott miniszter, Budapest, IV., Horthy István-körút 10. — 1916. XI. 9. — 1934. III. 29.
- Regling, Kurt dr.*, egyetemi tanár, a berlini „Kaiser Friedrich Museum” éremtárának igazgatója, Berlin. — 1915. III. 25. († 1935.)
- Réthy László dr.*, a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának igazgatója, a Magyar Tudományos Akadémia lev. tagja, Budapest. — 1901. — 1911. III. 30. († 1914.)
- Schmidt Béla*, gőzmalom igazgató, Budapest, XI., Nagyboldogasszony utja 21. — 1915. X. 14. — 1941. III. 27.
- Soltész Elemér dr.*, tábori püspök, Budapest, XIV., Abonyi utca 21. — 1927. III. 31. — 1941. III. 27.
- Svoronos Nep. János*, az athéni nemzeti éremmúzeum igazgatója, Athén. — 1911. III. 30. († 1922.)
- Szentgáli Károly*, nyug. székesfővárosi iskolaigazgató, tb. múzeumi ör, Budapest, VI., Anrássy-út 74. — 1907. XI. 14. 1921. III. 31.
- Telcs Ede*, szobrászművész, Budapest, XII., Gömbös Gyula-út 41. — 1907. II. 14. — 1941. III. 27.
- Voetter, Otto*, ny. cs. és kir. alezredes, az osztr. tud. akadémia levelező tagja, Wien. — 1922. III. 30. († 1926.)
- Witte, Alphonse de*, mérnök, a „Société hollandaise-belge des Amis de la médaille d'art” belga osztályának elnöke, a Société Royale de Numismatique de Belgique” titkára, Bruxelles. — 1911. III. 30. († 1916.)
- Zimmermann Lajos dr.*, ügyvéd, m. kir. kormányfőtanácsos, Budapest, IV., Váci-utca 78–80. — 1901. — 1921. III. 31.

A tiszteletbeli tagok száma: 38.

Értékes éremgyűjteménynek hagyományozásával a társulattal szemben érdemeket szereztek:

Néhai jassenovai Bassarabits Sándor, m. kir. honvédezzredes, a Ludovika Akadémia volt parancsnoka († 1909-ben) és neje.

Néhai jassenovai Bassarabits Sándorné született Förster Irma úrnő († 1916-ban).

Alapító tagok:

- Andrássy Dénes gróf*, nagybirtokos, Krasznahorkaváralja (Gömör vm.) — 1907. X. 10. († 1913.)
- Apponyi Sándor gróf*, v. b. t. t., nagybirtokos, Lengyel (Tolna m.) — 1921. X. 13. († 1925.)
- Arad szab. kir. város közönsége*, Arad. 1905. X. 12.
- Babics József*, udvari tanácsos, urad. jószágigazgató, Budapest. — 1901. — 1908. IV. 9. († 1925.)
- Baross János dr.*, ügyvéd, nemzetgyűlési képviselő, Budapest. — 1917. XI. 8. († 1926.)
- Beck Ö. Fülöp*, szobrászművész, Budapest, VII., Damjanich-utca 32. — 1907. VI. 13. — 1922. I. 12.
- Belvárosi Takarékpénztár-Részvénytársaság*, Budapest, IV., Petőfi Sándor-utca 2. — 1906. II. 8.
- Berán Lajos*, szobrászművész, a m. kir. áll. pénzverő fővénke, Budapest. — 1907. VI. 13. — 1927. V. 12. († 1943.)
- Bleyer Izó dr.*, ügyvéd, földbirtokos, Krassógombás (Krassó Szörény vm.) — 1902. XII. 11. — 1908. V. 14. († 1912.)

- Budapest Székesfőváros közönsége*, Budapest, IV., Központi városháza. — 1905. XII. 14.
- Daniel Ferenc báró*, földbirtokos, Vargyas, (Udvarhely vm.) — 1940. XI. 14.
- Daróczy Zoltán*, királydaróci, író, genealogus, m. kir. kormányfőtanácsos, Budapest, IV., Horthy István-körút 12. — 1903. I. 10.
- Debrecen szab. kir. város*, Debrecen. — 1907. I. 17.
- Dessewffy Miklós gróf*, földbirtokos, Budapest. — 1907. I. 17. († 1918.)
- Dessewffy Sándor*, csanádi püspök, v. b. t. t., Temesvár. — 1901. († 1907.)
- Déri Frigyes*, m. kir. kormányfőtanácsos, kereskedelmi tanácsos, gyáros, Wien. — 1914. IV. 9. — 1920. X. 14. († 1924.)
- Docan Nicolas*, román külügyminiszteri államtitkár, meghat. miniszter, a román tud. akad. tagja, Tomesti, Románia. — 1906. XI. 8. — 1907. X. 10. († 1933.)
- Dworák Norbert*, gyáros, a Scheid G. A. cég társtulajdonos tagja, Budapest, VII., Holló-utca 6. — 1912. I. 11. — 1921. II. 10.
- Első Magyar Általános Biztosító Társaság*, Budapest, IV., Vigadó-tér 1. — 1912. III. 23.

- Éles Géza**, gyógyszerész, Diósgyőr, (Borsod vm.) Árpád-utca 6. — 1907. XII. 12. — 1919. X. 16.
- Fadgyas Rezső dr.**, a Futura Rt. ügyv. igazgatója. m. kir. kormányfőtanácsos, Budapest, XI., Budafoki-út 17. — 1942. I. 8.
- Faludi Géza dr.**, nyug. közkórházi főorvos, Budapest, VI., Vilmos császár-út 17. — 1909. X. 14. — 1918. VI. 13.
- Farkas Jenő**, okl. gazda, Budapest, VII., Wesselenyi-utca 35. — 1936. II. 13. — 1943. I. 14.
- Fejér József**, régipénzkereskedő, Budapest. — 1901. — 1922. X. 12. († 1935.)
- Festetics Pál gróf**, v. b. t. t., földbirtokos, Wien. — 1906. XII. 13. († 1924.)
- Finály Gábor dr.**, ny. tankerületi kir. főigazgató, Budapest, VIII., Mária Terézia-tér 14. — 1901. — 1910. V. 12.
- Földhitelbank Részvénytársaság**, Budapest. (Meggyszűnt.) — 1918. V. 9.
- Frey Imre dr.**, kir. törvényszéki bíró, Zombor (Bács-Bodrog vm.), Basa-utca 6–8. — 1910. III. 10. — 1939. III. 30.
- Frigyes magyar királyi herceg Öfensége**, tábornagy, Budapest. — 1905. X. 12. († 1936.)
- Frindt Mátyás**, gőzfűrésztulajdonos, Nizni-Medzev (Mecenzéf), Szlovákia. — 1934. I. 11.
- Fülöp szász-coburg-góthai herceg Öfensége**, Wien. — 1905. X. 12. († 1921.)
- Glück Frigyes**, szálloda tulajdonos, m. kir. kormányfőtanácsos, Budapest. — 1905. XII. 14. († 1931.)
- Gohl Ödön dr.**, a Magyar Nemzeti Múzeum ny. osztályigazgatója, Budapest. — 1901. — 1927.
- Gohl Ödönné, özv.**, sz. Váradai Török Gizella, Budapest. — 1928. I. 12. († 1929.)
- Győr szab. kir. város közönsége**, Győr. — 1904. II. 11.
- Hatrany Károly báró**, nagybirtokos, Budapest. — 1901. († 1943.)
- Horánszky Nándor dr.**, orvos, ideggyógyász, Budapest, XII., Biró-utca 6/c. — 1912. XI. 14.
- Horsky János**, cs. kir. építési tanácsos, Brande's a. Adler bei Chotzen (Csehország) — 1904. I. 7. († 1917.)
- Jankovich-Bésán Endre gróf**, nagybirtokos, a magyar főrendiház tagja, Öreglak (Somogy vm.). — 1903. X. 8. — 1917. III. 29. († 1936.)
- Jeszenszky Géza**, földbirtokos, az Orsz. Magyar Történeti Múzeum tb. igazgató-őre, Budapest. — 1901. — 1917. I. 11. († 1942.)
- Jónás Elemér dr.**, az Orsz. Magyar Történeti Múzeum Éremtárának őre, Budapest. — 1917. X. 11. — 1922. XII. 14. († 1939.)
- József magyar királyi herceg Öfensége**, tábornagy, Budapest, I., Szentgyörgy-tér 4. — 1905. X. 12.
- Karátsonyi Andor**, földbirtokos, Budapest. — 1904. III. 27. († 1930.)
- Karátsonyi Jenő gróf**, nagybirtokos, Budapest. — 1901. († 1933.)
- Karny Rezső dr.**, ny. m. kir. p. ü. számv. főtanácsos, Albertfalva (Pest vm.), Ersébet királyné-út 52. — 1922. X. 12. — 1929. I. 10.
- Kecskemét tj. város tanácsa**, Kecskemét. — 1903. II. 10. — 1923. II. 8.
- Kilényi Hugó**, ny. miniszteri tanácsos, Budapest. — 1901. — 1917. V. 10. († 1924.)
- Klobusitzky János**, földbirtokos, a magyar főrendiház tagja, Budapest. — 1901. († 1911.)
- Koerfer István dr.**, ny. min. tanácsos, a magy. fővárosi malomegyesület vezértitkára, Budapest. — 1916. V. 13. — 1917. XII. 13. († 1922.)
- Korbuly Dezső dr.**, tb. vármegyei főorvos, Ógyalla (Komárom vm.). — 1918. XI. 14. — 1923. III. 8. († 1925)
- Landesmann Pál**, joghallgató, Budapest. — 1921. XI. 10. — 1925. VI. 18. († 1925.)
- Lippay Almássy Károly**, ny. m. kir. gyógyszerügyi főigazgató, Budapest, II., Olasz-fasor 43. B. — 1903. V. 7. — 1917. XI. 8.
- Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank**, Budapest, V., Dorottya-utca 6. — 1905. II. 9.
- Magyar Vasúti és Hajózási Klub**, Budapest, VI., Csengery-utca 68. — 1921. X. 13.
- Miklós Elemér dr.**, az Orsz. Magyar Idegenforgalmi Tanács v. főtitkára, Budapest, XI., Plósz Lajos-utca 17. — 1923. XI. 8.
- Miklós Elemérné**, sz. Bogdán Jozefa, Budapest, XI., Plósz Lajos-utca 17. — 1923. XI. 8.
- Molnár Imre**, részv. társ. igazgató, Budapest, V., Gróf Klebelsberg-utca 29. — 1922. X. 12.
- Nagy Zoltán**, máv. főellenőr, Rákospalota (Pest vm.). — 1903. III. 10. — 1918. XI. 14. († 1933.)
- Nákó Sándor gróf**, v. b. t. t., volt fiumei kormányzó, a magyar főrendiház tagja, nagybirtokos, Budapest. — 1906. IV. 1. († 1923.)
- Niklovits Károly**, magánzó, Budapest, VI., Eötvös-utca 32. — 1915. XII. 9. — 1923. X. 11.
- Nuber Károly**, régész és numizmatikus, Bukarest. 1901. († 1935.)
- Oszttrák Magyar Bank**, Budapest. (Meggyszűnt.) 1911. I. 12.
- Pákozdy Károly dr.**, főorvos, Budapest. — 1901. — 1917. III. 8. († 1934.)
- Perint Jenő dr.**, főorvos, fogorvos, Budapest, VI., Andrassy-út 20. — 1922. X. 12.
- Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye közönsége**, Budapest, IV., Városház-utca 7. — 1905. VI. 8.
- Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület**, Budapest, IV., Deák Ferenc-utca 5. — 1912. III. 28.
- Pesti Magyar Kereskedelmi Bank**, Budapest, V., gróf Tisza István-utca 2. — 1922. VI. 8.
- Rampacher Pál**, a m. kir. szabadalmi bíróság bírója a III. fizet. csoport jellegével, Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 35. — 1904. IV. 14. — 1907. XII. 12.
- Réthy László dr.**, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgató őre, a Magyar Tudományos Akadémia lev. tagja, Budapest. — 1901. — 1904. X. 13. († 1914.)
- Rosenberg Márton**, bankbizományos, Nagyvárad, Rimanóczy-utca 12. — 1930. V. 8. — 1941. XII. 11.
- Rutsek Aurél**, járási főnök, Kysucké Nové Mesto (Kisutcauhely), Szlovákia. — 1923. X. 11.
- Sacelláry György**, udvari tanácsos, bankár, Budapest. — 1901. († 1940.)
- Schmideg Alfréd**, érem. és régipénz kereskedő, Budapest, II., Lövház-utca 3. — 1905. II. 9. — 1922. X. 12.
- Schmidt Béla**, gőzmalom igazgató, Budapest, XI., Nagyboldogasszony-útja 21. — 1915. X. 14. — 1918. II. 14.
- Schulek Alfréd dr.**, nyug. kórházi szemész. főorvos, Rákosliget (Pest vm.) Madách Imre-utca 18. — 1903. III. 26. — 1910. IV. 14.
- Soltész Elek dr.**, főorvos, Budapest, VII., Bethlen-utca 8. — 1918. XII. 12.
- Soltész Elemér dr.**, tábori püspök, Budapest, XIV., Abonyi-utca 21. — 1927. III. 21. — 1941. IV. 10.

Somssich János gróf, földbirtokos, Székesfehérvár. — 1901. — 1920. III. 18. († 1931.)
 Sötér Géza Ker. János dr. m. á. v. főintéző, Budapest, II., Corvin-ter 6. — 1921. II. 10. — 1922. X. 12.
 Spitzer Mór, földbirtokos, Budapest. — 1901. († 1919.)
 Szeged szab. kir. város közönsége, Szeged. — 1904. VI. 9.
 Sziklay Jenő, ny. m. á. v. műszaki főtanácsos, Budapest. — 1901. — 1905. XII. 14. († 1939.)
 Tábor József, nyug. uradalmi titkár és főszámvévő, vállalkozó, Gyula (Békés vm.) — 1918. IV. 11.
 Telcs Ede, szobrászművész, Budapest, XII., Gömbös Gyula-út 41. — 1905. VI. 8. — 1907. II. 14.
 Temesvár szab. kir. város közönsége, Temesvár. — 1904. V. 11.
 Thallóczy Lajos, v. b. t. t. cs. és kir. osztályfőnök, Wien. — 1902. XII. 11. — 1916. X. 12. († 1916.)
 Tóth Sándor, ny. kegyestanítórendi főgimn. igazgató, Debrecen. — 1902. XII. 11. — 1917. IV. 12. († 1921.)
 Tyll Gusztáv, birtokos, ny. főszolgabíró, Csanád-palota (Csanád vm.) — 1905. I. 12. — 1918. II. 14. († 1929.)

Ujhely Kálmán, földbirtokos, Dombegyház (Csanád vm.) — 1913. V. 8. († 1925.)
 Urmánczy Nándor, v. országgyűlési képviselő, földbirtokos, Budapest. — 1916. III. 9. († 1940.)
 Vargha Béla, görzsönyi, a Magyar Nemzeti Bank ny. felügyelője, Budapest, II., Fő-utca 73. — 1902. XII. 11. — 1919. X. 16.
 Vay Béla báró, v. b. t. t. volt főispán, földbirtokos, Alsószolca (Borsod vm.) — 1903. I. 10. († 1910.)
 Walla József, gyáros, kereskedelmi tanácsos, Budapest. — 1905. IV. 13. — 1905. XII. 14. († 1920.)
 Wodianer Albert báró, a magyar főrendiház tagja, Budapest. — 1908. X. 8. († 1913.)
 Woyciehowsky Vilmos, jelitai, a Magyar Lezámitoló és Pénzváltó Bank ny. tisztviselője, Budapest. — 1907. XI. 28. — 1922. XII. 14. († 1935.)
 Zichy Jenő gróf, v. b. t. t. v. országgyűlési képviselő, Budapest. — 1901. († 1906.)
 Zimmermann Lajos dr. ügyvéd, m. kir. kormányfőtanácsos, Budapest, IV., Váci-utca 78—80. — 1901. — 1905. XII. 14.

Az alapító tagok száma: 97.

Rendes tagok:

Ambarus Géza, evang. igazgató tanító, Nagyvárad, gróf Csáky István-utca 62. — 1941. I. 9.
 Ambrus Béla, áll. elemi iskolai tanító, Pest-szenterzsébet (Pest vm.) Dobó-utca 14. — 1930. V. 8.
 Angyal Kálmán, polgári iskolai tanár, Komárom, Vág-utca 12. — 1935. VI. 13.
 Annók F. Szabó József, nyug. áll. honvéd műszaki főtiszt, Szeged, Boldogasszony sugárút 10. — 1939. II. 9.
 Antóny Béla, magántisztviselő, Nagymaros (Hont vm.) Erzsébet-utca 16. — 1933. XI. 9.
 Aquincumi múzeum, Budapest, III., Szentendrei-út, Aquincum. — 1939. XII. 14.
 Ágfalvy Ipoly, a Magyar-Olasz Bank tisztviselője, Budapest, XI., Horthy Miklós-út 96. — 1927. X. 13.
 Agotay Ernő, nyug. m. á. v. műszaki főtanácsos, Sopron, Wälder József-utca 13. — 1922. III. 9.
 Balatoni Múzeum Egyesület, Keszthely (Zala vm.) — 1903. X. 8.
 Balla Pál dr., nemes, miniszteri osztályfőnök, Budapest, XII., Székács-utca 22/B. — 1928. XII. 13.
 Baranya vármegye közönsége, Pécs. — 1904. VI. 9.
 Barcsay-Amant Zoltán dr., nyug. áll. huszárfőhadnagy, múzeumigazgató, Eger, Vármúzeum. — 1927. III. 10.
 vitéz Barkóczi László, egyetemi gyakornok, Budapest, VII., Murányi-utca 3. — 1942. III. 12.
 Bartos Aladár, műszaki főfelügyelő, Ujpest, Horthy Miklós-út 44. — 1939. X. 12.
 Basler István, városi főmérnök, Zombor, Rákóczi-út 48. — 1942. XII. 10.
 Batizfalvy János dr., orvos, egyetemi nyilvános rendes tanár, Szeged, M. kir. Horthy Miklós tudományegyetem női klinikája, Tisza Lajos-körút. — 1937. XII. 16.
 Bertalan Lőránt dr., ügyvéd, Budapest, VIII., Üllői-út 66/B. — 1941. II. 13.

Bezdáni Ferenc, könyvnyomtató, Budapest, VI., Lehel-utca 1. — 1942. XII. 10.
 Bérces Lajos, áll. tanító, Gyanógeregye, u. p. Dömötör (Vas vm.) — 1933. X. 12.
 Bibliothek des Kunsthistorischen Museums, Wien, (Német birodalom). I. Burgring 5. — 1911. X. 12.
 Biharmegyei és nagyváradai régészeti és történelmi egyesület, Nagyvárad, Pázmány Péter-utca 13. — 1940. XII. 19.
 Biró Árpádné, szentkatolnai, a Magyar Ált. Hitelbank igazgatójának neje, Budapest, V., Teleki Pál-utca 17. — 1943. III. 11.
 Biró Jenő, máv. tisztviselő, Kolozsvár, Györgyfalvi-út 55. — 1933. III. 9.
 Blum Imre, a Szörmekikészítő és Festőgyár Rt. igazgatója, Budapest, IX., Mester-utca 34. — 1927. I. 13.
 Bodnár László, magántisztviselő, Budapest, IX., Lónyay-utca 46. — 1942. V. 21.
 Boltizár Endre, a városi üzemek pénztárosa, Szombathely, Léka-utca 25. — 1940. XI. 14.
 Bónitz Márton, tanító, Bős (Komárom vm.) — 1940. I. 11.
 Borsod-miskolci múzeum, Miskolc, Papszer-utca 1. — 1901.
 Borsos Béla, okl. építészmérnök, Budapest, I., Tigris-utca 56. — 1941. X. 9.
 Boschán Károly, az Asbestos Rt. nyug. igazgatója, Budapest, V., Szent István-park 26. — 1921. X. 13.
 Búcz Béla, ifj., gépészmérnök, szkv. tüzérhadnagy, Budapest, II., Batthyány-utca 46. — 1930. V. 8.
 Budapest székesfőváros képtára, Budapest, IV., Egyetem-utca 6. — 1938. XI. 17.
 Budapesti kir. magy. Pázmány Péter tudományegyetem érem és régiségtani intézete, Budapest, VIII., Múzeum-körút 6—8. — 1931. III. 26.
 Chikán Ferenc, m. kir. vámszaki főtiszt, Ujvidék, Délvidéki-utca 7. — 1943. III. 11.

- Cseh Győző, okl. gépészmérnök, Győr, III., Levente-utca 9. — 1941. VI. 19.
- Cseho Aurél Illés, ószeres, Szeged, Attila-utca 8. — 1942. X. 8.
- Csehy Béla, földbirtokos, a „Cigelka“ gyógyforrás vállalat tulajdonosa, Bardejov (Bártfa), Szlovákia, Dlhy rad 9. — 1932. I. 14.
- Csepreghy Lajos, kereskedő, Budapest, V., Szalay-utca 5. C. — 1941. XII. 11.
- Csikó Emil, ifj. vaskereskedő, Marosvásárhely, Ugron Gábor-tér 12. — 1941. I. 9.
- Csillag Ferenc dr., m. kir. százados, Budapest, XI., Horthy Miklós-út 91. — 1939. X. 12.
- Csongár Tibor, drogista, Nagysurány (Nyitra vm.), Bosnyák Tamás-tér 22. — 1934. II. 8.
- Csongrád vármegyei múzeum és könyvtár, Szentes (Csongrád vm.) — 1939. X. 13.
- Csőszy Gyula dr., kir. állategészségügyi tanácsos, Budapest, Lágymányosi-utca 20. — 1914. I. 8.
- Csúcs Ferenc, szobrászművész, Sashalom, (Pest vm.) Pozsonyi-út 50. — 1943. III. 11.
- Csucsay János, polgári iskolai tanár, Celldömölk. (Vas vm.) — 1935. X. 10.
- Cigány Béla, igazgató, Győr, Andrassy-út 1. — 1929. III. 14.
- Daubravszky Gyula, elektro-mérnök, Kispest, (Pest vm.), Bocskay-utca 13. — 1942. X. 8.
- Debreceni m. kir. Tisza István tudományegyetem egyetemes történelmi szemináriuma, Debrecen. 1929. XI. 14.
- Debreceni m. kir. Tisza István tudományegyetem könyvtára, Debrecen. — 1922. IV. 13.
- Dobos Dezső, tábori alesperes, Budapest, III., Kiscelli-utca 66. — 1938. V. 12.
- vitész Draskóczy Draskovich Ferenc, földbirtokos, Kalocsa, Kossuth Lajos-utca 19. — 1937. VI. 10.
- Dungyarszky Sándor, okl. mérnök, Jászalsószentgyörgy, (Jász-Nagykun-Szolnok vm.) Postafiók 2. — 1943. II. 11.
- Einczinger Ferenc, takarékpénztári igazgató, Esztergom, Csernoch-út 21. — 1916. III. 30.
- Eisenstock Imre, ifj., középiskolai tanár, Budapest, IV., Ferenc József-rakpart 9. — 1920. III. 4.
- Elfer Tivadar dr., főorvos, Budapest, VII., Erzsébet-körút 44. — 1924. XI. 13.
- Elmer György, Pancsova, (Bánát.) Weifert serfőzde. — 1928. II. 9.
- Erdélyi Aladár dr., földbirtokos, egyet. m. tanár, Paks, Máriatelep-pusztá, (Tolna vm.) — 1943. II. 11.
- Erdélyi László, ifj., malombérlő, Szatmárnémeti, (Szatmár vm.) László-malom. — 1938. V. 12.
- Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtára, Kolozsvár, Bátya-utca 2. — 1941. II. 13.
- Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár, Erzsébet-út 21. — 1942. I. 8.
- Erdész Miklós, ékszerész, Budapest, V., Werkerle Sándor-utca 3. — 1933. X. 12.
- Esze Tamás, református lelkész, Budapest, XIV., Nürnberg-utca 29. — 1939. X. 12.
- Eszlár István dr., tiszaföldvári, m. kir. igazgató, kabinetirodai főnök-helyettes, m. kir. kormányfőtanácsos, Budapest, II., Toldy Ferenc-utca 46. — 1916. III. 30.
- Esztergomi főszékesegyházi könyvtár, Esztergom, Ferenc József-út 28. — 1916. XII. 14.
- Éles Péter, forgalmi adóhivatali tiszt, Debrecen, Tasnádi-utca 8. — 1943. VI. 10.
- Érsekújvári városi múzeum, Érsekújvár, (Nyitra vm.) Városháza. — 1940. XII. 19.
- Farkas Flórián, ifj., magántisztviselő, Rákospalota, (Pest vm.), Bethlen-utca 48. — 1942. X. 8.
- Farkas Zoltán dr., ügyvéd, Budapest, V., Juhász Andor-utca 24. — 1931. II. 12.
- Fazekas Géza dr., városi tanácsnok, Kiskunfélegyháza, (Pest vm.) Temesvár-utca 1. — 1927. II. 10.
- Fábián Miklós dr., a Miskolci Takarékpénztár újdíósgyőri fiókjának főnöke, Újdíósgyőr, Borsod vm.) Andrassy-utca 37. — 1942. XII. 10.
- Fejérvármegyei és Székesfehérvári Múzeum, Székesfehérvár, Bognár-utca 3. — 1910. X. 27.
- H. Fekete Péter, polgári leányiskolai igazgató, Hajduböszörmény, (Hajdu vm.) — 1909. XII. 9.
- Felber Arthur, kir. ügyész-ségi alelnök, Pécs, Kardos Kálmán-utca 3. — 1928. X. 11.
- Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum, Kassa, Báthori-tér 2. — 1939. VI. 15.
- Fleissig József, az Angol Magyar Bank Rt. igazgatója, Budapest, VI., Benczur-utca 31. — 1933. X. 12.
- Fodor György, m. kir. növényegészségügyi körzetvezető, Sashalom, (Pest vm.) Wesselényi-utca 26. — 1942. III. 12.
- Forray József Sándor, a Magyar Nemzeti Bank nyug. főellenőre, Szeged, Boldogasszony-sugarút 36. — 1903. I. 10.
- Fővárosi Régészeti és Asatási Intézet, Budapest, IV., Egyetem-utca 6. — 1942. III. 12.
- Fővárosi Történelmi Múzeum, Budapest, III., Kiscelli-út 108. — 1937. VI. 10.
- Freund Jenő, főzsédbizománycs, Budapest, VI., Hegedüs Sándor-utca 17. — 1943. V. 13.
- Friedmann Hugó, ékszerész és régiségkereskedő, Budapest, IV., Kammermayer Károly-utca 10. — 1940. XII. 19.
- Gaal Gusztáv dr., magsai, nyug. tiszt. főorvos, Tornalja, (Gömör és Kishont vm.) — 1942. II. 12.
- Gajdács Jánosné Borbély Gizella, szobrászművész, Fényes, u. p. Békéscsaba, (Békes vm.) — 1914. VI. 11.
- Garabán Lajos, székesfővárosi főmérnök, Budapest, I., Győző-utca 5. — 1936. I. 9.
- Gács Lajos, szobrászművész, köztisztviselő, Budafok-Kelenföld, (Pest vm.) Nádor-utca 58. — 1943. V. 13.
- Gerevich Tibor dr., egyet. nyilv. rendes tanár, Budapest, XI., Budafoki-út 9. — 1941. VI. 19.
- Gergelyi Imre, m. kir. ezredes Budapest, II., Csalogány-utca 4/d. — 1939. XII. 14.
- Gombossy Aladár, m. kir. százados, Szombat-hely, Szél Kálmán-utca 21. — 1939. XII. 14.
- Gondol Dániel, városi kezelő, Pápa, (Veszprém vm.) Hunyadi-utca 4/B. — 1928. XI. 8.
- Gömör és Kishont vármegyei Múzeum Egyesület, Rimaszombat, (Gömör és Kishont vm.) 1940. X. 10.
- Gruber Pál, nyug. banktisztviselő, Budapest, V., Szent István-tér 5. — 1943. IV. 8.
- Gundel Károly, vendéglős, Budapest, XIV., Al-latkerti-út 2. — 1902. XII. 11.

- Guttenberger Antal ifj., vendéglős, Budapest, II., Retek-utca 12. — 1938. XII. 15.
- Győr, Moson és Pozsony k. e. egyesített vármegyék közönsége, Győr. — 1905. XI. 9.
- Győri szent Benedek rendi Czuczor Gergely-gimnázium múzeuma, Győr. — 1903. I. 10.
- Gyula városi múzeum, Gyula (Békés vm.), Erdélyi Sándor-út 15. — 1930. III. 13.
- Haidekker Sándor dr., gyáros, kereskedelmi tanácsos, Budapest, XI., Kelenhegyi-út 25. — 1928. X. 11.
- Halász Sándor dr., ny. árvaszéki ülnök, Budapest, IV., Múzeum-körút 7. — 1938. XII. 15.
- Hamvas (Hollósi) Konrád, bencés tanár, Győr. Bencés székház. — 1939. X. 12.
- Hámory L. Aladár, nyug. tanár, Kaposvár (Somogy vm.), Németh István-utca 31. — 1943. I. 14.
- Hechtl Ernő, könyv-, zenemű- és papirkereskedő, Baja, Kossuth Lajos-utca 2. — 1938. XI. 17.
- Hess, Adolph Nachf., éremkereskedő, Frankfurt am Main. (Német birodalom), Schubertstrasse 1. — 1902. X. 11.
- Hiller Gyula, nyug. adóhivatali főtitkár, Zlaté Moravce (Aranyosmarót) (Szlovákia), Sladkovičová 31. — 1933. X. 12.
- Hirsch, Jakob dr., éremkereskedő, Genève (Svájc), 23. Quai du Mont Blanc. (Ars Classica.) — 1901.
- Hoch Oszkár dr., ügyvéd, Nagykanizsa (Zala vm.), Szent Imre herceg-utca 12. — 1935. III. 28.
- Horusitzky Henrik, a m. kir. földtani intézet nyug. igazgatója, Budapest, VII., Damjanich-utca 30. — 1936. X. 8.
- Horváth Adolf János, nyug. áll. tanítóképző intézeti tanár, Nagymaros (Nógrád és Honf. vm.), Visegrádi-utca 18. — 1903. I. 10.
- Horváth Gábor, egyetemi hallgató, Budapest, I., Naphegy-utca 17. — 1942. III. 12.
- Horváth Mihály, nyug. áll. m. kir. tábornok, Budapest, I., Szent János-tér 1. A. — 1903. XII. 10.
- Horváth Tibor Antal, premontrei kanonok. Keszthely (Zala vm.), Premontrei rendház. — 1929. I. 10.
- Hudec László, építész, m. kir. tiszteletbeli konzul, Shanghai (Kína). Levelezés Jánosy István dr. címén, Budapest, IV., Fehérhajó-utca 8—10. — 1941. II. 13.
- Hüttl Dezső dr., műépítész, a m. kir. József nádor műszaki és gazdaságtudományi egyetem nyilv. rendes tanára, Budapest, XI., Rezeda-utca 5. — 1905. XII. 14.
- Jankovics Marcell dr., ügyvéd, író, m. kir. kormányfőtanácsos, Budapest, I., Pauler-utca 19. — 1941. V. 8.
- Joanneum, Müizen und Antiquitätenkabinet des Landesmuseum, Graz (Német birodalom). — 1906. X. 11.
- Jónás Elemérné, özv. dr., múzeumi őr özvegye, Budapest, XII., Kléh István-utca 8. A. — 1940. XI. 14.
- Kalocsai Jézus társasági érseki gimnázium (Szent István kollégium), Kalocsa (Pest vm.). — 1908. III. 12.
- vitész Kanabé Dezső, polgári iskolai igazgató, entomologus, hites kir. törvényszéki szakértő, Debrecen, Rákóczi-utca 61. — 1911. X. 12.
- Kardos Gyula, a kassai Nemzeti Színház gondnoka, Kassa, Nádor-utca 28. — 1942. II. 12.
- Kállay Ödön, közséji jegyző, Szőny (Komárom vm.) — 1929. III. 14.
- Kelényi B. Ottó dr., székesfővárosi főkönyvtáros, Budapest, II., Székely-utca 2—4. — 1943. I. 14.
- Kelényi László, gyárigazgató, Budapest, IV., Múzeum-körút 9. — 1941. IV. 10.
- Kerényi András, múzeumi gyakornok, Budapest, VIII., Múzeum-körút 14—16. Éremtár. — 1940. II. 8.
- Kémery Mikó Gyula, a debreceni városi téglagyár tb. igazgatója, Debrecen, Böszörményi-út 22. — 1917. XII. 13.
- Kiss István, áll. tanító, Gyula (Békés vm.), Mátyás király-utca 19. — 1942. IV. 9.
- vitész Kiss Kálmán, nagykereskedő, Paks (Tolna vm.), Szent István-tér 6. — 1942. I. 8.
- Kiskunfélegyháza városi múzeum, Kiskunfélegyháza (Pest vm.). — 1905. V. 11.
- Klein András, a Magyar Orsz. Központi Takarékpénztár tisztviselője, Budapest, V., Kálmán-utca 21. — 1941. III. 13.
- Kleinberger Árpád dr., orvos, Kassa, Fő-utca 39. — 1940. III. 14.
- Klement Károly, órás, Nagybánya (Szatmár vm.), Szent Imre-utca 9. — 1940. XII. 19.
- Koczka Lajos, a MÁVAG műszaki tisztje, Diósgyőr-Vasgyár (Borsod vm.), Ujgyár D. 9. — 1942. III. 26.
- Kolozsvári ref. kollégium, Kolozsvár, Farkas-utca 16. — 1940. XII. 19.
- Komor Géza, mérnök, Rákoshegy (Pest vm.), Károly király-út 2. — 1935. III. 14.
- vitész Konkoly Thege Miklós, m. kir. főhadnagy, Ujvidék, Hitler Adolf-út 27. — 1942. III. 12.
- Kovács István, nyug. tanár, Kolozsvár, Apponyi-utca 9. — 1942. X. 8.
- Kováts Ferenc dr., a m. kir. József Nádor műszaki és gazdaságtudományi egyetem nyilv. rendes tanára, a Magyar Tudományos Akadémia lev. tagja, Budapest, XII., Városmajor-utca 28/c. — 1903. II. 10.
- Kováts László, magántisztviselő, Budapest, II., Zárda-utca 26. — 1941. II. 13.
- Kovrig Ilona dr., múzeumi gyakornok, Budapest, II., Csalogány-utca 50. — 1940. III. 14.
- Königstein Hugó, okl. vegyész-mérnök, Budapest, VI., Andrásy-út 57. — 1932. X. 13.
- Kraus József dr., ügyvéd, Budapest, VI., Jókai-utca 6. — 1939. XI. 9.
- Krausz Sándor dr., ügyvéd, Pécs, Fürdő-utca 1. — 1941. I. 9.
- Kratky György dr., orvos, Prellenkirchen (Német birodalom, Ostmark, Niederdonau). — 1936. V. 14.
- Králl Károly, közíró, filmrendező, Ujvidék, Horthy Miklós-sugárút 7. — 1943. II. 11.
- Kugler Lajos, órásmester, óranagykereskedő, Nagykanizsa (Zala vm.), Horthy Miklós-utca 2. — 1942. X. 8.
- Kupa Mihály dr., a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület tisztviselője, Budapest, XII., Kléh István-utca 10/a. — 1938. X. 13.
- Lafrankó Gyula, a Magyar Nemzeti Bank felügyelője, Budapest, VII., Erzsébet-körút 58. — 1922. III. 30.
- Lakos János, régész, Budapest, XII., Szilágyi Erzsébet fasor 24. — 1941. VI. 19.

- Lauringer Ernő, m. kir. tanügyi főtanácsos, nyug. áll. gimnáziumi igazgató, Sopron, Képezde-utca 9. — 1933. X. 12.
- Láng Miklós, ezüstművesmester, Budapest, VI., Liszt Ferenc-tér 6. — 1941. VI. 19.
- Lelovits Nándor, bankpénztáros, Trnava (Nagy-szombat) (Szlovákia), Tomašik ul. — 1938. I. 13.
- Lendeczky Mihály, m. kir. igazságügyi tisztviselő, Erdliget (Fejér vm.), 755 hrsz. — 1919. X. 16.
- Lengyel Aurél dr., nyug. miniszteri tanácsos, Budapest, V., Arany János-utca 29. — 1934. II. 8.
- Lengyel Viktor, nyug. miniszteri tanácsos, Pécs, Perczel-utca 26. — 1917. II. 3.
- Leszih Andor, a Borsod-Miskolci Múzeum őre, Miskolc, Kun József-utca 47. — 1901.
- Lichtenberg Péter, mindszenti, kereskedő, Budapest, II. Káplár-utca 27. — 1940. X. 10.
- Losonc megyei város közönsége, Losonc (Nógrád vm.). — 1940. XI. 14.
- Lőry Pál, építész-mérnök, Ujdiósgyőr (Borsod vm.), Andrassy-utca 116. — 1943. III. 12.
- Ludvig József, éremverő, Budapest, VIII., Thék Endre-utca 18. — 1943. V. 13.
- Magyar Éremművészeti Egyesület, Budapest, V., Erzsébet-tér, Nemzeti Szalon. — 1905. X. 12.
- Magyar Kegyeztető Rend. Budapest, IV., Váci-utca 33. — 1903. V. 7.
- Magyar Kir. Állami Pénzverő, Budapest, X., Üllői-út 102. — 1904. I. 7.
- Magyar Kir. Hadimúzeum, Budapest, I., Bethlen István bástyasétány 40. — 1926. IV. 8.
- Magyar Nemzeti Múzeum. Országos Magyar Történelmi Múzeum Éremtára, Budapest, VIII., Múzeum-körút 14—16. — 1902. XII. 11.
- Magyar Nemzeti Múzeum. Országos Magyar Történelmi Múzeum Iparművészeti Tára, Budapest, IX., Üllői-út 33—37. — 1905. X. 10.
- Magyar Történettudományi Intézet, Budapest, VIII., Eszterházy-utca 26. — 1943. II. 11.
- Magyar-Kossa Tibor, sörgyári igazgató, Pancsova (Bánát.) Budapesti címe: VI., Beniczur-utca 9. (Szauter Géza úr leveleivel.) — 1943. IV. 8.
- Makkai László dr., intézeti tanár, az Erdélyi Tudományos Intézet tagja, egyetemi magántanár, Kolozsvár, Kölcsey-út 20. — 1940. III. 14.
- Marosvásárhelyi ref. kollégium, Marosvásárhely, Kazinczy-utca 11. — 1941. II. 13.
- Martinez Zoltán, könyvművész, Budapest, X., Pongrácz-út 9. — 1941. XII. 11.
- Martinovich Róbert dr., máv. főfelügyelő, Budapest, VI., Andrassy-út 88. — 1903. III. 26.
- Matlári Ferenc, ékszerész, Budapest, VII., Károly király-út 7. — 1937. III. 11.
- Matsek Ernő, máv. állomáselöljáró, Szeged, Pál-utca 2. — 1938. IV. 14.
- Mautner László, fűszerkereskedő, Budapest, IX., Soroksári-út 74. — 1936. II. 13.
- Mály János dr., m. kir. pénzügyi főtanácsos, Budapest, I., IV. Béla-út 51. — 1903. I. 10.
- Máthé Jenő dr., közkórházi h. főorvos, Szentcs (Csongrád vm.) Vármegyei kórház. — 1933. IV. 13.
- Medagliere Milanese, (Milano (Olaszország), Castello Sforzesco. — 1929. III. 14.
- Mérey Andor, kir. közalapítványi főerdőtanácsos, Szekszárd (Tolna vm.) Várköz-utca 8. — 1926. VI. 10.
- Mérő József dr., vármegyei főlevéltáros, Pécs, Vármegye-háza. — 1934. XII. 13.
- Miskolczy Árpád, gyümölcsstermelő, Nagybánya (Szatmár vm.) Kossuth Lajos-utca 36. — 1941. II. 13.
- Mócsy János dr., a M. kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem mezőgazdasági és állatorvosi karának nyilv. rendes tanára, Budapest, VII., Rottenbiller-utca 23. — 1932. X. 13.
- Mohácsi II. Lajos Múzeum, Mohács (Baranya vm.). — 1926. I. 14.
- Molnár Ferenc, cégvezető, Nagybecskerek (Bánát), Tamiska ul. 16. — 1936. V. 14.
- Molnár Imre, ifj., posta műszaki tisztviselő, Ujpest, Eperjesi-utca 3. — 1940. X. 10.
- Mosonmegyei Történelmi és Régészeti Egylet, Mosonmagyaróvár (Moson vm.). — 1904. I. 7.
- Mozsári Iván, m. kir. tűzerőrnagy, Miskolc, 104. légv. tűzerosztály. — 1942. XII. 10.
- Muck Sándor, a Borsodmegyei Népbank Rt. cégvezetője, Ipolyság (Bars és Hont vm.), Honvéd-utca 11. — 1942. II. 12.
- Munkácsi m. kir. áll. Árpád fejedelem gimnázium, Munkács. — 1940. XII. 19.
- Munkér Henrik, mérnök, Léva (Bars vm.), Fejátér 2. — 1938. V. 12.
- Műemlékek Országos Bizottsága, Budapest, IX. Högyes Endre-utca 10. — 1936. X. 8.
- Nagy József, tanár, Debrecen szab. kir. város közművelődési könyvtárának igazgatója, Debrecen, Szent Anna-utca 29. — 1908. II. 13.
- Nagy-Tóth Endre, nyug. dohánybeváltó hivatali főfelügyelő, Nyíregyháza (Szabolcs vm.), Árpád-utca 31. — 1943. VI. 10.
- Nagy Zoltán, banktisztviselő, Budapest, VIII., Sándor-utca 46. — 1940. XII. 19.
- Nagybákay-Rickl Antal, vasnagykereskedő, Debrecen, Ferenc József-út 28. — 1926. VI. 10.
- Nagyházy János, máv. esztergályos csoportvezető, Debrecen, Nyil-utca 111. — 1940. XII. 19.
- Nagykanizsai Városi Múzeum és Könyvtár, Nagykanizsa (Zala vm.), Sugár-utca 13. — Nagyvárad premontrei gimnázium, Nagyvárad, Hitler Adolf-utca 18. — 1940. XII. 19.
- Nemák László, pályafenntartási írnok, Trenčianská Tepla (Trencséntépléc-Fürdő) (Szlovákia), Hurbánová ul. 1. — 1930. III. 27.
- Országgyűlési Múzeum, Budapest, V., Kossuth Lajos-tér 1—3. — 1940. XII. 19.
- Országos Magyar Iparművészeti Társulat, Budapest, V., Mária Valéria-utca 12. — 1907. VI. 13.
- Országos Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat, Budapest, VIII., Múzeum-körút 14—16. — 1905. VI. 8.
- Ortutay Gyula dr., vármegyei főjegyző, Szatmárnémeti (Szatmár vm.), Vármegye-háza. 1928. XII. 13.
- Ötvös Leó, éptész, nyug. máv. intéző, Budapest, VII., Damjanich-utca 12. — 1932. III. 10.
- Pajor Rezső dr., ügyvéd, m. kir. udvari tanácsos Budapest, II., Mecset-utca 9. — 1943. III. 11.
- Pallavicini Alfréd őrgróf, földbirtokos, Szemere (Abauj-Torna vm.) — 1932. V. 12.
- Palóczy Edgár, író, a Székesfővárosi Felső Mezőgazdasági Iskola nyug. tanára, Budapest, V., Pozsonyi-út 12. — 1922. V. 11.

- Pannonhalmi szent Benedekrendi Központi Főkönyvtár, Pannonhalmi u. p. Győrszentmárton (Győr vm.) — 1906. II. 8.
- Papp Lajos, illatszerkereskedő, Debrecen, Vörmarty-utca 63. — 1941. II. 13.
- Parcsetich Károly, ékszerész, Zombor, Rákóczi-út 48. — 1943. VI. 10.
- Pataki Vidor dr., cisztercitarendi tanár, Budapest, XI., Ibrahim-utca 22. — 1939. XII. 14.
- Paul György, ékszerész, Szabadka, Horthy Miklós-út 20. — 1943. V. 13.
- Paulsen Rudolf dr., az erlangeni egyetem tanára, az egyetem őstörténeti intézetének vezetője, Erlangen (Német birodalom), Krankenhausstrasse 9. — 1931. II. 12.
- Pál Ferenc, székesfővárosi műszaki hivatalnok, Budapest, IX., Lónyay-utca 49. — 1942. XII. 10.
- vitéz Pál Imre, m. kir. főhadnagy, Veszprém (Veszprém vm.) Altiszi iskola. — 1942. X. 8.
- Pálffy Antal, múzeumi gyakornok, Kolozsvár, Bástya-utca 2. — 1943. VI. 10.
- Penkert Sándor, gyógyszerész, Székelyhid (Bihar vm.) — 1929. X. 10.
- Pethe László dr., miniszteri titkár, Budapest, IV., Eskü-tér 8. — 1940. XII. 19.
- Pécs szab. kir. város Majorossy Imre Múzeuma, Pécs, Rákóczi-út 15. — 1904. II. 11.
- Pfenninger Ottó, műszaki igazgató, Budapest, V., Árpád-utca 11. — 1939. X. 12.
- Planer József dr., orvos, éremkereskedő, Budapest, VI., Andrassy-út 72. — 1930. II. 13.
- Pogány Andor, kereskedő, Kaposvár (Somogy vm.) Vár-utca 7. — 1939. XI. 9.
- Pollák Károly, földbirtokos, Kula (Bács-Bodrog vm.) — 1934. V. 17.
- Pongrácz József dr., ref. főiskolai tanár, Pápa (Veszprém vm.) Főiskola. — 1918. VI. 13.
- Popov Milorád dr., ügyvéd, Ujvidék, Kossuth Lajos-utca 10. — 1939. X. 12.
- Pozsonyi ág. evang. egyházközség dr. Schimkó Dániel-féle éremgyűjteménye, Bratislava (Pozsony), ((Szlovákia) Konvent-utca 15. Postaküldemények: Schedius-utca 7. — 1903. I. 10.
- Prikler Lajos dr., gimnáziumi tanár, Kolozsvár, Kun G-utca 23. — 1942. X. 8.
- Prokesch Mihály dr., földbirtokos, Szabadka, Kossuth-utca 15. — 1941. VI. 19.
- Prückler József, részv. társ. igazgató, Budapest, VII., István-út 10. — 1934. VI. 14.
- Radnóti Aladár dr., múzeumi segédőr, Budapest, II., Olasz fasor 13–15. — 1939. X. 12.
- Répásy Gyula dr., gazdálkodó, Pápa (Veszprém vm.) Dr. Antal Géza-tér 1. — 1920. X. 14.
- Rohács József, bélyegkereskedő, Tiszalök (Szabolcs vm.) — 1942. V. 21.
- Roisz Vilmos, gimnáziumi tanár, Budapest, VI., Szondy-utca 84. — 1943. II. 11.
- Rosenberg Andor dr., orvos, Keszthely (Zala vm.) Kossuth Lajos-utca 18. — 1936. X. 8.
- Rothmann Károly, aranyművessegéd, Kolozsvár, Teleki M-utca 13. — 1942. VI. 11.
- Saskó Kázmér, városi aljegyző, Érsekújvár (Nyitra vm.) Czuczor-tér 29. — 1939. II. 9.
- Sándor József, takarékpénztári elnök, Kaposvár (Somogy vm.) Árpád-utca 10. — 1938. XI. 17.
- Sárospataki ref. Főiskola Nagykönyvtára, Sárospatak (Zemplén vm.) — 1931. II. 12.
- Schönberger Zsigmond, nyug. elemi iskolai tanító, Budapest, VII., Garay-utca 24. — 1943. III. 11.
- Schreiber Antal, magánzó, Pécs, Deák-utca 23. — 1940. X. 10.
- Schweiger Miklós, kereskedő, Keszthely (Zala vm.) Nádor-utca 3. — 1935. IV. 11.
- Sesztina Nagybakay Jenő, vaskereskedő, m. kir. kormányfőtanácsos, az OMKE elnöke, Debrecen, Vilmos császár-körút 50. — 1926. II. 11.
- Smidt Lajos dr., sebészorvos, Szombathely Vas vm.) Közkórház. — 1925. II. 12.
- Soltész János dr., az egyetemi könyvtár tisztviselője, Budapest, XIV., Abonyi-utca 21. — 1936. XII. 10.
- Soltész Kálmán, gálszécsi és nádudvari, vár. megyei árvaszéki h. elnök, Nagyvárad, Kálvária-utca 24. — 1930. X. 9.
- Somogyi Gáspár, állami végrehajtó, Timişoara (Temesvár), (Románia), Str. Miron Romanul 7. — 1937. III. 11.
- Somogyi Könyvtár és Városi Múzeum, Szeged. — 1942. VI. 11.
- Sopron szab. kir. város múzeuma, Sopron. — 1916. XII. 14.
- Sőregi János dr., a debreceni Déri múzeum igazgatója, Debrecen, Déri múzeum. — 1936. XII. 10.
- Spitzer Jenő, magántisztviselő, Budapest, VII., Rottenbiller-utca 4. B. — 1918. III. 14.
- Steinitz Sándor, magántisztviselő, Sarajevo (Horvátország), Abdica-ul. 4. — 1903. III. 10.
- Strasser Károly, m. kir. alezredes, Budapest, XI., Szentpéteri-utca 3. — 1942. X. 8.
- Szabó György, egyetemi gyakornok, Kolozsvár, Bástya-utca 2. — 1943. VI. 10.
- Szaffka Dénesné, öz. dr., kir. kuriai bíró özvegye, Budapest, VIII., Mária Terézia-tér 16. — 1940. VI. 13.
- Szakáts Gábor, szigorló gépészmérnök, Budapest, IV., Múzeum-körút 29. — 1943. VI. 10.
- Szalay-Berzeviczy László báró, földbirtokos, Budapest, VIII., József-körút 37–39. — 1940. XI. 14.
- Szarvasi ág. hitv. evang. Vajda Péter gimnázium, Szarvas, (Békés vm.). — 1903. III. 10.
- Szegedi m. kir. Horthy Miklós tudományegyetem régiségtudományi intézete, Szeged, Baross Gábor-utca 2. — 1924. XI. 13.
- Szemző László dr., orvos, Opálánka (Bács-Bodrog vm.). — 1941. XI. 13.
- Szentgáli Károly dr., tanár, Budapest, V., Kresz Géza-utca 41. — 1943. VI. 10.
- Szepes Béla, m. kir. állategészségügyi tanácsos, Budapest, IX., Angyal-utca 7. — 1926. V. 6.
- Székely János, városi tisztviselő, Eger (Heves vm.), Mekksey-utca 10. — 1938. II. 10.
- Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy (Háromszék vm.). — 1940. X. 10.
- Székely Pál dr., m. kir. bányahatósági tanácsos, Miskolc, Bányakapitányság. — 1942. X. 8.
- Székelyhid Gyula, Kolozs vármegye árvaszéki elnöke, Kolozsvár, Arany János-utca 4–6. — 1934. XI. 8.
- Székesfehérvár szab. kir. város tanácsa, Székesfehérvár. — 1908. V. 14.
- Szigeti István, ékszerész, Budapest, XII., Némethölgyi-út 30/a. — 1933. XI. 9.
- Szulovinyi Gyula, nyug. máv. főintéző, Miskolc, Petőfi-utca 2. — 1936. XII. 10.

- Tari László dr., orvos-fogorvos, Csongrád (Csongrád vm.), Hunyadi-tér 4. — 1931. XI. 12.
- Tánczos Sándor, máv. főintéző, Ujszeged (Csongrád vm.), Bethlen-utca 2. — 1938. IV. 14.
- Tepliczy Aladár, nyug. máv. felügyelő, Budapest, VI., Csengery-utca 19. — 1920. I. 8.
- Terszttyánszky Jenő dr., miniszteri tanácsos, Budapest, IV., Molnár-utca 22. — 1935. II. 13.
- Tinis József, nyug. telekkönyvvezető, Szepsi, (Abauj-Torna vm.) — 1931. V. 21.
- vitész Tolnai Márton, m. kir. államrendőrségi detektív csoportvezető, Nagybánya, (Szatmár vm.). — 1935. VI. 13.
- Tolnay Iván dr., kir. kúriai bírő, Budapest, VI., Bulyovszky-utca 23. — 1920. IV. 8.
- Tóth Béla, vasgyári alkalmazott, Diósgyőr-Vasgyár, (Borsod vm.) Irma-utca 14. — 1939. II. 9.
- Tóth István, szobafestő segéd, Szabadka, Pénzes-utca 34. — 1941. XI. 13.
- Tömösy József, m. kir. honvédeztredes, Békéscsaba, (Békés vm.), Deák-utca 10. — 1929. III. 14.
- Trautwein Ottó, idt. nyug. m. kir. alezredes, Losonc, (Nógrád vm.). Kiegészítő parancsnokság. — 1942. X. 8.
- Fulok Lajos dr., nyug. főszolgabíró, Körmend, (Vas vm.). — 1914. III. 26.
- Udvardy Cserna Sándor, banktisztviselő, Budapest, XII., Bors-utca 3. — 1941. X. 9.
- Uhlyarik Titus, m. kir. százados, Budapest, II., Mária-tér 4. — 1933. X. 12.
- Valter Pál, nyug. postaigazgató, Sopron, Tóth Antal-utca 4. — 1941. I. 9.
- Vancsa Henrik, vaskereskedő, Ersekujvár, (Nyitra vm.) Kossuth Lajos-tér 9. — 1942. VI. 11.
- Varannai Gyula dr., orvos, Budapest, XIV. Thököly-út 168. — 1941. III. 13.
- Vasvármegyei múzeum érem-és régiségtára, Szombathely, Vas vm.) Múzeum. — 1940. XII., 19.
- Váci Múzeum Egyesület, Vác, (Pest vm.) -- 1931. X. 8.
- Veselinovits Tivadar, kereskedő, Ujvidék, Lázár-utca 12. — 1941. XI. 13.
- Veszprém Vármegyei Múzeum és könyvtár, Veszprém, (Veszprém vm.) — 1907. XI. 14.
- Vértés Sándor, nyug. községi főjegyző, Mura-szombat, (Vas vm.). — 1906. XII. 13.
- Vig Lajos, ékszerész, Budapest, VII., Wesselényi-utca 26. — 1941. X. 9.
- Virágh László, m. kir. alezredes, Budapest, I., Alagút-utca 1. — 1939. III. 30.
- Vladár Tibor, m. kir. őrnagy, Miskolc, Vörösmarty-utca 63. — 1941. II. 13.
- Weiszböck Frigyes, műegyetemi hallgató, Budapest, VIII., Lujza-utca 26. — 1941. X. 9.
- Werkner Zsigmond, a Magyar Általános Hitelbank tisztviselője, Budapest, V., Légrády Károly-utca 39. — 1934. XII. 13.
- Winkler Dénes, gyógyszerész, Sopron, Várkerület 133. — 1943. III. 11.
- Zachár Antal, nyug. székesfővárosi pénztári aligazgató, a VII. ker. volt városbírája, Budapest, XIV., Thököly-út 89. — 1904. I. 7.
- Zakariás G. Sándor dr., székesfővárosi tanácsjegyző, Budapest, IV., Egyetem-utca 6. — 1943. I. 14.
- vitész Zalatnay József, zalatnai, nyug. áll. m. kir. ezredes, Káva, (Pest vm.). — 1914. III. 12.
- Zankó László, mérnök, Budapest, Éva-utca 20. — 1942. XI. 12.
- Zarka Elemér, kir. mérnök, Veszprém, (Veszprém vm.) Anyos-utca 1—3. — 1946. XI. 11.
- Zák Ede, székesfővárosi üzemi mérnök, Budapest, XIII., Váci-út 185. — 1941. X. 9.
- Zilahy ref. Wesselényi kollégium, Zilah, (Szilágy vm.). — 1940. XII. 19.
- Zimonyi István, tervező magánmérnök, Budapest, XIV., Edison-utca 8. — 1941. X. 9.
- Zirci Apátsági Könyvtár, Zirc, (Veszprém vm.). — 1926. X. 7.
- Zsebráczky Géza, pápai prelátus, kanonokplébános, a bártfai múzeum igazgatója, Bardejov. (Bártfa), (Szlovákia). — 1933. V. 11.
- Zsidó Péter, községi irodatiszt, Kiskunmajsa, Pest vm.). 1939. V. 11.
- Zsoldos Pál, kereskedelmi utazó, Budapest, XIV., Semsei Andor-utca 6. — 1931. II. 12.

A rendes tagok száma: 305.

Deutscher Auszug.

H. L. Géza Jeszenszky: Nekrolog.

Jenő Tersztyánszky, Morgendämmerung der griechischen Münzprägung auf der kleinasiatischen Halbinsel. Auf dem Gebiet der Münzprägung gebührt das Recht der Erstgeburt den Lydiern, weil sie die Förderer des Detail-Handels waren, wogegen die Phönizier den ferneren Handel betrieben. Ausserdem besaßen die Lydier fast ein Monopol bei der Herstellung des Elektrons, wozu nur noch der Stempel einer angesehenen Dynastie nötig war, um das Geld erstehen zu lassen. Es ist aber nicht ausgeschlossen, dass die zu den Lyd-Münzen nötigen Prägestöcke von griechischen Graveuren hergestellt wurden. Auf seinen Münzen gebrauchte Lydien das Bild des Löwen, ähnlich wie auch Miletos, Samos und Smyrna und so können wir von den später gebrauchten Münzen durch Rückfolgerung die Lyd-Münzen bestimmen. Auf Jahrhunderte richtunggebend für die lydische Münzprägung ist sowohl in metrologischer, wie tipologischer Hinsicht die Reform des Kroisos. Die Rolle Lydiens ist durch den wuchtigen Schlag der Perser um 546. v. Chr. ausgespielt, aber das lydische Gewichtssystem findet in der persischen Münzprägung seine Fortsetzung, seine Vorherrschaft dauert noch ca. zwei Jahrhunderte fort. Die Erfindung der Münzprägung wurde von den kleinen griechischen Staaten übernommen, so dass ihre Prägungen kaum von den lydischen Prägungen zu unterscheiden sind. Die berühmtesten unter diesen kleinen münzprägenden Staaten sind Miletos, Chios, Samos, Ephesos, Phokas. Bei den drei ersten waren auch berühmte Bildhauerschulen tätig.

András Alföldi: Die Zeugenaussage der alten Münzen über die Geschichte Ungarns vor der Landnahme. Vortrag im I. Semester des Schuljahres 1942/43. auf der Budapester Universität. Wird in Kürze vollinhaltlich in einer fremden Sprache erscheinen.

Tamás Esze: Angaben über das Personal der Prägstätte in Nagybánya. Mit seinem unter diesem Titel gesammelten Angaben vervollständigt der Verfasser die von Gustav Gündisch zusammengestellte unvollständige Liste der Angestellten der Nagy-bányaer Prägstätte. In den von ihm erwähnten Urkunden werden 2 Eisenschneider (Michael Protzner und Daniel Ocsovai) und 2 Münzmeister (Zacharias Frölich und Valent. Kolb) genannt. Protzner stellte für die Felsőbányaer reform. Kirchengemeinde eine Bestätigung über die von dem Schmelzofen erhaltenen Zuwendungen aus. Ocsovai wird in Verbindung mit seinem Hof und Haus genannt. Er diente Rákóczi nur ungern, war mit dessen Aufseher und mit seinem Lohne unzufrieden. 1708 begab er sich nach Wien und als er 1715 zurückkehrte, fand er sein Haus leer. Die Angaben über seine Arbeit als Stempelschneider lassen ihn als einen nachlässigen und unzuverlässigen Menschen erscheinen. Eine Eingabe der Münzmeister an Rákóczi berichtet über die zur Zeit des Aufstandes erlittenen Schäden. Der Kuruczen-General Anton Esterházi gab Frölich im Jahre 1717 einen Schutzbrief, im Jahre 1719, zur Zeit der grossen Pest berichtet dieser über Felsőbánya.

B. Ottó Kelényi: Die Inverkehrsetzung eines falschen französischen Talers in Pest im Jahre 1800. Am 20. April 1800 wollte der Schustergehilfe Ignatz Semler in dem zum „weissen Lamm“ genannten Gasthaus der Königsgasse in einer Pester Vorstadt einen falschen französischen Taler ausgeben. Die Wirtin erkannte die Fälschung, rief einen Schutzmann und Ig. Semler wurde zur Polizei gebracht. Nach seiner dortigen Aussage wollte er das Geld auf der Strasse gefunden haben, doch später wurde ausfindig gemacht, dass der Taler aus dem Besitze der Gastwirtin Christine Satler stammte. Auch wurde später festgestellt, dass die ursprünglich im Besitze der Chr. Satler befindlichen Fälschungen an 8 Pester Personen weitergegeben worden waren. Chr. Satler gestand, dass sie die Münzen in dem Nachlass des am Anfang des Jahres verstorbenen Wagners Johann Georg Österle, mit dem sie in wilder Ehe lebte, gefunden hatte. Im Nachlass befanden sich 27 Taler, 4 Zwanziger und 3 kaiserliche Goldstücke. Österle war mit Chr. Satler und seinen Kindern zwei Jahre vorher aus Deutschland, aus dem an der schweizer Grenze gelegenen Heiningen, nach Pest gekommen. Sie betrieben einen Weinschank und auch in Pest war dies ihr Lebensunterhalt. Nachdem der Pester Rat die näheren Umstände der Angelegenheit bereinigt hatte, übergab er das aufgenommene Protokoll der

königlichen jurid. Direktion, welche wiederum der königl. Kammer Bericht erstattete. In diesem Bericht wird der Standpunkt vertreten, dass, da die Münzen vielerorts im Umlauf waren, ein Fall von Geldfälschung nicht vorliegt u. dass selbst die Leute, in deren Händen die Fälschungen umliefen, nicht der Inverkehrsetzung des Geldes beschuldigt werden können. Dies wäre nur dann der Fall gewesen, wenn sie für die falschen Münzen den im geschäftlichen Leben gebräuchlichen Gegenwert erhalten hätten. Sogar Ignatz Semler, der als einziger ein falsches Geldstück ausgab, ist nach dem im Jahre 1723 unter § 9 erschienenen Erlasse nicht der in Umlaufsetzung von falschen Gelde schuldig zu betrachten. Der Erlass bestimmt auch unter § 4 das Verbrechen der Treulosigkeit, wonach nur Geldfälscher u. all diese, die wissentlich und öffentlich solche Fälschungen über 50 Gulden begehen, schuldig sind. Daher ist keine gerichtliche Basis für das königl. Aerar vorhanden, ein Verfahren zu beginnen. Es wird jedoch geraten, alle Beteiligten durch den Stadtrat verwarnen zu lassen, da sie ja von der Unechtheit des Geldes überzeugt waren und es trotzdem bei sich behielten und so der Inverkehrsetzung des Geldes Vorschub leisteten. Der Meinung der jur. Direktion schlossen sich auch die anderen Behörden an und forderten den Stadtrat auf, durch die Anwaltschaft ein Urteil fällen zu lassen. Auf das hin verurteilte der Rat Ignatz Semler und Chr. Satler zu einem Monat, die anderen zu 8 Tagen Kerker. Unserer Kenntnis nach kam in jener Zeit in Pest weder das Verbrechen der Geldfälschung noch der in Umlaufsetzung vor. Dieser Fall zeigt jedoch den sittenverderbenden Einfluss gewisser Schichten der Einwanderer, dem sich weniger disciplinierte Elemente nicht immer widersetzen konnten.

Károly Szentgáli: Die Münzen des Ungarischen Königreiches im 7. Centenarium.

Verfasser beweist, dass alle Varianten einer Abart der sich auf die nationalen ungarischen Heiligen und Wallfahrtsorte beziehenden barocken Weihmedaillen organisch zusammenhängen. Sie wurden alle zum Gedenken an das Jubiläumsjahr 1701. geprägt.

Bis jetzt sind 11 Varianten bekannt, aber aus ihrer systematischen Anordnung ergibt es sich von selbst, dass mit 9 Prägestöcken 14 Paarungen gemacht wurden.

Das Alter der Serie konnte man mit Hilfe der Münzabbildungen bestimmen. Das Kolozsvärer Weihbild wurde 1699. berühmt. Dies ist die untere Grenze. St. Leopold, der Heilige der Österreicher, kam erst als Schutzheiliger der herrschenden Königs Leopold I. in das Bildmaterial der Gedenkmünzen des Ung. Nationalfestes. Leopold lebte bis 1705. Zwischen diese 2 Daten fällt das berühmte Jubiläum.

Die einzelnen Gruppen der Serie haben einen allegorischen Sinn: in ihrer Zusammensetzung haben sie den Aufbau der rhythmischen Werke. Das ganze Werk ist eine mit nationalen Gedanken durchsetzte religiöse Hymne. Solche z. B. sind die Verherrlichung des Hauses Árpád und die Integrität des ungarischen Reiches versinnbildlichenden Gruppen.

Alle Zeichen deuten darauf hin, dass der so ungewöhnliche Grundgedanke des Werkes vom Palatin des Landes, Fürst Paul Esterházy stammt, der während des Tobens der Willkür seine Gedanken in solchen Weihmünzen ausgedrückt hat. Natürlich wurde die Serie bald zerstreut und der eigentliche Zweck der einzelnen Stücke wurde von niemandem mehr erkannt.

Die Münzen kamen, unter Verwendung alter ungarischer Bilder, aus der römischen Hamerani-Werkstatt.

Béla Procopius: Leben und Kunst Lajos Beráns.

Am 6 Januar 1943 starb der hervorragende Bildhauer und Medailleur, der Obergraveur der Staatlichen Münze in Budapest. Ausser der Beschreibung seines Lebenslaufes würdigt dieser Nachruf die künstlerische Bedeutung des Verstorbenen.

Elemér Jancsó: Die Leistungen Georg Aranka-s auf dem Gebiete der Numismatik. Die von Georg Aranka gegründete Siebenbürgische Gesellschaft für Sprachkultur wirkte in Marosvásárhely in den Jahren 1793—1806. Ein Zweig ihrer geschichtswissenschaftlichen Arbeit erstreckte sich auf die Archäologie und Münzkunde. An die Gesellschaft gerichtete Berichte sowie der ausgedehnte Briefwechsel Georg Aranka-s bieten ein wertvolles Material für die Numismatik. So berichtet der Verfasser auf Grund dieser Schiften über einige bedeutendere Stück, über mehrere alte Fundstätten und ausserdem über zahlreiche Münzsammler aus jener Zeit.

Andor Leszih: Römische Münzfunde in Miskolc und im Komitat Bodrog.

Andor Leszih: Münzfunde bei den Ruinen der alten Burg Muhi.

Die Stadt wurde bei dem Tatarenanstorm des Jahres 1241 zerstört, doch später wieder aufgebaut. Erst in den 30-er Jahren des 17. Jahrhunderts, in der Türkenzeit, wurde sie endgültig vernichtet. Das älteste Fundstück ist eine Kupfermünze aus der Zeit Béla III. (1173—96.) CNH. I. Nr. 98.

Géza Éles: Eine unedierte Vierpoltura-Kupfermünze Franz Rákóczi-s II. Eine unbezeichnete Prägung aus dem Jahre 1707, welche vollständig von dem bis jetzt bekannten ebenfalls äusserst seltenen, mit C bezeichneten Vierpolturenstück aus dem Jahre 1706 abweicht. Die auffallendste Eigenart ist die wertbezeichnende Zahl 4 in arabischer Ziffer, wo wir doch sonst auf den anderen Münzen Rákóczi-s römische Ziffern finden. Die Prägung dieser Münze steht im Zusammenhang mit der im Juni 1707 auf der Onoder Landtagung ausgesprochenen Kupfergeld-Devaluation. Sie ist als Probeprägung zu betrachten und wurde in der Sammlung des Museums der Stadt Rozsnyó entdeckt.

Tamás Esze: Das Bleigeld Franz Rákóczi II. In der Literatur war das bleierne Notgeld Rákóczi-s unbekannt und es fehlt auch in den Sammlungen. Er liess es im Mai 1707 in Munkács für die in der Burg beschäftigten Arbeiter von Mecenéf prägen, mit der Bestimmung, es als Bezugschein für Silbergeld zu verwenden. Es war ein Bleiplättchen in der Grösse eines Zweigroschenstückes, auf der Vorderseite zeigte es das Bild einer Burg mit der Umschrift: Für die Arbeiter von Munkács. Die Arbeiter verweigerten die Annahme und deshalb war seine Laufbahn bald beendet.

Lajos Huszár: Ein Musterstück einer Medaille zur Wiedereroberung von Temesvár. Anlässlich der Befreiung von Temesvár aus der Türkenherrschaft am 12. Oktober 1716 wurde eine Reihe von Erinnerungsmedaillen verfertigt. Eine dieser zeigt auf der Rückseite den Grundriss der Festung von Temesvár. Dieses Rückseitenbild wurde mit dreierlei verschiedenen Vorderseitenbildern verwendet. Alle 3 Vorderseiten zeigen das Bild Karl III, das eine ein Werk von Daniel Warou, die 2 anderen von Martin Brunner geschnitten. Das genannte Rückseitenbild wurde nach einem aus ungefähr der gleichen Zeit stammenden Stich angefertigt und zwar so, dass das Mittelstück des Stiches auf die Medaille gebracht wurde. Der Meister dieses Rückseitenbildes dürfte Daniel Warou sein. Der Prägstempel befindet sich in Wien. (Stempelsammlung I. Nr. 843, ihr zufolge wäre Christian Wermuth der Meister.)

Andor Leszih: Schulsignum aus dem Jahre 1832.

Wurde in Miskolc gefunden und wird vom Borsod-Miskolcer Museum bewahrt.

Géza Faludi: Angaben über die Geschichte der Medaillen der Wanderversammlungen ungarischer Aerzte und Naturforscher.

Die Reihe umfasst 24 Kongressmedaillen, 3 Belohnungsmünzen und 10 Abzeichen. Der Verfasser bringt unbekannte Angaben über folgende Wandersitzungen: Pécs 1845, Kassa—Eperjes 1846, Sopron 1847, Marosvásárhely 1864, Fiume 1869, Győr 1877, Nagyszeben 1914.

Géza Entz: Welchen Kaufpreis zahlte Leopold I. für die Münzensammlung des Nikolaus Draskovich? In dem Archiv der Grafen Khuen-Héderváry zu Hédervár befindet sich ein Schriftstück aus dem Jahre 1690, worin der Nachlass des am 8. November 1687 verstorbenen Landrichters Nikolaus Draskovich zusammengefasst ist. Daraus wird ersichtlich, dass die Münzsammlung Draskovich-s mit 36.000.— Gulden eingeschätzt, nach seinem Tode aber nur um 25.000.— Gulden an den Kaiser Leopold I. verkauft wurde. Damit ist der Kaufpreis von 160.000.— Gulden, der bis jetzt immer in der Literatur genannt wurde, berichtigt.

Die Bedeutendsten Neuerwerbungen von 1942. im Münzkabinett des Ung. Historischen Museums.

Münzfunde.

Literatur.

Vereinsleben.

Extraits Français.

L. H., Géza Jeszenszky: Nécrologie.

J. Tersztyánszky: Les débuts de la frappe des monnaies grecques sur la péninsule de l'Asie Mineure. C'est aux Lydes que revient le droit d'ainesse de la frappe, car ce sont eux qui poursuivaient le commerce en détail, tandis que les Phéniciens se livraient au commerce à grandes distances. En même temps ceux-là avaient quasi le monopole de la production de l'électrum, il ne leur était donc nécessaire que la marque d'une dynastie de haut respect pour que naisse la monnaie. Il est cependant possible que des graveurs grecs firent des matrices pour les monnaies lydes. Sur leurs émissions on rencontre la figure du lion ainsi que sur les monnaies de Milète, Same et Smyrne; c'est donc en référant les pièces postérieures aux antérieures que l'on pourra établir la connaissance des monnaies lydes. La réforme monétaire de Crésus fit époque dans la frappe lyde du point de vue métrologique autant que typologique. Après la victoire des Perses la Lydie perdit son rôle important vers 546 avant J.-C., mais le système métrologique lyde se continua dans la frappe perse dont la suprématie dura encore pendant deux siècles. Les petites cités grecques reprirent aussitôt cette trouvaille que fut la frappe, à tel point qu'il est presque impossible de séparer les émissions de celles-ci de celles des Lydes. De ces petites cités où l'on frappait des monnaies les plus célèbres sont Milète, Chios, Same, Ephèse et Phocas, dans les premières trois d'entre elles des écoles de sculpture importantes développaient leur activité.

A. Alföldi: Ce que les monnaies antiques témoignent de la Hongrie d'avant la conquête du pays. L'article reproduit les cours du professeur donnés à l'Université de Budapest pendant le premier semestre de l'année scolaire 1942—43. Ils vont paraître bientôt dans tout leur étendu dans une langue étrangère aussi.

T. Esze: Données sur le personnel de la monnaie de Nagybánya. Ces données complètent la liste du personnel de cet atelier établie par G. Gündisch. On trouve dans les documents publiés ici des données concernant deux graveurs (M. Protzner et deux monnayeurs (Z. Fröhlich et B. Kolb). Protzner établit pour l'église réformée de Felsőbánya un certificat des contributions reçues de la part de la fonderie. Dans un autre document il s'agit de la maison et de la ferme d'Ocsovai. Celui-ci servait sans aucun enthousiasme le prince Rákóczi, il était même très mécontent avec l'inspecteur et avec son salaire. En 1708 il s'en alla à Vienne; revenu en 1715 il trouva sa maison vide. Les documents concernant son activité de graveur prouvent qu'il a été un homme négligent et versatile. La requête des monnayeurs adressée au prince Rákóczi rend compte des misères subies pendant l'insurrection. A Fröhlich le général des kourutz A. Esterházy donna un sauf-conduit en 1717; en 1719, aux temps de la grande peste noire c'est lui qui donne un certificat aux habitants de Felsőbánya.

Ö. B. Kelényi: Le mis en circulation d'un faux écu français à Pest, en 1800. Le 20. avril 1800 le garçon cordonnier I. Semler voulut mettre en circulation dans la taverne „Fehér bárány“, rue Király, au faubourg de Pest, un faux écu français. La patronne constata que la monnaie est fausse, elle fit venir un agent de police et Semler fut conduit au poste de police. Ici il avoua qu'il avait trouvé l'écu dans la rue, mais plus tard on découvrit que la pièce provient de l'aubergiste Christine Satler. On constata encore que les fausses monnaies possédées originairement par Chr. Satler firent passées à huit personnages différents de Pest. Chr. Satler de sa part avoua qu'elle avait trouvé les monnaies dans le legs du charbon J. Gy. Österle, décédé au commencement de l'année, dont elle avait été la maîtresse. Le legs comporta 27 écus, 4 „huszas“ (20 kr.) et trois ducats impériaux. Österle était arrivé à Pest deux ans auparavant, avec Chr. Satler et leurs enfants; il était venu de Heiningen, ville de l'Allemagne près de la frontière suisse. Ils s'occupaient de débit du vin à Pest autant qu'auparavant. Le conseil de Pest, après avoir établi toutes les circonstances de l'affaire transmet le procès-verbal à la Direction Juridique Royale qui de sa part en rendit compte à la Chambre Royale. Dans ce compte-rendu l'opinion suivante est déployée: il ne s'agit pas de faux-monnayage, bien que les monnaies aient circulé un peu partout et ceux qui

y ont touché ne peuvent même pas être accusés du mis en circulation des monnaies. Ils ne l'auraient fait que s'ils avaient reçu pour la fausse monnaie l'équivalent habituel dans la vie commerciale. Le seul I. Semler qui en a écoulé une pièce n'est non plus coupable en raison de l'article 9 de la loi 1723 sur le mis en circulation de fausse monnaie. Le paragraphe 4 de cet article ne déclare coupable de haute trahison que les faux-monnayeurs et ceux qui se servent consciemment et publiquement de fausse monnaie de la somme de 50 florins. Il n'existe donc pas de titre de droit selon lequel la Chambre Royale puisse commencer les poursuites. Cependant la Direction propose que le conseil municipal les inflige une correction, parcequ'ils avaient retenu les monnaies, sachant bien qu'elles soient fausses et par cela ils avaient facilité leur mis en circulation. L'opinion de la Direction Juridique avait été affirmé par les autres autorités aussi et le Conseil municipal fut obligé de prononcer un jugement par le procureur de la municipalité. Suivant l'avis du procureur, le conseil fixa la peine de Semler et Christine Satler dans un mois, les autres coupables furent condamnés à huit jours de prison. Autant que nous sachions, entre les délits de ces temps à Pest, celui du faux monnayage ou le mis en circulation de fausses monnaies ne se rencontre pas. Cependant ce cas témoigne bien de l'influence corruptive de certains métèques, contre laquelle les couches sociales d'une discipline relâchée ne pouvaient pas résister.

K. Szentgáli: Les Médailles du septième Centenaire du Royaume hongrois.

L'auteur démontre que toutes les variétés d'une espèce des médailles religieuses baroques, se rapportant aux saints et aux stations de pèlerinage hongrois nationaux, forment un tout organique et furent frappées en mémoire de l'année jubilaire 1701. Onze variétés sont connues jusqu'à présent, mais il résulte spontanément de leur classement systématique qu'à l'aide de 9 coins, 14 médailles furent exécutées. On a pu déterminer l'époque de la série à l'aide des effigies des médailles. L'image vénérée de Kolozsvár eut sa réputation miraculeuse en 1699. C'est la dernière limite. Et saint Léopold, le saint autrichien, n'entra dans la galerie des saints hongrois, que comme patron du roi Léopold I. Léopold I. vécut jusqu'à l'an 1705. L'important anniversaire national tombait entre ces deux dates. Les groupes de la série ont un sens symbolique et font apparaître, en leurs rapports, la structure des oeuvres poétiques. L'oeuvre entière est une hymne religieuse, pleine de pensées patriotiques. Tels sont en premier lieu les groupes signifiant la glorification de la dynastie arpadienne et l'intégrité de la monarchie hongroise. Tout porte à croire que la conception aussi insolite de l'oeuvre provient du palatin de Hongrie, du prince Pál Esterházy qui enveloppa, aux temps du plus grand absolutisme, ce qu'il avait à dire, dans les médailles religieuses. Cette série fut naturellement dispersée et leur vraie destination fut oubliée. Les médailles étaient sorties, en employant d'anciennes images hongroises, de l'atelier romain Hamerani.

B. Procopius: La vie et l'art de Louis Berán. Le sculpteur et médailleur excellent, graveur-en-chef de la monnaie de l'État mourut le 6 janvier 1943. Outre les données biographiques cette commémoration expose la signification de son oeuvre artistique aussi.

E. Jancsó: Gy. Aranka et le collectionnement de médailles. La Société Transylvanienne pour la défense de la langue nationale a été organisée par Gy. Aranka; elle déploya son activité entre 1793 et 1806, à Marosvásárhely. Entre les sciences historiques, dans les cadres de l'archéologie, le numismatique trouva sa place aussi. Les comptes-rendus présentés à la Société ainsi que la correspondance très étendue de Gy. Aranka nous présentent une matière qui mérite beaucoup d'attention du point de vue numismatique aussi. L'auteur en publie ici quelques documents de haut intérêt; ils nous font connaître plusieurs trouvailles et nous fournissent des informations sur les collectionneurs contemporains en Transylvanie.

A. Leszih: Trouvailles de monnaies romaines à Miskolcz et au comitat Bodrog.

A. Leszih: Les trouvailles de monnaies découvertes aux ruines de l'ancien château de Muhi. La ville de Muhi avait été détruite par l'invasion des Mongols, mais plus tard elle a été reconstruite. Elle ne se dépeupla que dans les années 30 du XVIe

siècle. La pièce la plus ancienne de la trouvaille est une monnaie de bronze du temps du roi Béla III (1173—96) = CNH. II. 98.

G. Éles: Un billon de quatre poltura inédit du prince François II. Rákóczi. Il s'agit d'une émission sans marque de l'année 1707, qui, quant à la figuration, diffère complètement du billon de quatre poltura connu de l'année 1706 avec la marque C, qui est lui aussi très rare. Ce qui est le plus remarquable c'est que la chiffre de valeur 4 est une chiffre arabe tandis que sur les autres émissions de Rákóczi nous trouvons des chiffres romaines. Cette émission se rapporte à la dévaluation du billon décrétée à la diète d'Onod en juin 1707. D'ailleurs elle peut-être considérée comme une émission d'essai. Elle provint du musée de la ville de Rozsnyó.

T. Esze: Une monnaie de plomb de François II. Rákóczi. Ces monnaies de nécessité du prince Rákóczi ont été jusqu'ici inconnues dans la littérature, elles manquèrent des collections aussi. Le prince les fit frapper en 1707 à Munkács pour les ouvriers de Mecenzéf travaillant au château, pour qu'elles servent comme bons de monnaie d'argent. C'étaient les plaques de plomb de la grandeur de deux gros avec la vue du château et avec l'inscription „Pour les ouvriers de Munkács“. Elles n'ont pas été acceptés par les ouvriers, c'est pourquoi elles ne jouèrent bientôt plus de rôle.

L. Huszár: Une gravure qui servit pour modèle d'une médaille faite à l'occasion de la réoccupation de Temesvár. Dans la série de médailles faites à l'occasion de la réoccupation de Temesvár il y a une, dont la figuration du revers représente le plan de la forteresse de Temesvár. Ce revers se trouve uni avec trois avers différents. Tous les trois avers représentent le portrait de l'empereur Charles III, dont l'un a été fait par D. Warou, les deux autres sont l'oeuvre de M. Brunner. La figuration du revers dont il s'agit ici, a été modelée d'après une gravure contemporaine dont la partie centrale a été transportée à la médaille. Cette figuration de revers est probablement l'oeuvre de D. Warou. Sa matrice se trouve à Vienne (Stempelsammlung I. N° 843; d'après celle-ci le graveur serait Chr. Wermuth).

A. Leszih: Un signum scolaire de l'année 1832. Il provient de la ville de Miskolc et est conservé dans le Musée de Borsod-Miskolc.

G. Faludi: Données sur l'histoire des médailles du Congrès Ambulant des Médecins et Naturalistes Hongrois. La série dont il s'agit ici comporte 24 médailles de congrès, trois médailles de prix et 10 insignes. L'auteur contribue des données jusqu'ici inconnues sur les congrès ambulants suivants: Pécs (1845), Kassa-Eperjes (1846), Sopron (1847), Marosvásárhely (1864), Fiume (1869), Győr (1877), et Nagy-szeben (1914).

G. Entz: Pour combien l'empereur Léopold I acheta-t-il la collection de N. Draskovich? Dans les archives de la famille du comte Khuen-Héderváry se trouve la liste dressée en 1690 du Grand-Justicier N. Draskovich défunt le 8. novembre 1687. De cette liste il se dégage que la collection de Draskovich avait été évaluée à 36.000 florins et qu'elle fut achetée par l'empereur Léopold I pour la somme de 25.000 florins et non pas pour 160.000 florins, somme laquelle jusqu'ici figura comme prix d'achat dans la littérature numismatique.

Les nouvelles acquisitions importantes du Cabinet de Médailles du Musée Historique Hongrois.

Trouvailles de monnaies.

Littérature.

Compte-rendu de la vie la Société de Numismatique Hongroise.

7.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

12.

11.

13.

14.

15.

16.

17.

18.

1

3

4

5

6

7

8

9

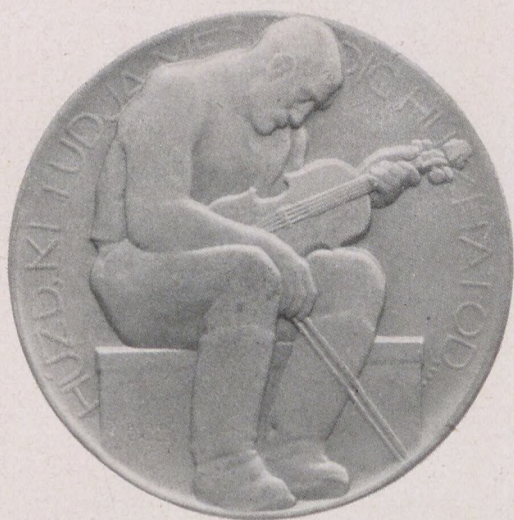

10

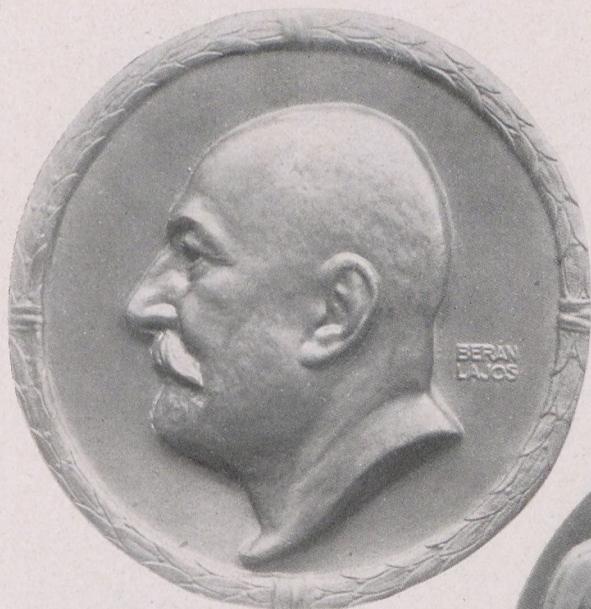

11

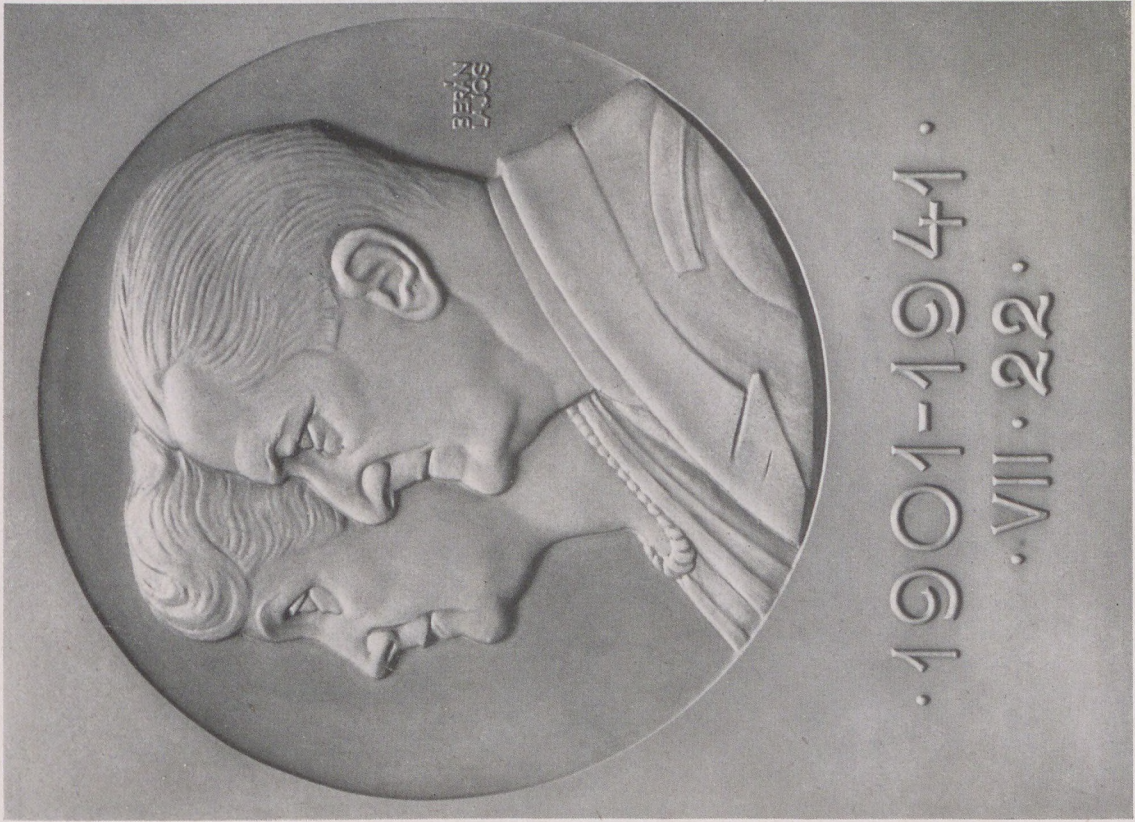
Berán Lajos művei.

Berán Lajos művei.

Berán Lajos művei.

·1901-1941·
·VII·22·

Berán Lajos művei.

TAGTÁRSAINK FIGYELMÉBE!

Tagsági érem. Az egyes tagok nevével és a társulatba való felvétel évszámával kiverendő társulati tagsági érem (lásd a Közlöny XXV. évfolyamának 7. oldalán levő képet) ezüst példányaira egyelőre megrendeléseket fogadunk el. A megrendelt érem ára csak a kiveretés után fizetendő be az akkori árszámítás alapján.

A társulat 20 éves fennállására vert kétoldalú érem, Berán Lajos szobrászművész műve (lásd a Közlöny XXV. évfolyamának 17. oldalán levő képet), még néhány bronzpéldányban kapható. Ára 25 pengő. Postai küldés esetén postaköltség fejében 1 P 30 fillér küldendő be.

A társulat 40 éves fennállására vert egyoldalú plakett, Telcs Ede műve, (lásd képét a Közlöny XL. évfolyamának 18. oldalán), bronzpéldányai 8 pengő áron kaphatók. Postai küldés esetén 1 P 30 fillér postaköltség is beküldendő.

„Gróf Dessewffy Miklós barbár pénzei“ című mű, 54 képestáblával, 20 pengő áron áll tagjaink rendelkezésére. Más érdeklődők 50 pengő áron szerezhetik meg. A mű árával együtt 2 pengő postaköltség is beküldendő.

„Dr. Gohl Üdön: Magyar Robotjegyek“, — különlenyomat a Numizmatikai Közlöny XII. (1913) évfolyamából. 1 pengő áron kapják a tagok, 2 pengő áron a nemtagok. Postai küldés esetén 30 fillér postaköltség is beküldendő.

A „Numizmatikai Közlöny“ régi évfolyamai, — azonban már csak a XVIII—XIX., XX., XXI—XXII., XXIII—XXIV., XXV., XXVI—XXVII., XXVIII—XXIX., XXX—XXXI., XXXII—XXXIII., XXXIV—XXXV., XXXVI—XXXVII., XXXVIII—XXXIX., XL. és XLI. évfolyamok még kaphatók. A XVIII—XIX., XX., XXI—XXII. és a XXIII—XXIV. évfolyamok 3—3 pengő áron, a többi évfolyamonként 8 pengő áron. A nemtagok 6, illetve 20 pengőt fizetnek évfolyamonként. A megrendeléskor évfolyamonként 1 pengő postaköltség is beküldendő.

Az „Érem“ című folyóiratunk régi évfolyamait t. tagjaink a következő áron kaphatják: I. évfolyam (3 füzet) ára 3 pengő, a II. évfolyam (egy füzet) ára 1 pengő, a III. évfolyam (egy füzet) ára 1 pengő, a IV. évfolyam (egy füzet) ára 1 pengő, az V. évfolyam (két füzet) ára 2 pengő 50 fillér, a VI. évfolyam (egy füzet) ára 1 pengő 50 fillér, a VII. évfolyam (egy füzet) ára 2 pengő, a VIII. évfolyam (egy füzet) ára 1 pengő 50 fillér, a IX. évfolyam (egy füzet) ára 1 pengő 50 fillér, és a X. évfolyam (egy füzet) ára 2 pengő 50 fillér. Nemtagok ezen áraknak kétszeresét fizetik.

„Tower Hugó: I. Ferenc József fémpénzei 1848—1916“ című mű, e korszak pénzeinek magyar- és németnyelvű teljesen kimerítő táblázatos kimutatása, 2 pengő 50 fillér áron kapható.

A „Dr. Réthy László: Corpus Nummorum Hungariae“ című művének I. kötetében és annak pótlékában foglalt magyar árpád-házi pénzek rajzait tartalmazó *zsebkönyv* — amíg a készlet tart — 8 pengő áron és 1 pengő postai költség megtérítése mellett kapható.

A megrendeléseket és a fentiekre vonatkozó pénzküldeményeket kérjük vagy a társulat 51.010 számú postatakarékpénztári csekkszámzárlára befizetni, vagy pedig Zimmermann Lajos dr. társulati elnök nevére és címére (Budapest, IV., Váci-utca 78—80.) beküldeni.

